

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1988

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt

Bind XXIV-2

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1903. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelse

Formand: Museumsinspektør Søren Manøe,
Solvænget 107, 6870 Ølgod, tlf. 05245011 (Ølgod museum).

Redaktør: Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauerskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 05388031.

Kasserer: Studielektor Jens Chr. Nielsen,
Jerrigsvej 23 B, 6710 Esbjerg V, tlf. 05157321.
Amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen,
Tørnskadevænget 8, 6760 Ribe, tlf. 05422355.
Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 05361497.
Købmand Johs. Godsk Hansen,
Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 05381114.
Lærer E. Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde, tlf. 05264116.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4A, 6623 Vorbasse, tlf. 05333139.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming, tlf. 05179330.

Redaktion Hans Jørgen L. Larsen,
Fauerskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup, tlf. 05388031.
Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen, tlf. 05361497.
Jens Kusk,
Jens Kuskvej 1, 6731 Tjæreborg, tlf. 05175103.

Ekspedition

og kasse Skolebakken 171, postbox 2086, 6705 Esbjerg Ø.

Gironummer: 6043194.

Kontingent: 90 kr.

Tryk: Skovs Trykkeri I/S, Vestervold 18 C, 6800 Varde.

ISSN 0046-4864.

Eftertryk af årbogens artikler kun mod tilladelse fra forfatterne.

Tilrettelægning og forside: Alan Havsteen Mikkelsen.

Omlagsforside: Trehovedet fra Glejbjerg, Aastrup sogn. (Fra folkevandringstiden(?)).

Træk fra min mors barndoms- og ungdomstid

Af Valdemar Dalgård Jensen

Min mor blev født 1. juli 1862. Ved dåben fik hun navnet Hansine Ane Marie Pedersen. Hendes far hed Peder Pedersen og var ejer af Gammeltoftgård i Henne sogn. Fra gården, der lå med nogle af sine jordtilliggender ned mod Fiilsø, var der en storslået udsigt over søen, bag hvilken de ærværdige gamle klitter stod i gravitetisk ro til tider spejlende sig i søens blanke flade.

Meget af det, der efterhånden vil komme på de følgende sider, har morfar fortalt mor, undertiden ude ved stuehusets vestgavl, hvor de to ofte søgte hen for at nyde solnedgangen en smuk sommeraften efter endt arbejde. Det har sikkert nok mest været efter mormors død 17-8-1872, da holdt mor, der da nylig var fyldt 10 år, sig særlig til sin far. Når han kom ind på at fortælle om sin sømandsfærd, sendte han ofte en tak op til ham, der råder over liv og død, fordi han og hans kammerater var kommet levende i land i en orkan ved den engelske kyst, hvilket jeg senere skal komme nærmere ind på.

Noget af nærværende stof har mor sikkert også hørt, når husets beboere og måske nogle naboer en vinteraften sad og bandt hoser og fortalte historier for hverandre om varsler, strandinger o.s.v., mens tørvene buldrede i blæggeren, og tællelysené blafrede i stagerne.

Men lad os begynde med den første af slægten, som vi med bestemthed ved noget om. Det er min mors farfar, der hed Peder Pedersen, ligesom min morfar kom til at hedde. Han stammede fra en velhavende gårdmandsfamilie i Nørre Tarp, Lunde sogn. Hans fødselsdato har jeg ikke kunnet få, da kirkebogen

for Lunde sogn ikke har fødsler med så langt tilbage. Men den 21. april 1805 blev han konfirmeret i Lunde kirke.

Han var med i krigen mod England 1807 - 14 nogle år som ordonnanshusar. Efter krigen kom han hjem, ca. 24 år gl., og fik stor arv udbetalt i en bunke pengesedler med et stort pålydende, men de var på grund af statsbankerotten i 1813 så godt som værdiløse. Nu fik han ingen gård med hestespand, som han havde drømt om og glædet sig til. Senere kom han til at kende en enke, der havde et husmandssted i Gammeltoft, Henne sogn. De kom til at synes godt om hinanden og blev gift 13. okt. 1821. Enken hed Grethe Lauridsdatter og var 37 år og havde en lille pige, Karen, der var et par år gl.. Peder Pedersen var 31 år. Men foreløbig kunne han ikke, som han havde været vant til, fare omkring på hesteryg.

På ejendommen var der tre køer og to stude. Men som et gammelt ord siger: Den, der kører med stude, kommer også med, kom også til at passe her. Det gik fremad med bedriften, og den tid kom, da de fik hesteforspand på gården. Den ene af spandet var en rapfodet gul hest, som den forhenværende ordonnanshusar tog mange og undertiden lange rideture på, f.eks. når han besøgte sin svigerdatters familie, der boede i Næsbjerg øst for Varde.

Der kunne fortælles flere historier om, hvorledes enkelte storbønder reagerede, når den fattige mand, Peder Pedersen, på sin gule hoppe overhalede deres flotte ekvipager. Jeg tager i korthed et eksempel: En dag Peder Pedersen er ude på en ridetur på sin gule hest, nærmer han sig en storbønde, der kører ret

hurtigt i sin flotte landauer. Men det er ikke hurtigt nok for P. P., der overhaler. Og som om det var en stor provokation, hæver manden sin pisk og rammer oldefar på skulderen. Mod denne uretfærdighed gør P. Pedersen det modtræk, at han vender hesten og farer forbi køretøjet forfra for derefter igen at overhale bagfra. Det er nu hans måde at hævne den ydmygelse, han føler, han har været ude for. - Men vi må videre.

Min oldefar Peder den Første og Margrethe fik d. 9. dec. 1825 en søn, som før omtalt også kom til at hedde Peder Pedersen - altså Peder den Anden. Han var 6 år yngre end sin halv-søster Karen, og der blev ikke flere børn i ægteskabet.

Peder den Anden voksede op i et fattigt, men godt hjem, hvor der i alt fald var god plads at røre sig på i den storslåede natur. Vest for ejendommen lå den store sø med klitterne i baggrunden, og den lille Peder har sikkert mange gange undret sig over *slottet i vesterled* med de guldtakkede klittoppe og rosenskyer- ne, som Ingemann så smukt synger om. Og den store sø, som næsten lå lige uden for deres dør, har han sikkert haft megen fornøjelse af, han levede jo hele sin barndoms - og en stor del af sin ungdomstid, mens Fiilsø var i sin største udstrækning. Mens jeg var barn, fortalte mor mig, at den store sø havde været 7 mil i omkreds - altså over 50 km, hvilket måske for nogle synes helt overdrevet, men det skal nok

Gammeltoftgård som den så ud før den brændte den 28.10.1928

have sin rigtighed. Den strakte sig med sine udvækster og indsnævringer gennem Outrup, Henne, Ål og Janderup sogne. Min mor havde ikke selv set Fiilsø i dens storhedstid. Den blev tappet for kaskader af vand i 1852, ti år før hun blev født. Ved den delvise udtørring af søen fik lodsejerne mere jord, idet deres jordlodder blev forlænget med 300 alen mod vest ud mod søen.

Mens morfar var dreng og i den første del af sin ungdomstid, hjalp han sin far på ejendommen. Men for at rette lidt op på økonomien kom han ind i et bådelav, der drev kystfiskeri. Senere blev han sømand og sejlede på engelske, franske og nederlandske havne med flere. Han havde mange oplevelser. Engang, da han lå i havn i Reykjavik, gik han og en del af de andre sømænd ud for at se de varme kilder øst for byen, bl. andre *Den store Geysir*. De havde taget æg med, dem puttede de i et par lommetørklæder, som de bandt på stokke og stak ned i det varme, boblende vand, og 5 minutter efter havde de dejlige nykogte æg til deres medbragte klemmer.

Men det var ikke bare idyl at være sømand. Engang i nærheden af den engelske kyst, havde han sit livs skrappeste tørn. Det blev en brandstorm, og den lille danske skude blev kastet hid og did af de voldsomme bølger. De hejsede nøddflag og signaliserede efter lods, men det var umuligt for det engelske redningsvæsen at gå ud med redningsbåden. De prøvede med raketter, men det lykkedes ikke at få forbindelse med det danske skib. Lidt efter kom en stor engelsk damper, der selv forsøgte at nå havn efter at have fået afslag på lodshjælp. Da besætningen på den danske skonnert opdagede det, ville de gå ind bag efter damperen, men blev desværre slået ud af kurs. Skipperen råbte da gennem stormen, at roret skulle lægges hårdt om, så skuden ikke skulle løbe mod klipperne og knuses. Det ske-

te i sidste øjeblik, og derved kom skibet igen ud i rum sø med sine forrevne sejl.

I over to døgn kæmpede de tapre sømænd mod elementernes rasen. Gang på gang lagde skuden sig på siden med sejlene i vandet. Og gang på gang fik de den på ret køl igen ved ihærdigt arbejde. På en eller anden måde slap både mad og drikke op, måske var det skyllet over bord. I hvert fald måtte heltene kæmpe uden mad og drikke de sidste par døgn, de var om bord. Vi ved jo ellers nok, at uden mad og drikke duer helten ikke. Men her var det noget andet, det var selvopholdelsesdriften, der fik dem til at yde indtil det yderste af deres ressourcer. Det så rigtignok håbløst ud. Men heldigvis løjede stormen af, og de slap endelig i land med deres medtagne skonnert og livet i behold.

I havnen blev de modtaget som helte med mange æresbevisninger både af det engelske redningsvæsen og af mange sømænd, der ikke havde troet, at de ville komme til at se deres danske kolleger i live mere.

Efter nogle års forløb forlod morfar sømandslivet, han gik i land for at blive hjemme og hjælpe sin far med driften af gården, som han senere overtog, og så blev det faderen, der kom til at hjælpe sønnen, og da han var rask og rørig, blev han ved med det næsten lige til han døde d. 30. jan. 1877 i en alder af ca. 88 år. Han havde bevaret alle sine tænder lige til det sidste.

Morfar, Peder den Anden, var med i krigen 1848 - 50 som marinesoldat - og igen i 1864, hvor han var med på den hæderkronede fregatten *Jylland* i det ærefulde slag ved Helgoland. Han er nok blevet gift i begyndelsen af 1850'erne. Hans ældste barn, Margrethe, blev født 1856. Seks år efter blev min mor født, og igen efter seks års forløb så min morbroder dagens lys 3. juli 1868. Det blev så Peder den Tredie. Han voksede op og blev en begavet og

Villum Balleby Jensen, lærer ved Dyreby skole, V. Dalsgård Jensens far.

hjælpsom dreng, og da folk kaldte hans far Peder Gammeltoft, blev han kaldt lille Peder Gammeltoft. Da han blev voksen, købte han navnet, så Gammeltoft har lovformeligt været slægtsnavnet siden.

Mormor og morfar kunne have haft 7 børn, men de 4 var enten dødfødte eller døde som ganske små, derfor blev der den store aldersforskel mellem de tre levedygtige børn. - Margrethe var særdeles godt begavet både i ånds-fagene og til praktisk arbejde, så det tog ikke lang tid for hende at få lært at læse, skrive og regne m.m.. Men desværre kom der kedelige

mørke skyer ind i hendes eller så gode udsigter for tilværelsen. I 10 - 11 års alderen begyndte hun at blive tunghør, og et års tid efter var hun, trods lægernes tilsyn med hende, blevet ganske døv. Men dermed var hendes lidelser ikke til ende. Synet begyndte at blive dårligt på det ene øje, og efterhånden blev det klart, at det ikke kunne reddes. Det andet øje, der også var begyndt at blive dårligt, mente lægerne kunne reddes ved operation. Men operationen mislykkedes desværre, og nu var Margrethe både døv og blind. Det var et meget slemt handicap for en så ung pige og et hårdt slag for hele familien. Men Margrethe tabte ikke modet, der blev gjort meget for, at hun kunne få så tålelig en tilværelse som muligt. Fra blindeinstituttet i København blev der skaffet bøger med ophøjede bogstaver hjem til hende. Og som den begavede pige hun var, varede det ikke længe, før hun kunne tilegne sig stoffet gennem følesansen i fingrene, der efterhånden, som hun blev mere øvet, løb raskere og raskere hen over bogstaverne og derigennem bragte hende mange glæder og samtidig udvidede hendes åndelige horisont.

Med hensyn til de manuelle færdigheder var hun heller ikke helt slået ud. Hun kunne hjælpe med mange ting - f.eks. selv vaske op og sætte det ind i skabet. Kom der familiefremmede, kunne hun for det meste kende dem ved at føle på dem; skulle det knibe, tog de hendes hånd og skrev med den deres navn op i luften. Var der andet, nogen ville sige hende, tog de om hendes hånd og lod hendes fingre skrive meddelelsen på bordpladen, så forstod hun, glippede det en sjælden gang, kunne hun bare bede om at få det gentaget, for talens brug havde hun da heldigvis. Ved spisebordet håndterede hun spisegrejene ret sikkert, så trods hendes meget kedelige tab af både høre- og synssansen, kunne hun leve ret tåleligt i kærlige omgivelser. En vigtig faktor til det var

hendes fars kærlige omsorg for hende. Han var i det hele taget en brav og venlig mand med hjertet på det rette sted. Jeg har det fra min mor, der naturligvis har fortalt mig meget om ham. Man så hans gode hjerte, når han engang imellem hentede et helt læs fisk enten ved Houstrup strand eller Nymindegab, han kom sjældent hjem med mere end et halvt læs, for de fattige på hans vej skulle have deres part.

Foruden saltvandsfisk: Torsk, hvilling og fladfisk, fik beboerne på Gammeltoftgård også mange ferskvandsfisk: Aborrer, brasen og ål. Fiskepladsen lå jo næsten lige uden for døren - nemlig Fiilsø, for selv om søen var blevet meget formindsket ved udtørringen i 1852, var det alligevel en stor anseelig sø. Der blev fisket særlig mange brasen: En stor velsmagen- de fisk af karpfamilien, der kunne veje op til en halv snes pund stk.. Men de fleste af dem, jeg har været med til at spise, har haft en vægt på 3-4 pund stk.. Om foråret i brasernes legetid blev der fisket særlig mange. Og det var nemt nok at konstatere, når braserne legede, for da stak hannerne altid et par tommer af halen op over vandoverfladen. Hvis en af gårdens beboere eller måske en flink nabo opdagede det og fortalte det på gården, blev der travlhed. Voddet blev fundet frem og båden gjort klar, hvorefter mandskabet roede ud til ynglepladsen. De tog noget gammelt tøj på, for nogle af dem måtte gerne ud i søen for at ordne voddet, så det effektivt kunne omringe fiskene for derefter at slæbe dem i land, undertiden kunne der være flere snese brasen. En sådan portion kunne man jo umuligt nå at spise i fersk tilstand. Men dengang forstod man at salte og tørre fisken, så den kunne holde sig i flere måneder, og det gjaldt både for ferskvands- og saltvandsfisk, der gennem denne proces stadig var en velsmagende spise.

Da min far var kommet til egnen som lærer

Hansine Ane Marie Pedersen. V. Dalsgård Jensens mor.

i Dyreby skole, og han og min mor var blevet gode venner, prøvede han også brasenfiskeriet fra Gammeltoft. Senere hen, da jeg var dreng, fiskede man ikke mere fra Gammeltoft på den eller andre måder, for da var al fiskeri i Fiilsø forbudt. Dog var der en gårdejer på Fiilsø, der havde fiskeriet, hos ham kunne vi købe brasen. Han kom endda en enkelt gang selv med et par gode eksemplarer og forærede far, der havde været hans lærer.

Fiilsø var også rig på ål, som man hele året rundt kunne købe, der hvor den gamle berømte Henne vandmølle havde ligget, men det var

Peter Gammeltofts hustru Jørgine

særligt i efterårstiden, når ålen begyndte sin vandring ud mod havet, at man fangede hovedmængden. Nat efter nat skæppede det godt i ålekisten, og man eksporterede hvert år for mange penge til udlandet.

Mens vi er ved datidens fødemidler, må vi også have hjemmeslagtningen med. På mors fødegård slagtede man både får, grise og kalve. Men det gik med kødet som med fisken, det meste kom i saltkarret, hvoraf noget blev røget i letsaltet tilstand. Ind imellem fik man også fersk kød i form af fjerkræ - og i jagttiden både fuglevildt og harer. Jeg vil tro, der altid har været en jæger blandt de mandlige beboere på

Gammeltoftgård. I hvert fald ved jeg, at min morbroder Peder den Tredie var en dygtig jæger. Der var meget vildt omkring på gårdens arealer, som var vokset betydeligt både i min morfars tid, men endnu mere i min morbrors. Han fortæller selv: *I mange år skød jeg en del harer og agerhøns, samt enkelte ænder og gæs. Det højeste, jeg nåede et år, var 125 agerhøns.* Det lyder unægtelig overdrevet. Men han havde store arealer at jage på, da der dengang var fri jagt på Fiilsø-områderne. At han ikke skød så mange ænder og gæs kom af, at han ikke havde helbred til at sidde og vente på aftenrækket ved søens bred.

Det største bytte han har nedskudt, vil jeg tro, er en svane. Det var en frostklar dag hen under aften i hans helt unge dage. Jorden var dækket med et godt lag sne. Han vidste, at svaner var sky fugle, derfor camouflerede han sig ved at trække en hvid natskjorte over sit tøj. På denne måde kom han en flok svaner på skudhold, og en af dem gik ned. Men dermed var sagen ikke slut, så snart han nærmede sig den store fugl, baskede den af sted, hurtigere end han kunne følge med i sine tunge træskostøvler. Han skød så igen, og endelig fik han den aflivet, men den havde nær knækket hans ene arm med sin raske vinge. Det var en sangsvane på 28 pund. Han tog den om hovedet, og med svanehalsen hængende over skulderen nåede halefjerene næsten jorden. Sådan kom han hjem med sit bytte i sin hvide skjorte lignende et spøgelse, så han havde nær forskrækket sin familie. - Han siger selv, at svaner ikke havde nogen handelsværdi, men det var en sportsbedrift at nedskyde en så stor fugl. Og til eget brug var der værdi i dens fjer og dun, der var af god kvalitet, og brystet, der blev saltet og røget, var en delikatesse til smørrebrød.

Mens jeg er ved jagten, vil jeg lige nævne, at P. Gammeltofts søn, Ejnar, også var en habil jæger. Engang tog han bøssen med, da han

skulle ned og se til kvæget, der gik og græssede i nærheden af søen. Og mens han gik mellem kreaturerne og var godt camoufleret af dem, kom en flok ænder hen over hovedet på han. Han skød to skud, og seks ænder drattede ned. En syvende, der ikke kunne følge med flokken, måtte også lade livet, for da Ejnar så den sakke agterud, fik han hurtigt en ny patron i bøssen og skød, og dermed gjorde han en barmhjertighedsgerning mod den syvende and, der sikkert var blevet såret i første omgang.

Jeg vil gerne slutte jagthistorierne med én, som min morbror engang fortalte, om en ung, ny deltager i Fiilsøjagtselskabet, som var klædt i en ualmindelig flot jagtudrustning. Han fortalte uafbrudt om sine egne bedrifter. Hans pral faldt mange af de ældre jægere for brystet. Men det lettede, da en af selskabet, henvendt til en anden, med tydelig stemme sagde: Havde hans overskæg så endda været noget større! Så brød latteren løs. Men næste dag fik han et endnu større vingskud.

En af de stedlige jægere, Jørgen Krummes, blev vejleder for den nye unge, flotte jæger. Mens de går langs søen, kommer den unge mand uheldigvis ud i noget morads og synker i til knæene. Nu er han ingen stor karl længere, men råber og skriger om hjælp. Jørgen Krumme som er en lun fyr, er straks klar over situationen, men forhaster sig ikke.

Red mig! Red mig! råber den uheldige jæger.

Men med en meget alvorlig mine siger Jørgen Krummes: Nej, redde dig, det kan a et, så synker vi begge. Men a kan lin dig din pine. Derefter lægger han bøssen til kinden og sigter på den unge mand, der tror det er alvor og kaster sig nu i sin skræk fremad med bøssen foran sig, derefter arbejder han sig uden større besvær ind på fast grund, men hans fine jagtudstyr! Føj endda! hvor det så ud.

Peter Gammeltoft, V. Dalgård Jensens morbror.

Men Jørgen Krummes roste ham og sagde med et lunt smil i øjenkrogene, at han havde båret sig helt rigtigt ad, andre kunne nemt have sat livet til i den situation. Om den unge mand så det lune smil, melder historien intet om. Han skyndte sig slukøret hjem til kroen, hvor hans tøj blev rensset. Og da hans mod og lyst til jagten rent var forsvundet, tog han hjem næste dag med første rejseforbindelse.

Vi må tilbage til min mor igen. Hun har ikke fortalt ret meget om sin egen mor, der stammede fra Næsbjerg, hvortil, som før omtalt, hendes svigerfar tog mange ture på hesteryg for at besøge hendes familie. Årsagen til, at

min mor ikke havde så mange minder om hende, er, at hun døde meget tidligt, nemlig i sommeren 1872, da min mor for nylig var fyldt 10 år. Morfar måtte så have husbestyrerinder. Og det er jo nok mest deres fortjeneste, at mor fik en god oplæring i alle de færdigheder en gårdmandskone måtte være i besiddelse af dengang. F.eks. kærne smør, lave ost, bage både grovbrød og fintbrød, brygge øl, slagte mindre dyr, karte, spinde og tvinde garn o.s.v..

I begyndelsen af nuværende århundrede, da jeg begyndte at kunne skønne - sådan omkring 1906 - så jeg hende ofte siddende ved spinderokken; var hun alene, sad hun tit og nynnede til rokkehjulets snurren. Men det varede ikke så længe ind i det nye århundrede, før rokken blev sat til side, og man købte garn i forretninger til strømpestriking m.m.. Men mod slutningen af 1. verdenskrig kneb det med at få udenlandsk uld og garn, derved fik spinderokken en renæssance, særlig hos dem, der havde får, men også hos dem, som kunne skaffe sig uld. Så da kom mors rok frem igen.

Vi hopper lidt længere tilbage i tiden. I det år mor blev 13 og hendes lillebror, Peder, 7 år, kom pengeombytningen. Det var i 1875, og børnene var meget spændte på at se de nye penge: Kroner og ører. Og de opdagede jo snart, at det var meget nemmere at regne med dem i stedet for med daler, mark og skilling, som de jo før havde haft. 16 skilling til en mark og 6 mark til en daler, det passede jo ikke sammen og var et besværligt system at arbejde med. Men med de nye penge, der benyttede titalssystemet, gik det som fod i hose.

Min mor fik også lært at sy. Hun og hendes far blev enige om, at det skulle ske på en systue i Varde. Han hjalp hende så med at leje et værelse i byen, og i det halve år, hun var der, lærte hun kjolesyning m.m.. Hun kunne også sy herrebukser, men det brød hun sig ikke meget om. Jeg husker dog en gang, at hun syede et

Valdemar Dalgård Jensen, Ansager, født 1902, død 1986

par bukser til mig, de var meget gode, mine skolekammerater troede, at jeg havde fået dem syet hos skrædderen.

Denne uddannelse var et godt plus til hendes øvrige færdigheder, så hun var godt rustet til arbejdet i et gårdmandshjem. Hun blev nu ikke gårdmandskone, men gift med min far lærer V. B. Jensen¹⁾, der havde levet som ungkarl i Dyreby skole i 5 år. I forlovelsestiden var hendes søster Margrethe med oppe i skolen for at se hendes fremtidige hjem. Ja, se kunne hun jo ikke og heller ikke høre, men af hendes kommentarer fremgik det, at hun nok kunne

bedømme situationen i det fattige ungarkehjem. Hun sagde nemlig til sin søster under fire øjne efter at have følt på møbler og andet bohave: Ja, det er jo simpelt, men han er jo da seminarist. Dengang fandtes der nemlig - særlig i Vestjylland - de såkaldte vinterlærere, der ikke havde nogen eksamen, men prøve, eller på anden måde var kvalificeret til at blive vinterlærer eller helårs pøgelærer. Men min far blev altså accepteret af moster Margrethe, fordi han var seminarist.

Det var meningen, at brylluppet skulle have stået noget før, end det fandt sted. Men på grund af langsom ekspedition af attester og andre papirer, trak det ud, så det blev ind under jul, før formaliteterne var i orden. Men da det kunne lade sig gøre, ville de giftes inden jul. Og det blev så den 23. december i det Herrens år 1886.

Men allerede en lille månedstid efter sin datters bryllup, fik morfar lungebetændelse og døde d. 18. jan. 1887. Han blev begravet ved siden af sin hustru på Henne kirkegård. Deres grave findes endnu i et lille pænt anlæg umiddelbart syd for kirken, hvor man kan læse deres navne og datoer - nu langt over 100 år siden - i alt fald for mormors vedkommende, der som førnævnt døde 17. aug. 1872.

Da morfar døde efterlod han sig tre børn: Margrethe på 30 år, der på grund af sit handicap ikke kunne klare sig selv, min mor på 24 år, der som sagt for nylig var blevet gift og flyttet til Dyreby skole, og den yngste Peder på 18 år, som nu i så ung en alder skulle til at være selvstændig gårdejer. Men han kendte jo forholdene godt og havde mod på arbejdet.

Ved skiftet blev det bestemt, at mor som sin arvedel skulle have 2000,- kr. udbetalt. Før giftermålet havde hendes far ellers stillet hende 3000,- kr. i udsigt i arv eller medgift. Men der hørte jo en del behæftelser med ved overtagelsen af gården, så de mænd, der behandlede sa-

gen, blev enige om 2000,- kr., hvilket jo da også var en slags penge dengang i 1887. Da Margrethe noget senere besøgte sin søster i Dyreby skole, kunne hun ved hjælp af følesansen glæde sig over de pæne nye møbler, der nu var kommet i det før så fattige ungarkehjem.

Min morbror Peders arvedel var så gården, som den fremtrådte med de plusser og minusser, der forefandtes. Blandt behæftelserne var, at Peder skulle sørge for to kvinders underhold på gården. Den ene kvinde var jo hans storesøster, Margrethe, som han selvfølgelig gerne ville være god imod, så hun til trods for sin mangel på syn og hørelse kunne få en så lidelig tilværelse som muligt. Den anden kvinde var hans fars halvsøster, Karen, der boede i østfløjen, hvor der senere hen, da jeg var dreng, var karlekamre, medens Margrethe havde et værelse i stuehuset.

Jeg har ikke kendt nogen af de to kvinder, som vi søskende var i familie med. Men mine tre ældste søskende har fortalt om dem fra deres børnetid. Når moster Margrethe var i besøg i Dyreby skole, måtte min storebror eller ældste søster lede hende ved hånden både inde i huset og udenfor. Hun ville gerne besøge sin søster, og hun kunne godt blive i flere dage, nok særlig efter at hendes bror, Peder, var blevet gift, og det blev han allerede som 19 årig med naboens pige, Jørgine - kaldet Gine - som hurtigt efter at være kommet i tjeneste på nabogården, blev forelsket i den ranke unge gårdejer, som hun ofte så arbejde i marken med hestene. At hendes følelser blev gengældt, vidnede brylluppet jo om, der stod en tid efter. I ægteskabet blev der syv børn: 3 sønner og 4 døtre, som var så nogenlunde på alder med mors og fars seks børn i Dyreby skole.

Når mine søskende i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det nye århundrede var på besøg i Gammeltoft, var de også altid inde at se til moster Grethe og faster Karen, som de

kaldte hende. Men ellers legede de med deres fætre og kusiner. - de to kvinder døde begge omkring århundredskiftet, moster Grethe i en ung alder omkring de 45, medens faster Karen blev gammel efter datidens forhold og nåede en alder af omkring 80 år.

Engang ville faster Karen være rigtig god ved lille femårige søster Maja, der var inde at besøge hende, og gav hende en stor snaps brændevin med sirup i, så hun kom syngende og dinglede hjem. - Nå, jeg blev nok fristet til at pynte på realiteterne, for sådan sagde Maja nu ikke, da hun for en tid siden erindrede episoden: Hun var blot blevet lidt svimmel og havde kastet op. Men det tyder da på, at hun havde fået for meget spiritus. Men dengang var det jo sådan, at man brugte brændevinen meget flittigt - ikke blot til at kurere tandpine og andre sygdomme med, men også som en ingrediens i den daglige kost.

Jeg regnede med at slutte min lille beretning omkring ved århundredskiftet. Men nævner lige til slut de sidste ejere af Gammeltoftgård: Tredie generation - min morbror P.

Gammeltoft efterlod sig en betydelig forbedret gård til sin yngste søn Ejnar, der i 1926 blev gift med Katrine, som var datter af gårdejer Frands Christensen, Kastkjær, Lunde. De drev så den store gård til foråret 1962, da Ejnar døde. Derefter gik gården over til deres yngste søn Frands. Den ældste søn Peder havde allerede den gang været ingeniør i England i flere år. Frands blev gift med Krista, hvis far var gårdejer Peder Carstensen, Horne. - Sidst, jeg talte med Frands, var der 53 malkekøer på gården + mange flere unglykreaturer og kalve, så det går stadig fremad. I ægteskabet er der tre sønner: Arne, Ejnar og Peder, der alle er konfirmerede.

Vi håber, at en af dem vil overtage gården og drive den videre i forfædrenes ånd og fodspor til gavn og glæde både for dem selv og familien.

Note

1. Villum Balleby Jensen, lærer ved Dyreby skole, er beskrevet i en artikel i »Fra Ribe Amt« 1982 s. 371-386.

Valdemar Dalgård Jensen, Ansager, født 1902, død 1986. Overlærer.

»En fattig og huusarm Families Datter« - En afgørelse af Vorbasse-Grene fattigkommission i 1807

Af Hans Jessen

*Denne Gjennemdragne og med mit Signet be-
seglede Protocole autoriseres herved til i
Overensstemmelse med Reglementet af 5te
Juli d.Å. § 32 at være en Fattig-Regnskabs Pro-
tolle for Vorbasse og Grene Sogne. Varde
den 12te Oct. 1803. Molkte*

Således indledes sognets første fattigproto-
kol, og d. 5. December samme år holdt fattig-
kommissionen sit første møde i Vorbasse
præstegård.

Sognepræsten Hr. Wandall var kommissio-
nens formand. Sognefoged Hans Christian
Hansen repræsenterede politimyndigheden.
Han var største lodsejer i Vorbasse. De 3 øvri-
ge medlemmer var gårdmænd fra Vorbasse og
Grene sogne.

Oprettelsen af denne kommission var et
umiddelbart resultat af fattigloven, som var
trådt i kraft 5. juli samme år.

Allerede i 1787 besluttede den enevældige
regering, at den gamle fattiglov skulle revide-
res. Fattigdommen på landet var stor, og beder-
riet var ved at blive en landeplage. Der skulle
dog gå 16 år, før den nedsatte kommission var
færdig med arbejdet, så loven kunne under-
skrives.

Det, der har særlig interesse for denne arti-
kel, er bestemmelsen om hjemstedskriteriet
(§§ 5-10). For at have forsørgelsesret skulle
man enten være født og opdraget i sognet, el-
ler man skulle have opholdt sig der i mindst 3
år enten bestandig, eller dog i længere tid end

på noget andet sted. Der var dog undtagelser
fra denne bestemmelse. Disse gik bl.a. ud på,
at fremmede, der havde boet i sognet, med ud-
sigt til at kunne klare sig selv, men som blev
ramt af uheld og trængte til hjælp, kunne anta-
ges som forsørgelsesberettigede.

Set med vor tids øjne var lovens rækkevidde
begrænset. Men den var dog udtryk for, at
samfundet påtog sig et vist formelt ansvar for
de svageste, omend der var knyttet ydmygelse
og tab af rettigheder til fattighjælpen.

Loven og den måde, den håndhævedes på,
afspejler tillige magtforholdene i datidens
samfund. Magt og social status var også den-
gang knyttet til besiddelse.

Det ser man tydeligt af en af de sager, Vor-
basse-Grene fattigkommission skulle prøve at
løse i 1807.

En pige, Kirstine Jensdatter, havde klaget til
amtet over, at fattigvæsnet i Vorbasse ikke ville
hjælpe hende. Brevet er fra amtet sendt til ud-
talelse i fattigkommissionen, og er derfor ind-
ført i protokollen i hele sin ordlyd. Hvem, der
har skrevet brevet for Kirstine, ved vi ikke. At
det ikke var hende selv ses af, at hun har un-
derskrevet med påholden pen. Men lad proto-
kollen tale for sig selv. *Dernæst blev fremlagt
og i Protokollen indført følgende af os af den
høje Amtsdirektion tilsendte underdanigst
Promemorial! Som en fattig og huusarm For-
ældres Datter, der desuden har 4re Børn me-
re, og som har måttet trænge til Sognets Al-*

misse til disses Opdragelse, ja ejer hverken Huus eller andet, har været Aarsag til at jeg underskrevne, saasnart gørligt og jeg nogenlunde kunde, har maattet ud at tjene mit Brød iblandt Fremmede. I tvende paa hinanden følgende Aar, til sidst afvigte Micaelis, har jeg for bestandig tjent i Vorbasse Sogn, og deraf det sidste Aar hos Sognefogeden Hans Christian Hansen, i hvis Tjeneste jeg stakkels fattige Pige er blevet besvangret ved hans Søn Jens. Ingen Steds kan jeg nu faa Ophold, thi mit Fødesogn Hejnsvig paastaar jeg hjemmehører i det Sogn hvor jeg har opholdt mig i de 2 sidste Aar, som er Vorbasse. Forbemeldte Sognefoged viser sig derimod myndig, og med Magt vil fraholde mig dette Sogn. Thi da jeg personlig blev bragt did fra mit eget Sogn, og ind i Sognefogedens Gaard i Vorbasse By, saa han nægtede, ikke alene at modtage mig med min Kiste, men endog efter at jeg havde overtalt en smaamands Kone til at indtage samme, truede han en Mand til at kaste den udenfor Huset, som og er sket.

Jeg forsvarsløse og arme Menneske ved nu ej hvad jeg i mine saa kummerfulde Omstændigheder skal gribe til, da jeg ikke ejer det jeg kan hælde mit Hoved til, og ej heller har et Sted til Ophold at flygte til, i disse mine Forløsnings Timer. Jeg fordrister mig derfor hermed underdanigst at tyte til Deres Højvelbaarenhed med min underdanigste Anmodning, at Vorbasse ved Deres Højvelbaarne høje Formands Resolution bliver tilholdt at skaffe mig Huus som Livets første Nødvendighed af Underholdning i denne min svangre Tilstand, Saavel som i Fremtiden med mit fødende Barn. I Forventning om en gunstig Befordring forbliver jeg Kirstine Jensdatter. Med paaholden Pen. Fugedahll d. 24. Februar 1807.

Derefter følger en erklæring fra fattigkommissionen til amtskontoret i Ribe: Herpaa

blev af os undertegnede erklæret følgende underdanig Erklæring, paa den af Kirstine Jensdatter af Fugedahll indgivne Ansøgning af dato 24de Februar 1807:

Den ommeldte Kirstine Jensdatter har saavidt vides tjent her i Sognet næsten 2de Aar, men efter sommes Udsigende i Slaug, kom hun der efter Mikkelsdag 1804, og fra Sognefogeden hvor hun sidst tjente, kom hun bort sidste Mikkelsdag. Fra Sognefogeden i Vorbasse kom hun til at tjene hos Jens Knudsen i Refsing i Gjesten Sogn. Af ham og ikke fra Hejnsvig Sogn, blev hun tilligemed sin Kiste bragt til Sognefoged Hans Christian Hansen i Vorbasse, under det Foregivende at hun skulde være besvangret af hans Søn Jens Hansen, men bemeldte Jens Hansen vilde ikke tilstaa dette, og da hun endnu var frisk og stærk, saa kunde Sognefogeden sig ikke forpligte til paa dette løse Foregivende at modtage hende. Forresten er alt efter Sognefogedens Sigende helt usandfærdigt at han skulde vilde med Magt holde hende fra Sognet. Om hendes Forældre er fattige eller ikke, det vide vi ej, men saa meget er vist, at de ingen andre Børn har end voksne, og at de allerede har opdraget et uægte Barn som en anden Datter har avlet, hvilket beviser at deres foregivne Fattigdom nok maa være et Paaskud for at tilhænde sig noget fra Vorbasse Sogn. At hun, naar hun kan bevise sit Foregivende angaaende sit Svangerskab, da nyde Hjælp, er naturligt, ifald hun ej har Evne selv, men den Hjælp bør komme fra hendes Barnefader, og ikke fra Sognets Fattigkasse, synes lige saa naturligt, thi hvilken Lejlighed til Løstgighed ville ikke aabnes, om slige løstgigtige Qvindfolk, straks naar de foregav Svangerskab, skulde underholdes af Sognets Fattigkasse, og dette er især Tilfældet her, thi baa- de efter hendes egen, saaog hendes Husbonds, ovenmeldte Jens Knudsens Sigende, var hun frisk og stærk og kunde forrette ald

sin Gerning. Sognekommisjonen formener derfor at hun maa blive Fattiggassen aldeles uvedkommende, og søge Hjælp hos hendes Barnefader, da den indtil hendes Trang lovlig bevises, og tillige at hun i fulde to Aar har opholdt sig i Sognet. Indtil da maa Vorbasse Distrikts Sogne Commission, dels benægte hendes Udsigende, dels protestere imod at Fattiggassen skulde have nogen Udgift for hendes Skyld. Endelig maa Sogne Commissionen giøre den høje Direktion opmærksom paa at hun er taget hen til sine Forældre, de har kundet modtage og forsørge en besvangret Datter sørhen, uden nogen Hjælp eller Almisse. Følgelig bliver hendes foregivne Trang herved meget tvivlsom, og var det ikke hendes Pligt at blive i hendes Tjeneste saalænge hun kunde, og maatte hendes Husbonde tvinge hende bort, saalænge hun kunde forrette sin Gerning? Vi forvente derfor at fritages ganske og aldeles for at bidrage noget til hende, som den der skal kun være sig selv. Derfor om hendes Foregivende er sandt, bør henholde sig til sin Barnefader. Vorbasse Præstegaard d. 4 Marty 1807. Brevet er underskrevet af alle kommissionens medlemmer.

Amtets svar på dette brev er ikke indført i protokollen. Men i amtskommissionens protokol er der den 22. april indført følgende: *Kirstine Jensdatter af Fugdal i Hejnsvig Sogn klager over at hun bortvistes fra Vorbasse Sogn, hvor hun dog har tjent i 2 fulde Aar, og er blevet besvangret. Hertil Kommissionens Erklæring: Da det ikke er oplyst at hun for nærværende Tid er trængende, kan man ikke indlade sig paa hendes Andragende. Iøvrigt henholdes hun til sin Barnefader.*

Så var det endelig afgjort at Kirstine Jensdatter ikke kunne få hjælp i Vorbasse sogn. På dette tidspunkt havde hun dog allerede født sit barn. I Hejnsvig kirkebog finder man føl-

gende: Den 5. April fød et uægte Barn i Fugdal. Moderen Kirstine Jensdatter. Barnet en Søn kaldet ved Daaben i Kirken d. 12. April (langfredag) Kristian Jensen. Udlagt Barnefader Jens Christian i Vaarbasse. Moderen opholder sig hos Forældrene Jens Thomsen og Hustru Dorthe Jensdatter. Derefter følger fadderne, der alle er fra Fugdal. Drengen døde samme år den 6. september, 5 måneder gammel. Kirstine Jensdatters senere skæbne har ikke kunnet spores. Det ses dog, at hun ikke har søgt fattighjælp i Hejnsvig sogn.

Nu kunne man så ånde lettet op hos sognefogedens. Jens stod for at skulle afløse faderen som sognefoged, hvilke skete december 1810.

Det var ikke første gang Jens var blevet udlagt som barnefader. I Vorbasse kirkebog ser man *Et uægte Barn Anne Marie, født d. 9. August 1806. Moderen Abelone Jensdatter i Rankenbjerg. Udlagt Barnefader Jens Hansen, Søn af Hans Christian Hansen, Vaarbasse*. Blandt fadderne var der ingen af sognefogedens familie, så dette fadderskab har Jens nok heller ikke villet vedgå. Det var altså ikke alene af økonomiske grunde, at Kirstine Jensdatter skulle udvises af sognet.

Disse fadderskabssager kunne vel også være til hinder for, at Jens kunne blive sognefoged og politimyndighedens repræsentant i fattigkommissionen. Man skulle nok have en nogenlunde pletfri vandel for at kunne beklæde dette vigtige embede.

Det var ikke usædvanligt, at man behandlede fattigfolk på den måde i forrige århundrede. Man gjorde alt for at blive fri for at betale. De argumenter, man bruger i Kirstine Jensdatters tilfælde, er jo nærmest groteske. Kommissionen forlanger, hun skal indrømme, hvem der er barnefaderen. Det kan jo ikke være Jens, han har jo nægtet, det var ham. Han var en stor gårdmandssøn, så hans ord har vejet tungere end hendes. Så er der påstanden

om, at hendes forældre ikke havde det så småt endda. Kirstines søster havde jo også fået et barn hjemme, som forældrene allerede havde opdraget. Dette barn var født d. 24. februar 1805, så helt færdigopdraget var det vel ikke. Vi ved heller ikke om Kirstines fader, Jens Thomasen, har søgt hjælp i Hejnsvig, og måske fået afslag.

Fattigkommissionens sociale forståelse lod dengang meget tilbage at ønske. Men et fremskridt var det alligevel. Der var etableret et fattigvæsen. Så forholdene var, omend kummerlige, så dog bedre end før 1803.

Hans Jessen, født 1917. Systemvej 18, 7190 Billund. Fhv. murer. Arbejder med gårdhistorie for Grene sogn. Artikel om dette emne i Egnsbogen Grindsted/Billund 1985.

Begravede i Vorbasse fra 1755 til 1813

Af *Johs Lind*

Vorbasse sogns ældste eksisterende kirkebog er påbegyndt så sent som 1755 og omfatter årene indtil 1813. I dette forholdsvis korte spand af år har sognet været betjent af ikke mindre end 8 præster, der hver for sig har sat deres individuelle præg på bogen.

Indtil 1811 omfattede pastoratet også annexsognet Grene, og dette forhold afslører, at kirkebogen ikke altid er en så primær kilde, som vi kunne ønske os det nu. I perioder er de to sognes kirkelige handlinger indført hver for sig, først Vorbasse og så Grene umiddelbart efter. Dette kan formentlig kun være sket, hvis bogen først er blevet ført ved årets afslutning. Hvad har grundlaget i så fald været? En konceptprotokol? løse sedler i skrivebordskuffen? hukommelsen? Det ved vi ikke mere.

Det er især i sognepræst Frederik Lorentzens tid (1777-84), at bogen er blevet ført på denne måde. Almindeligvis er handlingerne indført kronologisk i den rækkefølge, de er forekommet, så at vi nu kan møde dens oplysninger med en mere normal blanding af skepsis og tillid.

Pastor Treu

En af de præster, der påkalder sig særlig opmærksomhed på grund af sin kirkebogsføring, er Ferdinand Ulrik Frederik Treu (1784-89), der har forsynet bogen med en del bemærkninger, der afslører, at denne meget optagne præst bl.a. også har været ganske kraftigt optaget af sin egen situation. Hans skrift er rystende sjusket og synes at gå mere og mere i opløsning med årene. Af den grund skal

også de følgende citater tages med et vist forbehold. Måske kunne en anden læser tolke skriften anderledes end undertegnede!

I dåbsregistret indleder han sin embedsperiode ved at markere sin tiltræden, og et par dåb længere fremme kan han så notere sin indsættelse i embedet: *7. Søndag efter trinitatis blev jeg indsat af S.T.¹⁾ hr. provst Holm (der er min gamle, elskværdige ven, som gratis arbejdede og rejste for min skyld), thi her er ikke en drue for mig selv til vederkvælgelse, end sige for andre.*

Pengekvaler er sikkert også årsagen til, at han senere indleder en dåbstilførsel med disse ord: *Over et fjerdingår derefter, omsider døbt i Vorbasse kirke... Dåb må have været en mager indtægtskilde det år!*

Ved registrering af begravelser nævner han meget ofte, at der har været holdt ligtale. Formentlig har han gjort det hver gang, for der er nogle vendinger, der antyder, at det har været sædvane på stedet. Også et almisselem blev jordet med ligtale; men der kunne dog gøres forskel; man kunne f.eks. også blive jordet »med alle mulige hæderlige ceremonier og ligtale«.

De ærgrelser, der udsprang af vanskeligheder med at få pengene ind for ydet arbejde, fik lov til at komme til orde, da han havde begravet et barn fra en af hedekolonierne: *Domini-*

Pastor Treus kirkebogsføring. Nr. 3 indeholder hjertesukket over kolonisternes svigtende ydelser. Nr. 8 er notatet om den gamle sognefoged, og nr. 9 er tilførslen om den »navnløse«.

Christen

1788. Kun. von Worbis - Zehner -
Korn - von Nelles - Korn - Korn - Korn
Korn - Korn - Korn - Korn - Korn - Korn

...

18. Feb.
Civis in ...
Korn - Korn - Korn - Korn - Korn - Korn

...

Die ...
Korn - Korn - Korn - Korn - Korn - Korn

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

ca *Reminiscere*²⁾ blev ligeledes jordet med lig-tale som de forrige, efter vedtagne skik her: *Lauge fra kolonien, · Pater:*³⁾ *Jens Mogensen · Mater:*⁴⁾ *Ane Mar. Laugesd. · NB: Fra kolonien slet ingen tiende · mådeligt offer · og på borg alle ligtaler · og for resten ej en snus at æde, Mich. 7,16.*

Mich. 7,16 begynder i moderne oversættelse således: *Lad folkene se det og blues ved al deres vælde...* Dette har næppe været prædike-tekst, men må være præstens kommentar til kolonisternes påholdenhed, som kunne for-tjene at blive udråbt for verden!

Prædiketekster har pastor Treu anført ind-mellem. Da den pengestærke selvejer og gårdhandler Christen Høllund i 1788 må be-grave sin 87 år gamle kone, går Treu ud fra Sal-me 90,10: *Vore livsdage er halvfjersindstve år, og kommer det højt, da firsindstve Deres herlighed er møje og slid; thi hastigt går det, vi flyver afsted.* · Treu har uden tvivl kunnet op-træde som en disciplineret prædikant, der kendte sin prædikenlære. Det nævnte skrift-sted angives at være *exordium*, et tematisk op-læg inden selve prædikenens hovedstamme. Det er et element, der kendes tilbage til mid-delalderens prædikekunst, og som også blev anvendt og anbefalet af Martin Luther. Som egentlig prædiketekst har Treu ved denne be-gravelse anvendt Mich. 2,10: *Op, ryk ud! Thi her kan I ikke bo for den urenheds skyld, som volder svar fordærv.*

Kun een gang mere er der angivet både *exordium* og prædiketekst. Det er, da byens skoleholder Peder Bredenberg skal begraves. *Exordium* er Jer. 40,4: *Se, nu tager jeg idag lænkerne af dine hænder...* · Prædiketeksten synes at være Phil. 1,17, hvilket imidlertid van-skeligt giver mening, medmindre der henty-des til forhold, som nu er gået i glemmebo-gen.

Helt konkrete forhold kunne netop godt

give Treu anledning til tekstvalget, og forbin-delsen mellem tekst og begivenhed kan nok forekomme lidt tynd. Som da den gamle sog-nefoged Anders Pedersen skulle begraves. Her valgte præsten Rom. 16,23: *Gajus, min og den hele menigheds vært, sender hilsen til jer, Erastus, byens kæmner, og broderen Kvintus sender hilsen til jer.*

Det må være *byens kæmner*, der er tilknyt-ningspunktet; det må have været noget af det nærmeste, man kunne komme til en bibelsk omtale af sognefogeder.

Et par gange har Treu selv angivet tilknyt-ningspunktet. Da han ved en barnebegravelse har brugt 2. Kor. 11,25 (*Jeg har været eet døgn i dybet*), anfører han, at barnet har levet netop et døgn. · Et barn, der var dødt ved fødselen og derfor ikke kunne blive døbt, er i protokollen registreret som *navnløst*, og Treu har så taget sit udgangspunkt i *Kleofas og den anden, unavngivne discipel*. Det er fortællingen i Lu-kasevangeliet om de to disciple, der på vej til Emmaus får følgeskab af den opstandne Jesus (Luk. 24,13-35). Lukas meddeler kun navnet på den ene af disciple. Den anden er for så vidt *unavngiven*. Tråden til teksten er unægte-lig lidt tynd; men meningen er sikkert god nok: Selv om man ikke er blevet døbt (har fået navn) kan man godt være en Jesu discipel. Hensigten har været at indgyde håb og trøst, både i dette tilfælde og i de foran nævnte, hvor døden fremstilles som befrielse.

Treu har utvivlsomt været mere værd som præst end som kirkebogsfører. I den sidste egenskab er han en sand rædsel. Han kan ind-føre en begravelse med tomme pladser til bå-de navn og alder i håb om at få sådanne deta-

Pastor Müllers samvittighedsfulde kirkebogsføring. Provst Sølling, der har efterset bogen 10. oktober 1800, må have været godt tilfreds.

ljer på plads senere. Men andre ting har optaget ham mere. Pladserne står tomme endnu.

Pastor Müller

Wulf Christoffer Müller, der var præst i Vorbasse fra 1794 til sin død i 1802, er med hensyn til kirkebogsføring Treus udtalte modstykke. Handlingerne er indført i streng kronologisk orden, for dåbsregistreringens vedkommende endda med adskillelse af hjemmedåb og senere fremstilling i kirken, hvilket medfører, at oplysning om et barns dåb må søges to forskellige steder, adskilt af de øvrige begivenheder, der i kronologisk orden er forekommet mellem dåb og fremstilling.

I begravelsesregistreringen anfører han aldrig ligprædiken eller personligt interesserede kommentarer, men derimod ganske ofte dødsårsag. Det er en skik, der videreføres af hans efterfølger, der ydermere i en række tilfælde indfører jordemodererklæring om dødfødte børn med formodet årsag og eventuelle oplivningsforsøg. Således får vi for årene 1794-1811 en ganske god præsentation af det, der dengang kunne give anledning til utidlig død.

Statistik

Undersøgelsen omfatter de begravelser, der er foregået i Vorbasse sogn i perioden 1755-1813, - eller som muligvis gør det. Det betyder, at nogle få udensogets er taget med. Såsom en Vejlekøbmand, der døde her på vej til Varde, en kobbersmed fra Flensborg, der måtte lade sit barn begrave her, og en ung kvinde fra Hejnsvig sogn, som i det hårde efterårsvejr gik vild på Moltkenberg marker og først blev fundet to uger senere. - Hvor det er klart, at de døde tilhører annexsognet, er de ikke taget med; men det er de, hvor oplysning om hjemsted mangler.

Således er der blevet registreret 547 begra-

velser. Målt i personer ville det være en lille smule mere, da tvillingebegravelse er regnet for een begivenhed.

Om 45 børn er der ikke oplyst køn, heriblandt 24 dødfødte. Alderen er ikke oplyst i 11 tilfælde, men er iøvrigt som oftest angivet med stor præcision på år og måned, sommetider også uger og dage. Denne præcision er måske kun tilsyneladende. Som vi kender det fra vor egen tid, kan man udmærket huske sin fødselsdag, selv om man måske ikke rigtig har på rede hånd, hvor mange år man er. Hvis man blot kender fødselsdagen, er det nemt nok at gøre rede for måneder og dage, men årssangivelsen kan stadig være usikker. Der er da også nogle afvigelser i forhold til folketællingen 1787.

En vis manglende præcision foreligger også i de vekslende præsters omhu med overhovedet at få begravelserne ført til protokollens - foruden naturligvis evt. i undertegnedes læsning af den foreliggende tekst. - Men dertil bør føjes endnu et forbehold overfor for kraftig generalisering. Særlige forhold på stedet kan have medvirket til at gøre sognet atypisk. Vi kender eet sådan forhold: hedekolonisationen, der gjorde Vorbasse sogn til hjemsted for en del af de indvandrede kolonister. De fleste af dem rejste snart igen; men forinden nåede de at bidrage flittigt til statistikken for børnebegravelser, hvorimod de ikke nåede at bidrage meget til den for deres eget vedkommende. Dette kan få børnedødeligheden til at synes noget større, end man kan vente at finde den

En begravelsesside fra pastor Wandalls embedstid. Den sidste tilførsel i 1807 angår et dødfødt barn i Grene sogn. Der har i dette tilfælde været anvendt en uddannet jordemoder, der har kunnet iværksætte diverse genoplivningsforsøg: mundens rensning, varmt bad, indblæst luft og gnidning på brystet og under fødderne. »Indblæst luft« kan vel ikke være andet end en tidlig version af mund-til-mund-metoden!

generelt: Af de 547 begravelser vedrører de 267 børn under 10 år. Når man tager i betragtning, at der var tvillinger iblandt dem, kommer procenten op over 50.

Levealder

51 begravelser vedrører dødfødte. Af de kønsregistrerede børn under 10 år er der 122 drenge og 102 piger.

Hvis man medtager alle de kønsregistrerede i en beregning af levealder, bliver gennemsnitslevealderen for mænd 30 år og for kvinder 34 år. - Disse tal siger ikke meget andet, end vi vidste i forvejen, nemlig at børnedødeligheden var uhyre stor, og at drengebørnene var hårdest ramt. Det kan være berettiget at se

bort fra den specielt udsatte børnegruppe for at undersøge, hvordan det så ellers gik, hvis man var blandt de heldige, der slap igennem de første år. Når man ser bort fra samtlige børn under 10 år, er der tilbage 129 mænd og 140 kvinder, hvis alder er angivet. For disse gruppers vedkommende, er gennemsnitsalderen 58 år for mænd og 58,6 år for kvinder. Det er ikke nogen stor forskel, men forløbet er forskelligt for de to grupper.

Følgende skema viser dødsfaldene for mands- og kvindeguppen fordelt på opnået levealder. For hver gruppe er efter det faktiske antal begravelser anført, hvor stor en procentdel disse udgør af gruppen, og hvor mange af dem, der overlever dette alderstrin.

Aldersklasse:	Mandkøn:			Kvindekøn:		
	antal døde	% døde	overlevende	antal døde	% døde	overlevende
10-19 år	11	8,5	91,5	8	5,7	94,3
20-29	11	8,5	83,0	9	6,4	87,9
30-39	5	3,9	79,1	12	8,6	79,3
40-49	8	6,2	72,9	16	11,4	67,9
50-59	17	13,2	59,7	15	10,7	57,2
60-69	31	24,0	35,7	30	21,4	35,8
70-79	28	21,7	14,0	26	18,6	17,2
80-89	15	11,6	2,4	18	12,9	4,3
90-99	2	1,6	0,8	6	4,3	0,0
100-	1	0,8	0,0			

Det viser sig, at drengene, der var mest udsatte for døden allerede inden det 10. år, bevarer denne status til langt op i alderen. Selv når man som her har »nulstillet« status ved 10 års alderen, kommer mændene øjeblikkeligt foran igen. Først i 40 års alderen har kvinderne indhentet dem, så at deres overlevelseshøjde er lavere, men kun for to dekader. At så en enkelt mand haler sejren hjem ved at blive sine 101 år, forrykker ikke billedet.

- Vor almindelige forestilling er vistnok, at i gamle dage var det mest synd for kvinderne, fordi de i stort tal skulle dø i barselssengen, hvorimod mændene ingen særlige leveproblemer havde. Denne opfattelse må søge sin bekræftelse andetsteds end i Vorbasse sogn. Her havde kvinderne størst udsigt til at blive gamle.

Dødfødte børn

Jævnt fordelt på hele perioden forekommer der begravelser af dødfødte børn, ialt 51. Der er relativt flest efter århundredeskiftet, men det kan sikkert forklares med det øgede befolkningstal.

Fordelingen på befolkningen synes også stort set jævn: 34 par har fået hver eet dødfødt barn, to ægtepar hver to og tre hver tre. Den triste rekord indehaves ejendommeligt nok af en mand, der må tegne sig for fire begravelser af dødfødte børn fordelt på to koner. I det ene tilfælde drejer det sig om tvillinger, altså ialt 5 børn. Og dog er dette ikke alt. Inden denne række af ulykker er begyndt, er han allerede nævnt i begravelsesprotokollen som enke-mand efter en kvinde, der døde i barsel 1795. Dette barn er hverken registreret som dødt eller døbt.

Dødsårsager

Hyppigste dødsårsag for små børn (de fleste under 1 år) er *slag* (15 tilfælde). Det er sikkert noget andet end *et slag*, hvilket blev angivet som dødsårsag i et tilfælde, hvor der var blevet holdt ligsyn over et lille barn. Andre årsager kan være *sårelse* og *barnesvaghed* og for de lidt større børn kighoste, kopper og mæslinger.

Hos de voksne er alderdom (eller alderdoms svaghed) naturligt nok hyppigste dødsårsag, ialt 19 tilfælde. Men man skulle være temmelig gammel for at falde ind under denne kategori. Dens gennemsnitsalder er 83,5 år.

Næsthypigste årsag blandt voksne er sygdomme, der vedrører brystet (brystsygge, brystvattersot). Her er 14 tilfælde med en gennemsnitlig levealder på 52 år. Men spredningen i gruppen er ret stor. Den ældste er 80 og den yngste 17 år.

Tæring ramte syv i alderen 27-76 år. Død i

forbindelse med barsel er (kun) registreret i 4 tilfælde.

Ulykker forekommer selvfølgelig også. En af de mere elskelige burde egentlig ikke omtales her, da den gælder en gammel kvinde fra Krog i annexsognet. Hun var gået til Lindeballe sogn i et eller andet ærinde. På vejen hjem var hun blevet træt og havde sat sig til hvile ved en klynegrav. Da hun skulle videre, var hun gledet ned i graven og omkommet. Hun blev 90 år. Hvordan man end beregner afstanden fra Krog til Lindeballe sogn, er vej-længden betragtelig, så det var en helt pæn præstation, den gamle sluttede af med.

Pastor Müller selv er noteret for at være død af *pleures tillige med brystvattersot*. *Pleures* har uden tvivl forbindelse med det franske *pleuresie*, der kan oversættes til »brysthindebetændelse«; men problemet er naturligvis, at der er gået 200 år siden denne diagnose, og man ikke kan vide om ordene dengang blev brugt om det samme som idag.

Hvad der skjuler sig bag en sådan betegnelse, har pastor Müller måske selv været med til at antyde. For selv om denne samvittighedsfulde præst aldrig brugte kirkebogen til notater om sig selv, så fandt han sig dog nødsaget til at anføre messefald og grundene dertil. Og det er blevet til en hel lille sygejournal for hans eget vedkommende:

I 1802, året for hans død, havde der været messefald hele januar måned. Da han kom hjem fra fastegudstjenesten i Vorbasse kirke 2. onsdag i fasten, fik han sådan en pine i sit højre øre, at han ikke kunne tænke på at tage til Grene. Et par uger efter måtte han vende om, da han var på vej til Grene, fordi han blev overfaldet af en feberagtig kulde.

Så gik arbejdet øjensynligt atter sin vante gang. Men 6. søndag efter trinitatis var der messefald i begge kirker, fordi han om lørdagen var blevet angrebet af så stærk kolik og

mavesmerte, at han straks måtte konsultere lægen i Ribe. - Næste søndag var sygdommen krøbet ned i benene, så han ikke kunne få sine støvler på; derfor igen messefald. De følgende to søndage havde han forsøgt at klare problemet ved at låne sig frem til nogle mere rummelige støvler; men han kunne ikke holde til mere end gudstjenesten i Vorbasse; altså igen messefald i Grene. - Stærke smerter, vand i benene og siden også i lungerne (brystvattersot). Er det en blodprop med dens følgevirkninger, der skjuler sig under *pleures og brystvattersot*?

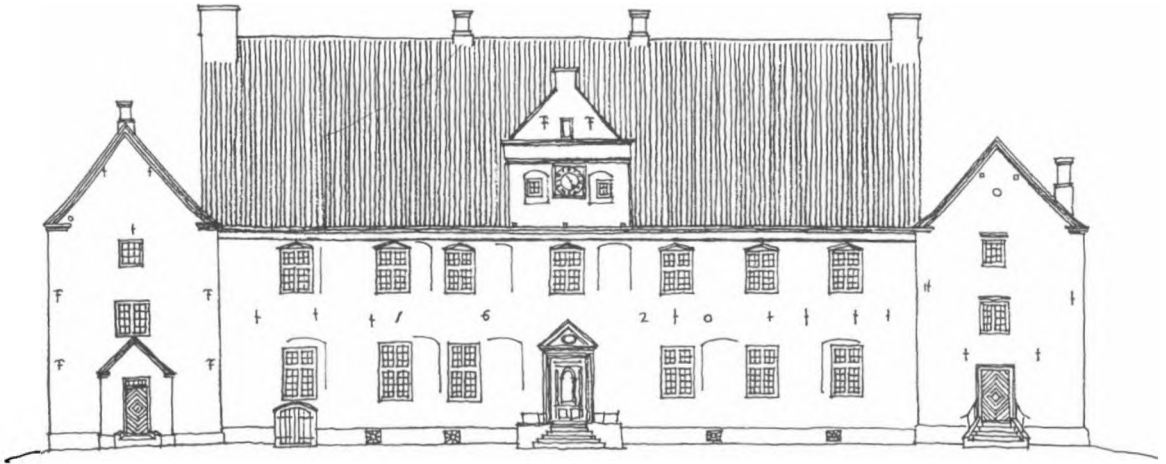
Listen over messefald synes iøvrigt at godtgøre, at Müller ikke var den, der skånede sig selv utidigt. - Messefald har der været mange af, især i Grene, hvor vejene om vinteren kunne være spærret af snedriver eller oversvømmet i tøjvej. En onsdag i fasten havde han været at gennemført turen til Grene ad lange omveje; det forsøg turde han ikke gentage onsdagen efter.

Selv i Vorbasse kunne der blive aflyst gudstjenester, fordi ingen mennesker kunne komme til kirken på grund af hårdt vejr. Og præsten var ikke den, der gav op først. Anden juledag 1801 kørte han til kirken for at nå frem, blot for at opdage, at ingen andre var kommet. - Om sommeren kunne vejret iøvrigt også give anledning til messefald: Trinitatis søndag 1799 var den 19. maj; da var vejret så hårdt, at Müllers heste ikke kunne trække ham frem til Grene, hvis han ellers ikke ville miste dem. De var i ynkelig forfatning. - Det var før læplantningens tid!

Noter:

- 1: Sine titulo: uden titel.
- 2: 2. søndag i fasten.
- 3: fader.
- 4: moder.
- 5: Se f.eks. Anne Riising: Danmarks middelalderlige Prædiken, Gads Forlag 1969.

Johs. Lind, sognepræst, Kirkegade 116, 6700 Esbjerg. Født 1933. Har skrevet til Løgumkloster-studier 1983 og Sønderjysk Månedsskrift 1983-85 (om kniplingeindustrien), Personalhistorisk Tidsskrift 1986 (om brug af computer i slægts- og lokalforskning) samt Bol og By 1987 (om sognefogeder o. 1700).

Fig. 1. Sønderskovs hovedfacade, som den vil fremstå, når restaureringen er gennemført i 1991 - i alt væsentligt som et resultat af 1700-årenes ombygninger. Salen, som der her redegøres for, ligger i hovedfløjens overetage, bag de tre vinduer mellem facadens midterparti og sidefløjen til højre. SMS 1988

Salen på Sønderskov

Af Steffen M. Søndergaard

Hovedbygningen på herregården Sønderskov i Brørup kommune stod færdig i 1620 og fremtrådte da som en toetages hovedfløj med høje diagonaltårne mod nordvest og sydøst.

I løbet af 1700-årene undergik bygningen imidlertid gennemgribende ombygninger. Hovedfløjens indre blev totalt omdisponeret, hvilket medførte ændring af næsten alle vinduers placering og udformning. Desuden mistede tårnene deres øverste etage og fik nu samme gesimshøjde som hovedfløjen. Til sydøsttårnets nordside føjedes en ny østfløj, der fortsatte hen forbi hovedfløjens østgavl og blev afsluttet som pendant til det ombyggede nordvesttårn. Ombygningen medførte således, at renaissancebygningen med diagonal-

tårnene blev forvandlet til et baroktillempet anlæg med korte sidefløje - se fig. 1 - og denne skikkelse har Sønderskov i store træk fået lov til at beholde, når man ser bort fra nedrivningen af det sydøstre tårn i begyndelsen af 1800-årene.

Efter en lang forfaldsperiode blev hovedbygningen i 1986 erhvervet af tømrermester Helge Kragelund, der har gjort det til sit speciale at gennemføre restaureringsopgaver, som alle andre har givet op over for. En tiltrængt restaurering blev påbegyndt umiddelbart efter Helge Kragelunds erhvervelse og har indtil nu omfattet hovedfløjens tag, bjælkelag, murværk og vinduer. Desuden er 1700-årenes sal i overetagen blevet genskabt, og det er det-

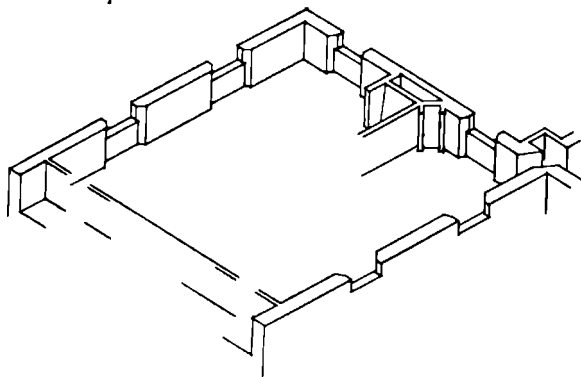

Fig. 2. Spor af overetagens oprindelige indretning. SMS 1988

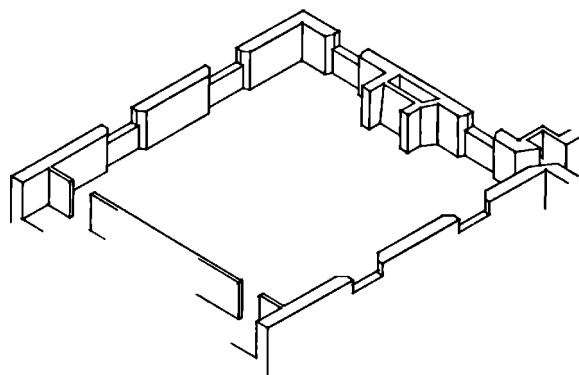

Fig. 3. Det store rum, der blev indrettet, inden 1700-årenes store ombygninger. SMS 1988

te rums historie, der her skal gøres rede for.

Da Sønderskovs hovedbygning stod færdig i 1620, lå salen i underetagen · under den nuværende sal. Den oprindelige disponering af den del af overetagen, der udgøres af den nuværende sal er derimod usikker. Tilstedeværelsen af to oprindelige kaminer ved gavlskorstenen må imidlertid tages som udtryk for en oprindelig opdeling i to gavlrum, der har været adskilt af en langsgående skillevæg. Længden af denne skillevæg er dog lige så ukendt som placeringen af de tværgående skillevægge. Se fig. 2.

Senere blev den oprindelige hjørnekamin ved gavlskorstenen sløjft og ét stort rum indrettet, hvis malede dekorations udstrækning viser, at rummet har haft samme størrelse som den nuværende sal. Rummet havde bjælkeloft med synlige bjælker, der senest har fremtrådt med rødmaledede sider, hvis farve fortsatte en tomme ind på bjælkeundersiden som en slags kantstaffering, hvorimellem der var udfyldt med okkerfarve. En · efter alt at dømme · samtidig rødkantning af rummets hjørner og vinduesåbninger blev iagttaget under yngre pudslag og må tages som udtryk for en fin helhedsvirkning. Vinduesåbningernes kantning viser desuden, at vinduerne på dette tids-

punkt sad i de oprindelige huller, selv om mindre reguleringer af nogle af vindueslysningerne havde fundet sted. Indretningen af det store rum må derfor have fundet sted inden 1700-årenes store ombygninger, der netop medførte ændret vinduesplacering. Se fig. 3.

Ved 1700-årenes store ombygning af hovedfløjen blev den oprindelige sal i underetagen opdelt · sandsynligvis på grund af behovet for en mellemunderstøtning af bjælkelaget ovenover · og en ny sal af samme størrelse blev indrettet i overetagen. Den generelle ændring af vinduesplaceringen, som blev gennemført i forbindelse med denne ombygning, medførte her, at rummets to østligste, modstående vinduer hver afløstes af to nye vinduer i nye vindueshuller. Desuden blev omtrent halvdelen af bjælkerne i bjælkelaget mellem de to etager udskiftet, og nogle af de udskiftede bjælker fandt ny anvendelse i et såkaldt hængeværk over salen. (Bjælkerne genkendes på rester af rød bemaling med en staffering magen til den, der er iagttaget på en af de bjælker, der fik lov til at blive i bjælkelaget). Hængeværket er formentlig udført for at stabilisere etageadskillelsen, hvorpå Sønderskovs sædekorn blev opbevaret, således at vægten heraf ikke med-

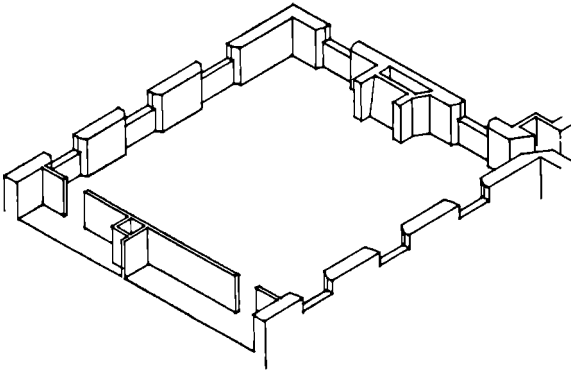

Fig. 4. 1700-årenes sal. SMS 1988

førte revner i det fornemme stukloft, der nu blev udført på etageadskillelsens underside. Loftet blev senere revet ned, men fragmenter, som blev fundet i gavlskorstenen, viser, at detaljerne i vid udstrækning har svaret til detaljerne i underetagens lofter - bl.a. er der fundet en krone magen til dem, der er anbragt over monogrammerne i underetagens sydvestre rum. Desuden har der vist sig at være bevaret et udsnit af gesimsen, der dannede overgang mellem væg og loft, hvilket der senere skal vendes tilbage til. De barokke enfyldingsdøre må stamme fra samme ombygning, og det samme gælder gulvet med de brede og to tommer tykke planker. Se fig. 4.

1700-tals salens åbne kamin afløstes senere af den nuværende ovn niche, og i 1800-årene blev salen opdelt i fire rum, der først havde glatte, pudsede lofter, men som senere blev udstyret med klodsede loftgesimser. Desuden blev vestgavlens vinduer muret til. Se fig. 5.

I forbindelse med den igangværende restaurering blev det af både brugsmæssige og arkitektoniske grunde besluttet at genskabe overetagens sal ved at sløjfe de opdelende vægge - se fig. 6 - og ved nedtagningen af den tværgående væg's sydlige del viste det sig, at der i væggen var bevaret et udsnit af den store,

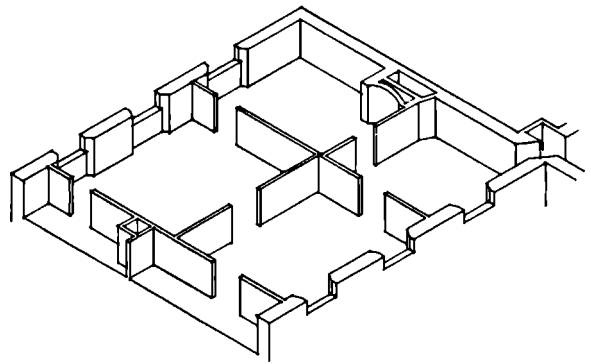

Fig. 5. 1800-årenes opdeling af salen. SMS 1988

trukne barokgesims, af den store hulkehul ovenover samt af selve loftet - se fig. 7a + b. Rester af befæstelser for den forskalling, der har båret barokgesimsen, dokumenterede loftets udstrækning, og det var derfor oplagt at foretage en retablering. I den bevarede stribe af loftfladen var der trukne, profilerede bånd, der må have dannet geometriske figurer lige som i de fornemste af de øvrige lofter. Da det ikke var muligt at rekonstruere disse geometriske figurer, valgte det i stedet at opsætte belysningsarmaturerne, således at de beskriver en enkel, geometrisk form på loftfladen, nemlig en cirkel. Genåbningen af vestgavlens til-

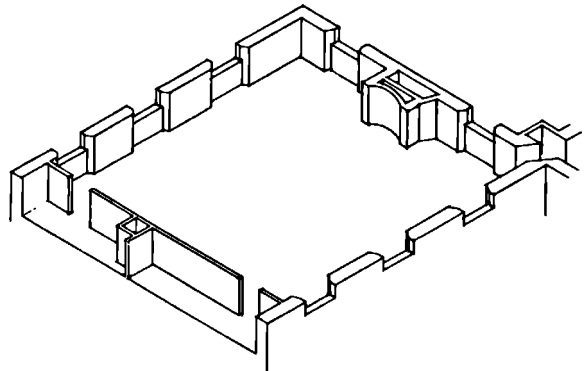

Fig. 6. Den genskabte sal. SMS 1988

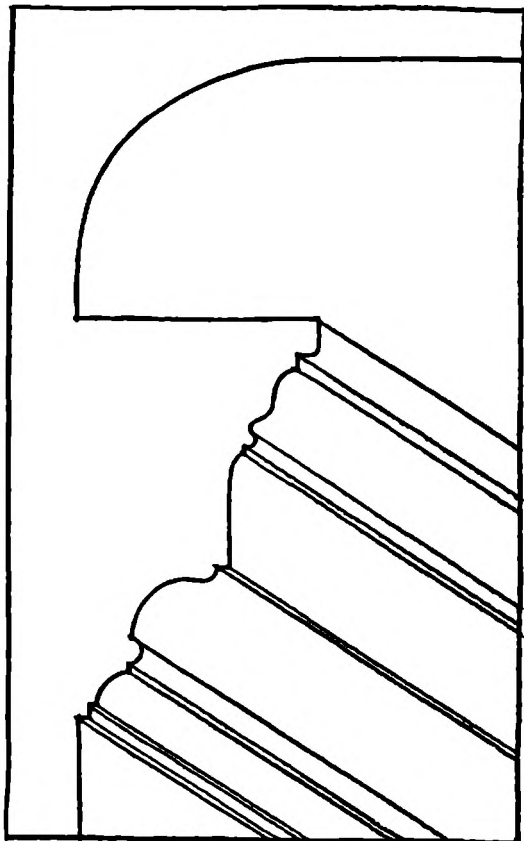
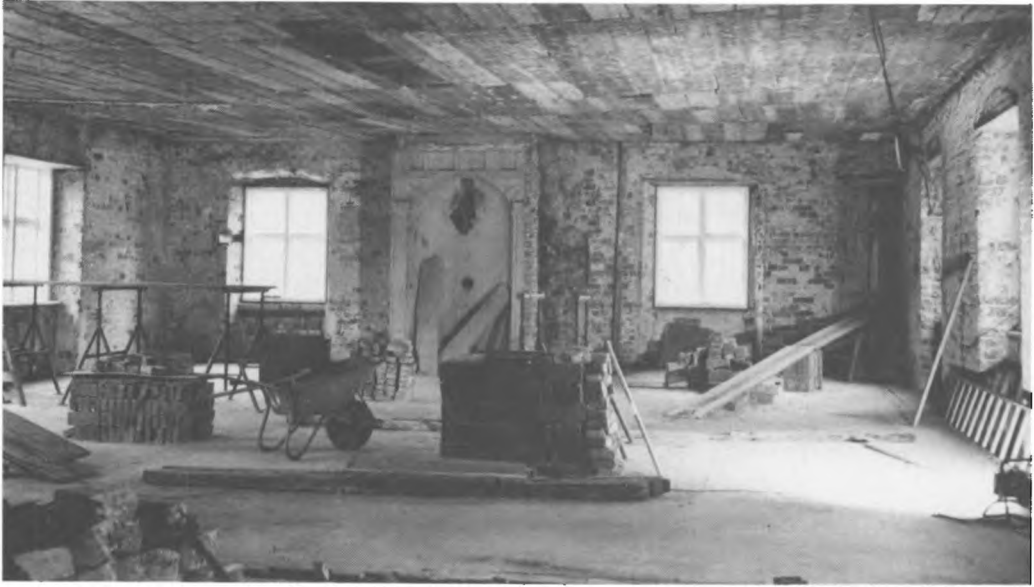

Fig. 7a + b. Det bevarede gesimsudsnit - samt en principtegning af gesimsen og den store hulkehl ovenover. SMS 1988

murede vinduer forbedrede rummets lysforhold afgørende, og en prægtig ovn fra 1766 bidrager til at give rummet karakter. Se fig. 9.

Det er således lykkedes at skabe et stort, smukt rum, som i store træk er kommet til at svare til 1700-årenes sal. Resultatet bygger dels på den bygningshistoriske undersøgelse, hvis resultater her er gengivet i kortfattet form - dels på den afvejning af arkitektoniske og udviklingsmæssige hensyn, som bør foretages i forbindelse med ethvert restaureringsarbejde.

Steffen M. Søndergaard, Melvangvej 8, Askov, 6600 Vejen. Født 1945. Arkitekt med afgang fra Kunstakademiets Arkitektskoles Afdeling for Bygningsrestaurering 1975. Udgør siden 1977 Sønderjyllandsafdelingen af Erik E. Holms tegnestue, der fortrinsvis arbejder med restaureringsopgaver. Har skrevet bogen »Peder Holden Hansens huse« (1986). Er desuden medforfatter til bogen om Grønnegade 12 i Ribe (1986) og til bygningsregistranterne for Sønderho (1980), Møgeltonder (1985) og Haderslev, bd. 2 (1987). Har skrevet bygningshistoriske artikler - i den aktuelle sammenhæng en artikel om bygningsrestaurering, der bl.a. behandler aspekter af Sønderskovs restaurering - Architectura nr. 10 (1988), der udgives af Selskabet for Arkitekturhistorie.

Fig. 8. Salen efter nedtagning af de sene skillevægge og tilhørende lofter. SMS 1988

Fig. 9. Den retablerede sal. SMS 1988

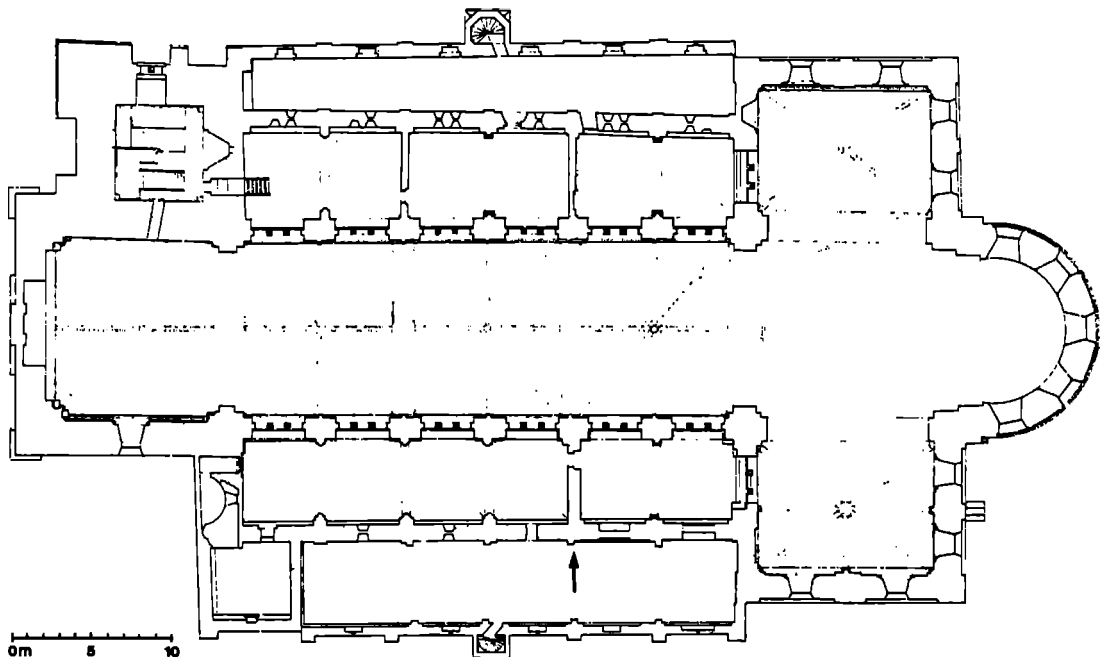

Fig. 1. Grundplan af Ribe domkirke samt plan af gallerierne over sideskibene. Muren, hvor glasset blev fundet 1886, ses udfor pilen. Ef. Danmarks Kirker, Ribe amt.

En senmiddelalderlig klukflaske fra Ribe domkirke

Af Per Kristian Madsen

I slutningen af forrige århundrede indledtes den restaurering af Ribe domkirke, der reddede kirken fra skader, som århundreders forfald havde forårsaget. Under arbejdet nedrev man i 1886 en mur, der stod på galleriet over det søndre sideskib, udfor hovedskibets anden pille fra øst (fig. 1)

Ved nedbrydningen viste muren sig at være en såkaldt kassemur med en kerne af rullesten i kalk, der på begge sider var beklædt med tufsten. Arkitekt H. C. Amberg, som forestod re-

staureringen af kirken, og beskrev muren, mente derfor, at den måtte høre til kirkens ældste byggeperiode. I rekonstruktionen af domkirkens middelalderlige bygningshistorie, som den senest er fremlagt af bl.a. *Danmarks Kirker*, fortolkes muren som et midlertidigt lukke mod vest af galleriet i en periode, hvor man endnu ikke havde fået opført hele dette. Døråbningen i muren (fig. 1) menes at være brudt igennem for at skabe forbindelse gennem hele triforiegalleriet!

Denne datering af tufstensskille-muren øger interessen for et bemærkelsesværdigt fund, som blev gjort ved murens nedbrydning i 1886. Det drejer sig om noget, der dengang blev beskrevet som et *Glaskar* (fig. 2). På foranledning af den daværende biskop Balslev blev karret straks oversendt til Nationalmuseet, og her er det stadig. Ved indførslen i museets protokol bemærkes det, at karrets munding synes oprindelig at have været tilsmeltet. Den beskrives som et *uregelmæssigt Hul, som da Glasset fandtes, var dækket af en Klump hvidt Voks*.

Om et eventuelt indhold i glasset siges der intet, men i et lidt senere brev fra arkitekt Amberg til museet får man en del mere at vide. Først gør Amberg rede for den nedbrudte mur, dernæst skriver han: *Glaskarret var anbragt i en Fordybning, der var fremkommet ved at lade en Sten være borte i Skiftgangen, og var tillukket med en 3 Tommer (7,8 cm) tyk Tufsten. Rummet var i en Højde af 3 Alen 6 Tommer (209,7 cm) over Triforiumsgalleriets Gulv, og i en afstand af 11 Tommer (28,6 cm) fra Yderfladen af Hovedskibets Mur². På hvilken side af muren, øst eller vest, man fandt glasset, fremgår ikke.*

Umiddelbart minder fundet ikke så lidt om de små beholdere med helgenlevn, relikvier, som kendes fra middelalderlige alterborde. Det var helt frem til vores tid en fast regel i den katolske kirke, at ethvert alter skulle forsynes med en symbolsk helgengrav. Hovedalteret i kirken skulle helst rumme levn af den helgen, der var kirkens værner, og som den var indviet til. Ved indvielsen af en kirke var det sine steder ifølge de middelalderlige landskabslove biskoppens pligt at sørge for relikvier, og det må være derfor, at den fynske biskop Gisiko (biskop 1286-1304) ca. år 1300 har fået navn og titel indridset på en blykapsel med relikvier³. Ofte var den kapsel, der rummede

bensplinterne eller hvad relikvien nu var, lavet af bly, men især fra senmiddelalderen kendes ikke så få eksempler på, at man har brugt glasbeholdere. Disse var fuldt så bestandige som blyet og havde ydermere den fordel, at man så kunne se de hellige levn og den pergamentstrimmel, som tit lå ved disse med angivelse af helgenens navn. Dette kunne være af betydning som kontrol ved erhvervelsen af relikvier, der i den senere del af middelalderen gjordes til genstand for samleres lidenskabelige efterstræbelse, og som ofte udstilledes netop i glas- eller krystalindfatning i kirkerne, således at folk direkte kunne overbevise sig om det helliges nærvær⁴.

Med glasset fra Ribe domkirke forholder det sig imidlertid anderledes, om det da overhovedet drejer sig om en relikviebeholder. Det har i lighed med alterbordenes kapsler og glas været usynligt til stede. Med den højde, hvori det lå, in mente, er det imidlertid næppe sandsynligt, at det har haft noget at gøre med et alter, selv om vi ikke kan se bort fra, at sidealtre kan have været opstillet også på triforiegallerierne.

Et eventuelt helgenlevn kan være gået i opløsning eller være fjernet fra glasset, uden at vi i dag ved om det. Måske har karret rummet hellig olie eller vand, der forlængst er fordampet⁵. Umiddelbart minder fundet meget om en gruppe indmurede småkrukker af ler med lukke af voks, og indeholdende levn af flere navngivne helgener, som i 1962 kom for dagen i Sct. Godehards kirken i Hildesheim ved sammenstyrtning af en del af kirken. På vokset sås aftryk af et abbedsegl, hvis indehaver fungerede mellem 1135/40 og ca. 1155, og omend hans segl stadig var i brug så sent som 1302, har man med en vis rimelighed formodet, at de små krukker blev indsat i kirkens mure ved dens opførelse. Også i en anden kirke i Hildesheim samt i Magdeburg og

i en kirke ved Düsseldorf er man stødt på indemurede relikvier fra middelalderen. Der er i disse tilfælde tale om fund fra middelalderens tidlige del, hvorimod der tilsyneladende ikke kendes eksempler fra tiden efter 1200-årene. Det fremhæves endvidere, at skikken hidtil ikke er påvist uden for det tyske område, skønt f.eks. skriftlige kilder kan antyde et kendskab til den. I nyere tid er indeslutning af relikvier i bygningsdele almindelig kendt i de katolske lande, bl.a. i forbindelse med grundstensnedlæggelser og øverst i tårnsparter⁶.

Tanken bag anbringelsen af helgenlevn i de middelalderlige bygninger må være et ønske om at tilføre kirken kraft og værn fra de helli-

Fig. 3. Nichegraven i Ribe domkirkes nordre tværskib. Genbegravelserne af de tre Ribe-bisper er under den mørke stenplade i bunden af nichen. Foto: Lennart Larsen. Ef. Danmarks Kirker, Ribe amt.

ge. Disse viderefører på denne måde, samtidig med at de allerede er optaget i Himlen, deres virke på jorden. Dog skal man på den anden side være opmærksom på, at der fra tid til anden også kan være muret helgenlevn og især da kostbare helgenskrin inde, simpelthen for at skjule tingene af frygt for rov. Det må bl.a. have været tilfældet med de to store helgenskrin i Sct. Knuds kirke i Odense, som fandtes gemt i kirkens mur⁷.

At anbringe levn af helgener skjult i murværket, er i sagens natur en praksis, som kun tilfældige fund eller skriftlige efterretninger kan afsløre. Hensigten må være at sikre bygningerne de helliges beskyttelse og indføre en ny bygning på dens plads i den kirkelige tradition. På tilsvarende vis henter fremstående bygherrer søjler og andre bygningsdele fra f.eks. Det Hellige Land hjem til Vesteuropa for på den måde at bidrage til deres egne bygningers kraft og anseelse. I sin yderste konsekvens medførte denne trang til at gøre det hellige håndgribeligt, at man enten kopierede de helligste af de kristne bygninger, eller overførte væsentlige dele af disse til Vesteuropa. I Rom står således den dag i dag den trappe, der siges engang at have været i Pontius Pilatus' palads i Jerusalem, og som Jesus gik på, ligesom Karl den Store ved opførelsen af paladskapellet i Aachen omkring år 800 hentede klassiske søjler hjem fra Middelhavsområdet. Sådanne søjler af ægyptisk, poleret granit er også ført hjem til Danmark i middelalderen, hvor de endnu findes visse steder⁸.

Også benene af andre fortjente personer end helgener, nemlig f.eks. af de personer, der som kirkens stiftere og velgørere havde bidraget til dens fremgang, kunne blive anbragt i bengemmer i murværket. Sådanne levn sørgede man ofte for at flytte med fra en ældre grav til f.eks. en ny kirke, sådan som det kendes med munkene i Øm kloster og deres stiftere.

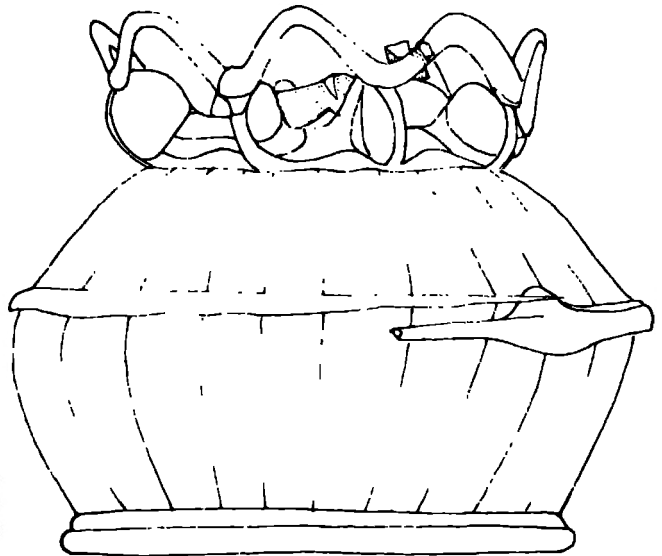

Fig. 2. Opmålingstegning og foto af glasset fra Ribe domkirke. På tegningen af glasset set ovenfra kan man se brudkanterne, der antyder halsen. Tegning: Jesper Sort. Foto: Nationalmuseet.

Et andet oplagt eksempel herpå er den såkaldte nichegrav i Ribe domkirkes nordlige tværskib (fig. 3), hvor man i 1830 fandt benrester samt blyplader med navnene på 3 Ribe-bisper, som døde længe før den nuværende domkirke blev rejst. Også i Roskilde domkirke er indrettet sådanne bengemmer eller sekundære begravelser for kirkens stiftere⁹.

I visse tilfælde synes også andre rester af en fremstående begravelse end netop liget at have været tillagt en sådan symbolsk betydning, at man efter adspaltningen af graven har indmuret dem i en kirkebygning. Det kan således være tilfældet med stumpene af en sarkofag af granit, der fandtes spredt i murene i Viborgs middelalderlige domkirke ved nedbrydningen af denne i forrige århundrede, et forehavende, som leder tanken tilbage på brugen af klassiske søjler i middelalderbygninger¹⁰.

Nichegravene og hvad der i øvrigt er nævnt her, sandsynliggør, at man også i Ribe ved opførelsen af domkirkens østparti i 1100-årenes anden del har delt disse forestillinger, som næppe overalt har tilladt en klar adskillelse af de egentlige relikvier fra andre genstande med tilknytning til helgener. Anbringelse af relikvier i f.eks. den midlertidige lukkemur på det søndre galleri er således ikke i sig selv utænkeligt.

Spørgsmålet er imidlertid, om en nærmere undersøgelse af selve det såkaldte *Glaskar* kan bringe os lidt længere.

Glasset er af grønlig, let blæret og gennemsigtig glasmasse og tyndvægget. Dets korpus er bikonisk og har en opadvælvet, konkav bund. Midt på dennes underside er der spor af, at glasmagerens pibe er brudt af. Omkring fodranden og ved knækket i korpus er påsmeltet et fladt glasbånd, således at fodranden er let profileret. Korpus og til dels også bunden fremtræder med flade bukler, der er dan-

Fig. 4. Glasvase, antagelig fremstillet i Spanien i 1500-årene. Højde: 17,7 cm. Bredde: 14 cm. Nu i Kulturen, Lund, copyright.

net ved blæsningen. Omkring toppen på korpus er lagt en opstående krone af en ca. 3 mm tyk glastråd, hvilende på små, fastsmeltede glasskiver. Øverst på korpus ses brudkanter efter et eller flere tynde rør eller lignende, som synes at have stået lodret. Efter resterne at dømme har rørenes diameter været ca. 0,9 cm. Glassets bunddiameter er incl. standringen 6,7 cm, mens det måler 8,3 på korpus' bredeste sted. Dets største højde er 7,1 cm, hvilket kan sammenholdes med, at hullet, hvori det blev fundet, ifølge Amberg var 7,8 cm højt.

Ud fra beskrivelsen af glasset er det tydeligt, at dette udgør underdelen af en flaske eller en vase. Denne havde - som det fremgår af fund-

beretningen allerede mistet halsen, da den blev muret inde. Ved siden af beskrivelsen i Nationalmuseets fundprotokol er anført en litteraturhenvisning, nemlig til en omtale af det glas, der ses på fig. 4¹¹. Det drejer sig om en vase med tragtformet munding, cylindrisk hals, og bikonisk underdel samt to lodretstiliede hanke. Bunden er kraftigt konkav og glasmassen bleggryn. Vasen er i 1911 købt på auktion i Berlin og af køberen skænket til museet

Fig. 5. Kuttrolf, antagelig fra 1500-årene. Nu i Kulturen, Lund. Ef. Kjellberg 1958.

Kulturen i Lund før 1918. Allerede ved auktionen blev den betegnet som spansk og antagelig fra 1600-årene, en bestemmelse, der ikke siden er fraveget¹².

Der er dog afgørende forskelle mellem den spanske vase og det delvist bevarede glas fra Ribe, fremforalt med hensyn til halsen. Der er endvidere heller ikke noget på den bevarede del af vort glas, som tyder på, at det oprindeligt havde hanke.

Mere var ikke kendt om glasset, da jeg blev gjort opmærksom på det i 1979, og trods lejlighedsvis eftersøgning af paralleller kom ingen helt overbevisende for dagen. Mest lignede en glasflaske, der ligeledes er repræsenteret i Kulturen (fig. 5), nemlig en såkaldt *Kuttrolf*, en flasketype, som henføres til senmiddelalderen og 1500-årene. Lund-flasken har underdel af form som en fladtrykt kugle, med tydelige, fastblæste ribber. Halsen består af sammensnoede, snævre glasrør. Da disse, når man hælder af flasken, giver en klukkende lyd fra sig, har man formodet, at det tyske navn *Kuttrolf*, såvel som måske også vort *kluk* (i klukflaske) kom heraf som en slags lyd efterlignende ord. Den gængse sproglige forklaring er imidlertid, at *Kuttrolf* er afledt af det latinske »gutta«, der betyder dråbe - ligesom et andet tysk navn for samme flasketype, nemlig *Angster* af latin *angustus*, snæver¹³.

I Franz Rademachers bog *Die deutschen Gläser des Mittelalters* fra 1933 er på grundlag af nogle få eksemplarer opstillet en udviklingsrække for *Kuttrolf*-flaskerne med rødder helt tilbage i romersk glasindustri. En flaske, der helt svarede til vores, kendte Rademacher tilsyneladende ikke, så det var højst en fornemmelse af, hvorhen den videre eftersøgning skulle gå, der kunne hentes i hans værk. At flaskerne ofte brugtes til brændevin, fremgår imidlertid af omtalen af dem i skriftlige

kilder, ligesom billeder viser, at man også drak af dem (fig. 7)¹⁴.

Fund af middelalder-glas i Ribe såvel som i Danmark i det hele taget, er fåtallige, og en sikker bestemmelse hæmmes ved, at man i mange år stort set kun har haft Rademachers autoritet at støtte sig til. I de senere år er der heldigvis gjort meget for at ændre på dette, og især fra tysk side er publiceret en del middelalderlige glasfund, som for nogles vedkommende rummer helt andre ting, end man kan læse om hos Rademacher. Der er i det hele taget en voksende interesse for middelalderglas, og herunder ikke blot rudeglasset, som er forholdsvis velbelyst. Kommende fælles-europæiske udstillinger af middelalderlige glas kan sandsynligvis bringe yderligere nyt om dette område, som heller ikke hjemlig middelalder-arkæologi hidtil har dyrket i noget større omfang. F.eks. viser det sig, at Kuttrolf-flasker i en raffineret udformning også har været produceret i Venezia¹⁵.

En helt sikker parallel til Ribe-flasken lykkedes det da også først at finde gennem kontakt

Fig. 6. Kuttrolf (højde ca. 19 cm) fra et jordfund i Esslingen i Vesttyskland. Her er tale om den hidtil bedste parallel til Ribe-flaskens krone af glastråd, og sandsynligvis viser den tyske flaske, hvordan halsen på Ribe-flasken har set ud. Ef. Gross 1984. 1:2.

med tyske museumsfolk med kendskab til glasfund fra de senere år. Ved en udgravning i Wiesbaden i Vesttyskland er fundet underdelen af en Kuttrolf, som ganske vist mangler halsen, men har en *krone* øverst på korpus i form af en påsmeltet glastråd, der svarer til den på Ribe-flasken. Selve underdelen af flasken er fladt kugleformet og af grønt glas. Et tilsvarende stykke befinder sig i Mittelrheinisches Landesmuseum i Mainz, og i Esslingen ved floden Neckar er der fundet så at sige *the missing link* (fig. 6)¹⁶.

Her er tale om en næsten helt bevaret Kuttrolf, med et knebet glasbånd omkring foden, dekorative knopper på korpus, samt en fuldt bevaret hals, der består af flere sammensnøede glasrør, som øverst bærer en skålformet mundingskrave. Afgørende er, at flasken tillige er forsynet med en krone af fritstående glastråd, der ganske som på Ribe-stykket bæres af skiveformede, påsmeltede glasstykker. Fundet fra Esslingen dateres til omkring 1500, og brugen af knebet glastråd, som det bl.a. ses på Ribe-flasken, hører fortrinsvis hjemme i 1500-årenes første del.

Flasken fra Ribe domkirke må være fra samme tid, og den er sandsynligvis fremstillet et sted i Tyskland. Hvis den overhovedet er nået frem til Ribe i hel tilstand, har den sikkert prydet et fornemt dækket bord eller en skænk i et velstående hus, før den blev udset til indemuring i molesteret stand. At den har tjent i domkirken som altervase eller beholder for f.eks. nadvervin, kan vi kun gætte på, men udelukket er det ikke. Givet er, at flasken, med den datering, vi nu med sikkerhed kan give den, ikke kan være muret inde på samme tid, hvor muren, den blev fundet i, skal være opført. Flasken er mindst 300 år yngre end muren, og man har - da den tid kom - let kunnet skjule flaskeunderdelen ved blot at fjerne en enkelt

Fig. 7. Erhard Schoen: «Vinens fire egenskaber», træsnit, formentlig til et digt af Hans Sachs fra 1528. De fire egenskaber er: lystighed (øverst til venstre), strid (øverst til højre), fuldskab (nederst til venstre) og fantasiens forvirring (til højre). På det sidste bord står en kuttrøff med bøjet hals. Dyrene, der ledsager de fire scener, symboliserer temperamerterne: sangviniker (lammets), koleriker (bjørn), flegmatiker (svin) og melankoliker (abe). E.F. Baumgartner 1988.

sten, eller måske ved at udnytte en allerede eksisterende åbning. Tilmuringen med en tuffsten behøver ikke i sig selv at betyde, at vi står over for vidnesbyrd om en handling, som er foretaget i 1100-årene. Man kan have brugt en forhåndenværende, tilfældig sten.

Flasken må, som tildækningen af dens åbning med voks viser det, sandsynligvis have rummet en art relikvie. Helliggørelse af bygninger ved indmurede helgenlevn i senmid-

delalderen kendes ikke med sikkerhed, men er selvfølgelig en mulighed, der ikke kan lades ude af betragtning. Måske skal man dog snarest opfatte fundet som et forsøg på at bevare en relikvie i måske netop de år, hvor katolicismen tørrede ind, og hvor den nye lutherske tro vandt frem?

Et sidste spørgsmål trænger sig på, nemlig om den mur, som den formodede relikviebeholder stod i, måske trods alt kunne være byg-

get så sent som i 1500-årenes første del, altså være stort set samtidig med glasflasken? Så udførligt, som der allerede i forrige århundrede er gjort rede for murens teknik og dens placering i bygningshistorien, er denne mulighed mindre sandsynlig. En videre udredning skal ikke forsøges på dette sted. Skulle sagen blive aktuel, er der imidlertid her gjort rede for en omstændighed ved den, nemlig den senmiddelalderlige, såkaldte klukflaske fra Ribe domkirke.

Noter

1. Danmarks Kirker, Ribe amt. s. 230 og 264f.
2. Det fundne glas har mus.nr. D 2217 på Nationalmuseets 2. afdeling. Jeg takker overinspektør Niels-Knud Liebgott for tilladelse til publicering samt for at have foranlediget, at glasset blev opmålt og fotograferet. H. C. Ambergs brev af 15. okt. 1886 er i Nationalmuseets arkiv.
3. Jens Vellew 1975 samt George Nellemann og Eugenius Legut 1987. Heri findes anvisninger om helgengrave i altre. Jf. KHLNM, bd. 1, artikel Altare, sp. 108f. og samme, bd. 14, art. Relikvarium, sp. 54-60. Gisikos påskrift er i runer, se Erik Moltke 1979, s. 360.
4. Richard Haupt 1915. KHLNM, bd. 14, artikel Relikvarium, sp. 58ff.
5. Franz Rademacher 1933 omtaler s. 52ff. eksempler på hellig olie, f.eks. en sådan, som flød af en helgens skrin, og som siden blev opbevaret i glasflasker.
6. H. Engfer 1965. Harald Keller 1975. Walter Schulten og Georg Hauser 1984. Walter Schulten 1985, s. 84 m. katalog.
7. Jens Vellew 1986.
8. Den såkaldte »Scala Santa« ved Lateranet i Rom. Om Aachen, se Peter Lasko 1972, s. 14ff. Otto Norm 1986, jvf. samme 1982, s. 40ff. m. noter om danske korsfærelse.
9. Per Kr. Madsen 1977, s. 147. Danmarks Kirker, Ribe amt, s. 526f. m. henvisninger.
10. Erik Levin Nielsen 1969.
11. Henvisningen i protokollen er til G. J. Karlin 1918, s. 299, fig. 253.
12. Barbro Åstrand 1971, s. 71.
13. S. T. Kjellberg 1958, s. 30. Franz Rademacher 1933, s. 60ff.
14. Franz Rademacher 1933, s. 62 om Kuttrolfe med brændevin. Formudvikling s. 64ff.
15. F.eks. Rainer Kahsnitz m.fl. 1984, Ingeborg Krueger 1984, Sven Schütte 1982 og 1985 samt Erwin Baumgartner 1987, alle med henvisninger. Om Kuttrolfe specielt Baumgartner 1987, s. 65ff. De venezianske eksempler, se kataloget »Mille anni di arte del vetro a Venezia...«, s. 156ff., 1982.
Med titlen »Phönix aus Sand und Asche - Glas nördlich der Alpen zwischen Karolingerzeit und Renaissance« afholdes der i 1988 i Bonn (Rheinisches Landesmuseum) og Basel (Historisches Museum) en udstilling om middelalderglas med tilhørende katalog, se Erwin Baumgartner og Ingeborg Krueger 1988, om Kuttrolfe s. 319 ff.
16. Dr. Ingeborg Krueger, Rheinisches Landesmuseum, Bonn, har i brev af 2. april 1987 venligst henvist til de

nævnte paralleler og deres datering, herunder til Uwe Gross 1984 om fundet fra Esslingen.

17. Uwe Gross 1984, jf. note 16. Erwin Baumgartner og Ingeborg Krueger 1988, s. 423.

Litteratur

- Baumgartner, Erwin: Bearbeitung u. Katalog, Ricke, Helmut m.fl. (red.): Glas des späten Mittelalters, Die Sammlung Karl Amendt, Düsseldorf 1987, s. 23-119.
- Baumgartner, Erwin og Krueger, Ingeborg: Phönix aus Sand und Asche, Glas des Mittelalters, München 1988.
- Danmarks Kirker, Ribe amt, bd. 1 ff., København 1979 ff.
- Engfer, H.: Die Reliquienfunde in St. Godehard zu Hildesheim, Alte und neue Kunst im Erzbistum Paderborn 15, 1965, s. 13-16.
- Gross, Uwe: Spätmittelalterlich-frühneuzeitliche Glas- und Keramikfunde vom Hafenmarkt in Esslingen a.N., Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1983, Stuttgart 1984, s. 236-239.
- Haupt, Richard: Reliquiengefäße aus Altären, Zeitschrift für Christliche Kunst, 18. Jhg., 1915, s. 26-30.
- Kahsnitz, Rainer m.fl.: Aus dem Wirtshaus zum Wilden Mann, Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg, Nürnberg 1984.
- Karlin, G. J.: Kulturhistoriska Museet i Lund, En handbok för besök och självstudium, Lund 1918.
- Keller, Harald: Reliquien, in: Architekturteilen beige-setzt, Becksman, R. m.fl. (red.): Beiträge zur Kunst des Mittelalters (Festschrift für Hans Wentzel), Berlin 1975, s. 105-113.
- KHLNM: Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, bd. 1-22, København 1956-1978.
- Krueger, Ingeborg: Mittelalterliches Glas aus dem Rheinland, Ein Glasfundkomplex mit emailbemaltem Becher der sogenannten syro-fränkischen Gruppe, Bonner Jahrbücher 184, Bonn 1984, s. 505-560.
- Kjellberg, S. T.: Guttrolf, Kulturen 1957, Malmö 1958, s. 30-31.
- Lasko, Peter: Ars Sacra 800-1200, (The Pelican History of Art), Harmondsworth 1972.
- Madsen, Per Kristian: Bispegrave på Øm kloster, hikuin 3, Højbjerg 1977, s. 137-156.
- Mille anni di arte del vetro a Venezia, Palazzo Ducale, Museo Correr, Venezia 1982 (udstillingskatalog, red. Mentasti, Rosa Barovier m.fl.).
- Moltke, Erik: Runerne i Danmark og deres oprindelse, København 1976.
- Nellemann, Georg og Legut, Eugenius: Sankt Birgitte Kirkes relikvier, Fremmede helgener i en dansk kirke, Folk og Kultur, Årbog for Dansk Etnologi og Folkemindevidenskab 1987, København 1987, s. 23-38.

Nielsen, Erik Levin: Stenkisten i domkirkekrypten, Omkring et bygningsminde fra Valdemartiden, Bidrag 1 til Viborgegnens topografi og historie, Middelalderstudier, Viborg 1970, s. 126-146.

Norn, Otto: Vandrende sojler, SFINX 1986, nr. 4, s. 143-146.

Norn, Otto: At se det usynlige, Mysteriekult og ridderidaler, København 1982.

Rademacher, Franz: Die deutschen Gläser des Mittelalters, Berlin 1933 (2. uforandrede udgave, Berlin 1963).

Schulten, Walter: Kölner Reliquien, Legner, Anton (udg.): Ornamenta Ecclesiae, Kunst und Künstler der Romanik in Köln, 2, Katalog zur Ausstellung des Schnütgen-Museums, s. 61-88, Köln 1985.

Schulten, Walter og Hauser, Georg: Zwei Reliquienbestatungen im Mauerwerk rheinischer Apsiden, Archäologisches Korrespondenzblatt, 14, 1984, s. 213-223.

Schütte, Sven: Bürgerliches Hausgerät des Hoch- und Spätmittelalters in Nordwestdeutschland, Meckseper, Cord (udg.): Stadt im Wandel, bd. 3, Braunschweig 1985, s. 545-568.

Schütte, Sven: Glas in der mittelalterlichen Stadt, Hefte des Focke Museums, Nr. 62, Aus dem Alltag der mittelalterlichen Stadt, Bremen 1982, s. 133-144.

Vellev, Jens: Altre og alterindvielser - særligt i Odense stift, Fynske Minder 1975, s. 23-61.

Vellev, Jens: Helgenskrinene i Odense - fund og forskning 1582-1986, Nyberg, Tore (red.): Knuds-bogen 1986, Studier over Knud den Hellige, Fynske Studier 15, Odense 1986, s. 123-156.

Åstrand, Barbro: Blommor i vas och kruka, Kulturen 1971, Lund 1971, s. 69-96.

Per Kristian Madsen, født 1953. Museumsinspektør. Den antikvariske Samling, 6760 Ribe. Artikler i »Mark og Montre«, »Fra Ribe Amt«, »Vestkysten« og andre faglige artikler; har udgivet »Med Hugo Matthiesen gennem Ribe september 1917« sammen med Stig Jensen.

Gården i Borre omkr. 1914. Yderst til højre min bedstefar, Jakob Sørensen, med et barnebarn ved hånden.

»Mens som barn på landet jeg var hjemme«

Af Frode Sørensen

I årbogen Fra Ribe Amt 1987 har jeg skrevet om bønder i Borre fra min bedstefars tid og næsten frem til min egen. For god ordens skyld skulle fortiden, og hvad jeg i tidens løb havde læst og hørt om den, skildres før samtiden.

Jeg kom til 1914 og nævnte sidst på side 18, at med den store krig blev verden en anden, og jeg sluttede med et håb om til næste år at kunne bringe noget af det, som jeg selv havde oplevet med mine egne sanser. Det må dog vente nogle sider endnu, thi der skulle jo gå nogle år efter min fødsel i juni 1915, før jeg kunne begynde at huske uden andres hjælp.

Hvorledes krigens udbrud i 1914 blev opfattet og følt blandt jævne folk, har min far fortalt lidt om mange år efter. De fleste ville helst undgå at tro på, at der kunne blive krig igen næsten 50 år efter den sidste krig i Europa - og siden var vi vel blevet så oplyste at krige kunne undgås? Det var troen på, at oplysning ville forbedre verden, der fik et knæk. Min far havde været en af de godtroende. Det blev han ikke siden.

Danmark slap med skrækken, men undgik ikke nødvendige forholdsregler. Ved lov af 7. august 1914 blev det vedtaget, at der skulle oprettes en sikringsstyrke på 60.000 mand i hær

og flåde. Den blev etableret og opretholdt ved på skift at genindkalde gamle soldater af indtil 16. årgang i nogle måneder, de ældste var nær de 40. Disse indkald, der vist skete med ret kort varsel, satte mange familier og bedrifter i en meget vanskelig, uafvendelig situation.

Erhvervsstrukturen var ikke som i nutidigt lønsamfund. Mange af de gamle soldater var folk med eget landbrug, småbønder, håndværkere, købmænd, folk i små selvstændige bedrifter, der var afhængige af ejernes arbejde, nærvær og ansvar.

Hjemme hos os i Borre i Aal sogn fik vi to måneder efter min fødsel den barske virkelighed at føle.

Min far havde været rekrut ved Livgarden i 1901 (med daværende prins Christian som kompagnichef) og vistnok senere været indkaldt til nogle dages mønstring. Det havde blot været at regne for en del af *opdragelsen*. Et overstået stadium. Nu lidt ind i august 1915 fik han ordre til for tredje gang at skulle møde ved Livgardens Forstærkningsbatallion i København.

En rodfæstet bonde på 37 skulle forlade kone og børn, hjem og bedrift - lige op til høsten - ingen vidste hvor længe?

I 12 år havde han været sin egen herre og fået sat skik på sit fødehjem, så det var i harmoni med hans forstand og temperament. Han var bundet til hjem og virke, men ikke trælbundet eller gældbunden, kunne unde sig selv og sine omgivne en fortjent fridag, når der var tid og noget at bruge den til. Hvad det skulle være, ville han selv råde for.

Det korporlige arbejde under fraværet havde han vilje og råd til at betale andre for. Hans stedkendte daglejer, Lars Kyndesen, skulle som sædvanlig meje kornhøsten med sin skarpe le. Det kunne gøres på en uge. Den stærke 17-årige tjenestepige, Kristiane, kunne binde

de fleste neg med min 10-årige bror Svend som hjælper i hans lange skoleferie i den vestjyske skole. Lars kunne gøre, hvad der var af mandfolkearbejde, så vidt han havde tid, men han var vant til, at det var manden i gården, der selv havde ansvar for den daglige drift og de afgørende beslutninger.

Det har været svært at drive landbrug i Borre fra en vagtstue ved et kongeslot. I et par ugentlige breve var der også lidt aktuel instruktion, som min mor måtte formidle til sine hjælpere i ly ved alle de andre synlige og usynlige småting, der kom til at hvile på hende.

I de to måneder imellem mit komme og fars afrejse havde hun slet ikke fået tid nok til at genvinde de kræfter, som den svære situation krævede netop af hende. Den bekymring tyngede min far mere end alt det andet.

Det spæde barn var et tyndt skrav, der kunne have brug for al sin mors tid og omsorg for at overleve. Det mente i hvert fald min faster, der i sin gerning som dansk sygeplejerske syd for Kongeågrænsen havde givet sig selv en lille ferie for at være hos min mor i mine første dage. (At min faster senere blev Maren Sørensen, Valsbøl, er en anden sag).

Mine fire ældre søskende fra 10 til knap fem år var en flok, der havde hinanden og i takt med år og udvikling kunne hjælpe lidt i det daglige og bidrage til liv i huset. Jeg var og blev en efternøler, der længe før familieplanlægningens og ønskebørnenes tid havde *valgt* en forkert situation at blive født i. Min mor var nær 38 og havde i grunden børn og besvær nok set med den golde fornufte øje.

Selvfølgelig var de lige så glade for den sidste som for den første, men tid og kræfter skulle være så mange steder. Min fars motto: *En dag ad gangen* var næppe til trøst ret længe ad gangen.

Om min mors herkomst ved jeg, at hun blev

født i Thorup på Mors i 1877 og ved sin dåb i øens store, næsten nye frimenighedskirke fik navnet Marie Pedersen. Hendes far var en hus- og tømmermand, der gik til sit arbejde med værktøjskassen på ryggen. Han var gift anden gang med min mormor, Maren Nielsen, fra Hundborg i Thy. Min mor havde to brødre og en yngre søster, som var den eneste, der blev på fødeøen. Der var lidt jord til hjemmet og en ko, som min mor trak langs vejkantens græs i sine barneår. Lidt skolegang fik hun hos et par ugifte søstre i deres egen stue. Efter sin fars død i 1892 tjente hun flere steder i og på landet, også et par steder på egnen, hvor hun blev. Et ophold på Ollerup folkehøjskole hørte med til hendes forudsætninger for at blive en alsidig bondekone. At hun var af håndværkerslægt lagde hun ikke skjul på. Min far prøvede ikke på at blive god til at slå søm i; det kunne hans kone.

I sine yngre dage kunne hun med sine gode hænder malke flere køer i en time end de fleste, men denne og andre håndteringer i det udvendige landbrug var hun i gang med at afvikle før min tid.

Jeg kan af min fars første breve udlede, at han rejste i tjeneste den 12. august, og da var rugen høstet, men ikke inde. Brevene fra min mor synes at være gået tabt, men jeg kan af min fars breve skønne mig til, hvordan humør og stemning har været både her og der. Hvis det gik nogenlunde derhjemme, var den gamle garder knap så harm på det tvungne militære driveri. Han duede slet ikke til at holde ferie på kommando, mens han var savnet hver eneste time derhjemme. Nogle ord og meninger fra breve gives her:

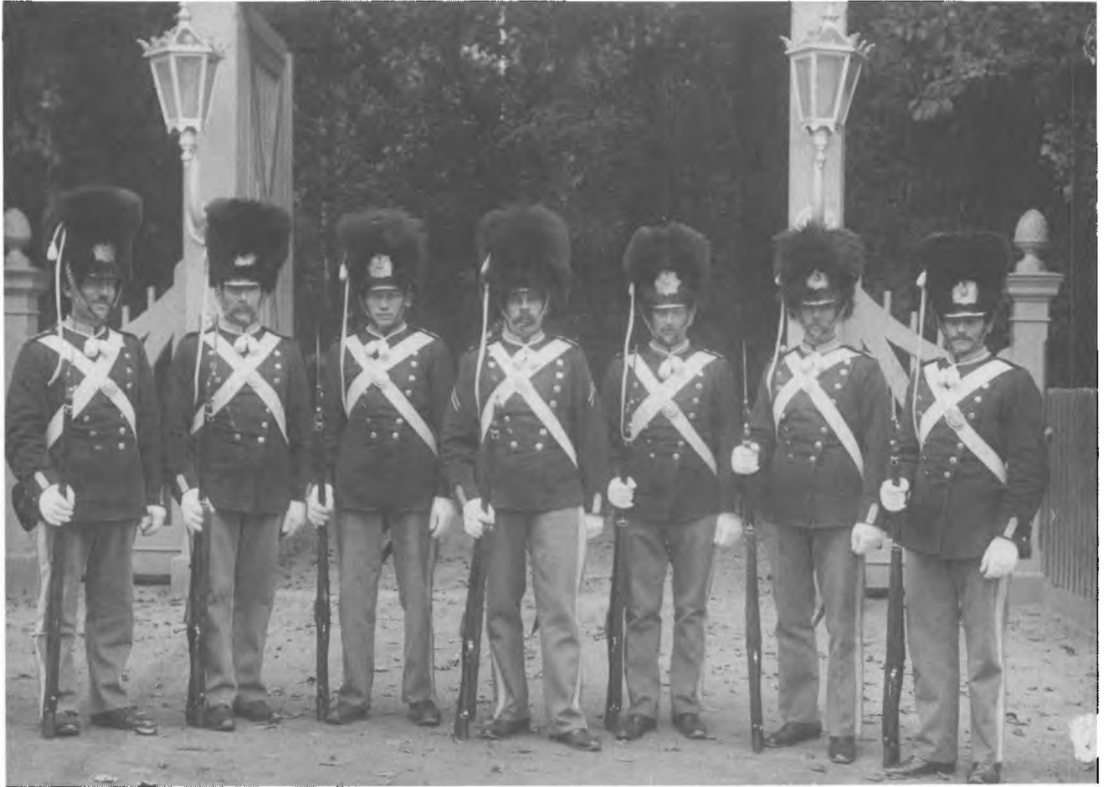
Brev af 17/8: *Vi skal nu til at gaa Vagt ved de kongelige Palæer ligesom i gamle Dage. Det havde jeg dog i Forvejen forsvoret, at de vilde byde os. Ja, saa stor er Meningsløsheden, at der nu er indkaldt over 300 Mænd i 35-40 Aars*

Alderen, hvis eneste Opgave det er at gaa og agere Pyntedukker ved en Husfacade. I Morgen skal jeg ud paa Sorgenfri Slot og gaa paa Vagt med Bjørneskindshue og al den øvrige Krigsmaling.

Brev af 21/8: *Pas paa at kornet er godt tørt, før I kører det ind. Lader I Bedstefar raade, faar I det ikke tørt. Jeg har været paa Vagt ude ved Kongens Bolig, Sorgenfri Slot, og har saaledes igen prøvet at staa med præseneteret Gevær - ja, man kan meget, naar det ikke kan være anderledes. Kan du forestille dig, hvorledes jeg ser ud med Bjørneskindshue, Skuldergehæng, Sabel m.m. Dingel Dangel. Jeg kommer sikkert nok hjem Fredag Morgen d. 27. men foreløbig vist ikke mere end seks dage, det bliver vanskeligere med at faa Orlov, Krigen hænger uden Tvivl over Hovedet paa os. Udelukket er det dog ikke, at jeg kommer hjem i 12 Dage - Hils Børnene fra Far .*

Ordene om, at krigen hang over hovedet, skal, så vidt jeg har kendt min far, opfattes som ironi. I nøgterne stunder var han klar over sikkerhedsstyrkens politiske nødvendighed. Dens militære nytte havde han ikke mange ædle tanker om, ej heller den tryghed den måske kunne skabe i den civile befolkning. (Mon det var den, Jeppe Aakjær tænkte på, da han året efter skrev: *Du puslingland som hygger dig i smug?*)

Brev af 23. august: *Jeg kommer altsaa hjem Fredag den 27. Aug. Jeg kommer jo til Varde ved 5 tiden om Morgen, og det var jo vistnok praktisk, om I kunde køre imod mig med Vognen, thi gaa hjem hele Vejen hjem fra Varde efter at have rejst hele Natten er jo lovlig langt. Er Du rask nok til det, kan Du jo selv køre og maaske tage Svend eller en anden af Børnene med dig. Jeg har faaet dit Søndagsbrev i Dag, og jeg ser jo, at der endnu ikke er kommet Korn i Hus, men jeg haaber det bliver Vejr*

Gamle gardere ved Sorgenfri slot 1915. Nr. tre fra v. er gdr. Jensinus P. Sørensen, Borre

dertil, naar jeg nu selv kommer hjem i nogle Dage, jeg glæder mig dertil, thi at gaa herinde er godt egnet til at gøre ethvert fornuftigt Menneske til Idiot.

Brev af 6. september: Af dine Breve kan jeg nok forstaa, at I mangler mig derhjemme til det ene og det andet. Det er I nu ikke ene om, jeg tænker, at jeg savner mit Hjem og mit Arbejde mindst lige saa stærkt, som de to Ting savner mig. Det kan jo være baade strengt og ubehageligt nok, men det er dog nok bedst, at det er saaledes, thi var det ikke saadan, var det jo et Bevis for, at man var tilovers, og det er det ikke godt at være. Som før sagt, jeg lader Tan-

kerne saa vidt muligt staa stille, men dog farer det ofte igennem mig med Harme og Smerte, at her i Danmark gaar vi nu Tusinder af Familie-fædre revet bort fra Kone og Børn, Hjem og Bedrift for at - ja for hvad? Og hvad bruges vore ligestillede Medmennesker ikke til ude i Verden. Vi har indrettet og indretter fremdeles Verden daarligt«.

Brev af 8. september: Der udsaaes i denne Tid en god Del antimilitaristisk Frø, som jeg haaber vil sætte god Frugt, naar de har haft den fornødne Voksetid. Vi talte om i Aftes, da vi havde faaet os sat til rette i de stive, celleagti-

»Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme«

ge Træstole, hvor vi skulde tilbringe en Del af Nattetimerne, at hvis vore Koner kunde se os og se hvordan vi havde det, saa kom de uden Tvivl og hentede os hjem. Kvinderne har jo faaet Valgret nu - i Danmark i hvert Fald da - og det vilde ikke være den daarligste Maade for dem at anvende den Indflydelse, de deraf har eller kan faa til at se at faa Mændene hjem. Jeg mener selvfølgelig dette i meget videre Betydning end det Smule Vagtlokale her.

Livet på kasernen og vagten var trivielt og kedeligt, men der stod også andet i brevene, hvis papir altid blev fyldt. Irritationen skulle selvfølgelig have afløb uden omsvøb, og de nødvendige udskjelser blev der ikke lagt skjul på. Ved en træningsmarch på 25 km en lang formiddag med fuld oppakning blev der tænkt over *hvorledes de fleste af Borre Bys Bønder vilde have set ud efter saadan en Tur*. Resten af dagen var fri til at drikke sig fuld i, og det gjorde de så i al ordentlighed *thi i Virkeligheden er vi allesammen skikkelige Mennesker* det er bare et Udslag af Situationen. Det kostede min far to flasker vin til stuens 16 mand, fordi det var hans kones fødselsdag.

Om aftenen gik han i Dagmartheatret for at se *Naar vi kommer til*, en satire over alt det store og herlige der skulle ske nu da kvinderne havde fået valgret. Han tilføjer: *Jeg gaar meget i Theatret, det tager nogle Penge, men man skal jo være et sted, og det er en nogenlunde god og billig Maade at faa Tiden - den overflødig Tid til at gaa med.*

I det samme brev af 14/9 indledes der med noget helt andet: *Som jeg skrev i gaar, kan Du regne med, at jeg kommer hjem i næste Uge fra Søndag til Lørdag. Saa skal jeg jo se, om jeg kan udrette lidt i det vanskelige Lærerspørgsmaal; det bliver næppe meget, thi at være Soldat og fornuftigt Menneske paa en Gang er ikke let.*

Det var det forestående lærerskifte ved Oks-

bøl skole der blev nævnt, en sag, der kom til at optage og bekymre mine forældre meget, netop mens der var problemer nok endda. Hvad jeg skrev om det i årbogen 1986 *En vestjysk fri-skole* - skal ikke gentages her. Soldaten kunne som medlem af sognerådet og med attest fra formanden opnå orlov og hjemrejse til vigtige møder og forhandlinger. De seks dage, som her var bevilget, fik han forlænget et par dage, så han kunne være med ved min dåb i Aal kirke den 26. september, en begivenhed der vistnok havde ventet på, at Aal valgmenighed skulle blive færdig til at få sin nye præst, cand. theol. Edvard Eller, indsat i sit første præstekald.

Natten derpå rejste den gamle garder tilbage til de trivielle vagter ved de kongelige palæer, og nogle dage efter fik han i et brev fra min mor et uventet billede af hele den kære familie derhjemme. Vi havde haft en lille udflugt til fotografen i Oksbøl før dem, der var store nok, skulle i kartoflerne et par uger.

Natten til den 15. oktober foretog min far sin sidste orlovsrejse (i garderuniform) hjem til det afgangende sognerådsmøde om lærerindstillingen. Et hastigt beboermøde samme dags aften måtte han rejse fra for at nå hjem til vagten næste morgen. Der fik han at vide, at hans orlov var en dag længere end han selv regnede med. Efter to nætters rejse i træk blev der tid til at sove (eller at ærgre sig?).

Endelig oprandt befrielsens dag, lørdag den 30. oktober - i glædelig forvisning om at ingen nye gamle ville blive indkaldt i stedet.

Hvordan det var at finde de vante folder igen, er der ikke skrevet breve om. Det nødvendigeste arbejde var med besvær blevet gjort også mellem byger i oktober. I de sidste breve var der givet råd om, hvad der skulle gøres, og hvad der kunne vente til han selv kom hjem.

Men ingen ord eller tal om økonomiske tab på grund af mandens fravær, og intet om sol-

Marie Spørensens med sine fem børn, oktober 1915. Fra v. Svend (f. 1905), Sigrid (f. 1909), Gudrun (f. 1910), Harald (f. 1908) og Frode (f. 1915).

datens dagløn i forhold til Lars Kyndesens. Kunne driftstab vurderes og erstattes af statskassen? - næppe. Ifølge midlertidige love af august 1914 kunne der gennem de kommunale hjælpe-kasser ydes hjælp til indkaldtes familier, hvor der forelå trang, hvad der næppe gjorde i enhver bondefamilie, hvorimod en indkaldt daglejers familie ret straks ville komme i pengenød. Men alle indkaldte - også bønder - kunne søge eftergivelse af al personlig skat.

Det blev næsten 1916, før der faldt ro over sjælene i både hjem og skoledistrikt, og dermed tid til helt ud at være bonde igen.

I årbogen 1987 har jeg side 16 og 17 fortalt om jordkøb i flere tempi, der endte med et

arealtilkøb på 11 tdl. hvis overtagelse til al held fik lov at vente til året efter *soldatertiden*, thi det var et opdyrkningsarbejde der forestod, fordi jorden havde ligget udyrket hen i et par år (blev der sagt).

Min far var ikke den der troede, at jorden samlede kræfter af at *hvile*, og der gik en del år, før han fik samme tillid til sin nye jord, som til den han var født på. Vi var langt inde i min tid, før han fik andre tanker.

Med jordkøbene var gårdens nære markareal fordoblet til 28 tdl. Mit fødehjem var begyndt at ændre struktur - sagt med et nutidssord. Det kommer der mere om til *min egen tid*.

«Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme»

Efter *undtagelsesåret* 1915 fik min mor tid at samle kræfter igen, mens jeg fik lært at stå og gå på egne ben. (Det tør jeg gætte uden at lyve.)

I begyndelsen af 1917 skete der igen noget usædvanligt. Min mor fik ferie i samfulde to uger, som blev brugt til et ophold på den grundtvigske menighedsskole *Liselund* ved Slagelse, oprettet i 1911 og ledet af frimenighedspræsten Niels Dael.

Jeg fik aldrig spurgt: *Hvorfor det? Hvordan*

Tjenestepigen Kristiane Larsen, født i Oksby 1898

turde du overlade mig (skrøbelige) unge på halvandet år til Kristianes omsorg og varetægt dag og nat så længe? Hendes svar kunne have været et godt bidrag til pigens skudsmålsbog, vil jeg tro. Det skulle netop være, mens Kristiane endnu var tilstede.

Min mor var på sin måde mere bundet til hjem og familie end min far, men hendes trang til fællesskab i stort og småt var anderledes. Faster Maren kendte *Liselund* af egen erfaring, og min mor har følt sig modtagelig for åndelig føde, som den blev »serveret« der. Bestyrelseshvervet i friskolen tillige med nabokonen, Karen Tobiasen, som også ville være med, var måske en inspiration mere?

Min far ville ikke drømme om at bruge tid på *Liselund* og slige steder, men han var ikke imod, at hans kone fulgte sin lyst for deres fælles penge. I hendes breve kunne han spore at *Glansen delvist var gaaet af St. Gertrud* og han tilføjer: *Alt, som gaar for at være ud over det almindelige, skal helst ses paa Afstand, nærvæd bliver det kun til noget almindeligt menneskeligt, men det er jo heller ikke at kaste Vrag paa.* Og brevet slutter med en opfordring til at nyde ferien og tænke så lidt som muligt på det derhjemme.

Nogle af de kendte mænd på *Liselunds* tælerstol havde nok skuffet min mor. Kun en bevarede glansen - og han var netop ikke en af *Liselundmændene*.

Det var meget koldt i den januar. *Brændet er næsten dyrere end Brødet. Jeg købte Kul i Gaar og gav otte Kroner pr. Hektoliter* skrev min far. Han havde i de samme dage og nætter travlt med årsregnskabet for Aal brugsforening, hvor han var regnskabsfører i en årrække.

Oven i det forudså han et par dages skatte ligning, men dernæst *vil jeg ogsaa »drive« i nogle Dage, naar denne Uge er gaaet.*

På bagsiden af brevet havde min snart otte-

årige søster, Sigrid, bl.a. skrevet: *Stine har været her med Svends Hoser. Frode har det godt nu sover han godt, nu sover han i vuggen hele natten. Vi er glad ved, at du snart kommer hjem til os igen. Mange Hilsner fra Søster.*

Omtalte Stine var gift med vor næstnære nabo, Daniel Sørensen, der var min fars fætter, og Stine var hans kusine på mødres side. Hun havde som pige tjent i mit hjem. Vi sagde blot Stine, men ifølge Aal kirkebog hed hun Ane Kirstine Regine Susanne Vilhelmine Nielsen.

De første var efter hendes (og fars) bedstemor, de tre sidste var opkald efter pastor Stockholms datter, der som *degnens enke* levede sine sidste år nær Stines fødested i Oksbøl.

I mine tre første leveår var vi ni mennesker i det lille stuehus af 1905 (se side 5 og 13 i årbog 87). Der var for lidt plads til os at vokse i, og derfor blev der i sommeren 1918 gjort alvor af at bygge to fag til den østre ende. I det nye blev der et soveværelse, hvorved der blev en lille »pæn« stue hvor det gamle havde været. Mod nord blev der et nyt stort pigestue, og det gamle blev lagt sammen med den meget lille stue, så der blev et *alrum* med albu-erum til børneleg og systue. Men det hed fremdeles »æ lille kammer«. Og på loftet blev der et lille til tider koldt kammer med fred og ro til at nyde god udsigt over østligt nabolag.

I den nye pæne stue kom der nye møbler af eg og med betræk af rødt plys, solidt men dyrt og flot i forhold til husets normale vaner.

Fra denne byggetid i det fjerde og sidste krigsår har jeg gemt min første bevidste erindring. Fra den nære nabogård mod nordøst kom Oskild Adserens halv vokne datter, Helga, med en stor krans til den nye rejsning. Det indtryk var for usædvanligt til at blive glemt.

Huset blev større, men folkeholdet mindre. Tjenestepigen som *institution* forsvandt med

Kristiane i 1917 eller -18 og mine søstre på ni og otte år rykkede sammen med mig ind i det nye pigestue. Selvforsyningen med arbejdskraft var kommet for at blive. Min ældste bror kom ud af skolen ved sin konfirmation i 1919, og de næste tre havde kun halvdags skolegang i friskolen.

Tilkøbet af jord betød mere arbejde før der blev større udbytte. Det tog som nævnt tid, før den nye jord blev så yderig som den gamle, og det var ikke muligt at forøge besætningen ret meget af mangel på staldplads. I mine første huskeår var der brug for fantasi og opfindsomhed, når de sidste ungkreaturer skulle indstaldes. I flere vintre var der anbragt nogle i det udhus som blev sat op i 1920 af røde, skøre sten fra det nære, nye Baunhøj teglværk og med tagsten fra det lokale cementstøberi. Huset skulle rumme brændsel, redskaber, skrammel og en snes høns, men kunne til nød give plads til to-tre *husvilde* høvdere.

Jeg husker min fem-års fødselsdag, fordi vi den dag skulle køre kløverhø ind, og jeg skulle nå at nyde udsigten fra det første læs før de 7-8 indbudte knægte fra nabolaget ankom. Jeg nåede det med kniberi. Gæsternes antal passede til køkkenbordet. Vi fik chokolade og spøjte et par timer eller tre, som det var skik.

Som den sidste i kullet var jeg barn længe både til legeme og sjæl. Med »enebarnets« vilkår fik jeg lært at kede mig tilpas og at underholde mig selv. Tidligt sad jeg på min bedstefars vadmelsknæ og hørte på hans overleverede remser og rim. Han havde bedre tid end de andre. Jeg havde min hånd i hans, når vi færedes i nabolaget. Vi så ind til Søren Adseren, hvor de fik en kaffepunch. Det skete også, hvor de var blevet afholds, men havde gemt en slat i en flaske til Jakob.

Han var 73, da jeg blev født, og havde da boet i sin aftægtsstue i 12 år. Hans småsyssel i det daglige var minimal. Han tog sig af de par

kobler får, vi havde hans tid ud. Så blev de afskaffet. Min tid i hans brede seng blev ikke lang, men jeg nåede det. Jeg skulle ikke være ringere end de andre. Sygeplejersken faster Maren var betænkelig på hygiejnens vegne, men hun blev afvæbnet: *Det er det sidste, jeg kan gøre for ham* skal min far have sagt. Det var den gamle, han tænkte på. Det var sidste chance for at afsvække den generationsspænding, der havde været.

Bedstefar lå i sin seng den dag i februar 1921, da jeg hørte ham spørge en gæst ved sin sengekant: *Bløv Windfeld kjoer te æ kjærk?* Jakob ville vide noget om den begravelse, han var for svag til at være med til. Gamle 87 årige Jens Stockholm Windfeld til Hesselmed burde de have båret på den sidste rejse. Ordene må være husket, fordi de har rørt ved nogle mystiske tanker om død og begravelse.

Det kom tættere på den søndag morgen i april, da mor fortalte at bedstefar var død og at der skulle hentes en kiste til ham i Jens Kristians gule fjedervogn, som også skulle køre ham til kirken til sin tid. Ved middagstid så jeg ham i den brune kiste midt i hans aftægtsstue. Jeg tror vi sang en salme, husker ikke hvem der var med, men jeg sad på hans sengekant ved en jeg kendte, Daniels Stine, der var tryk-
hed. Og der lå gule påskeliljer ved min døde bedstefar.

Det har siden passet mig godt, at jeg lærte en bedstefar at kende og at være med til hans jordefærd - som en del af opdragelsen. Hans død betød et savn hos os alle - derom ingen tvivl - men vendte ikke op og ned på ret meget. Hans aftægtsrum blev med to feltsenge taget i brug som drenge- og siden karlekammer. Den ene seng blev min. Jeg vil gætte mig til, at hans bo var let at overskue og at dele. Hans sag blev ordnet med aftægtskontrakten i sin tid, og min far fik ikke travlt med at søge andet lån ef-

ter dens aflysning. Han var og blev selvejer-bonde i ordets fulde betydning.

Vestgrænsen for min færden på egen hånd gik ved vort yderste markskel, der hvor kirkevej og kirkestier krydsede jernbanen lidt nord for Oksbøl station. En lille, ung granskov på vor yderste kile var god at søge læ ved, når vinden var i vest og solen kunne nydes i øst. Når jeg havde set damptoget med mange tunge godsvogne puste forbi og vinket til lokomotivføreren, var det tid at gå hjem.

Mod landsiden havde jeg to kontaktmuligheder. Oskild Adsensens vestre stalddør kendte jeg tidligt. Hun havde været enke i en snes år og selv drevet sin gård med en karl og en kodreng eller - pige til hjælp. Nu var det kort før hendes ældste søn skulle overtage gården. Det var så nemt at rende derom. Der fik jeg prøvet at spørge og at lytte til både den ældre og den yngre.

Lidt nord for lå Daniels og Stines gård, og der var andre børn at opsøge. Deres to ældste drenge var omkring min egen alder og ret forskellige. Den ældste havde tidligt sine sanser og ord rettet mod tekniske indretninger og horisonter. Den lidt yngre havde god bondesans - og -forstand uden at være jordbunden. Jeg havde nytte og fornøjelse af dem begge, men ikke altid samtidig.

Vore hjem havde den gode skik at bytte aviser. Der udkom to dagblade i Varde, der kom med posten næste dag, hvis ikke vi selv hente dem ved aftentoget. Daniel holdt Ribe Amts Tidende, der var egnens ældste venstreblad, og hjemme havde vi Vestjyllands Folkeblad, som vistnok regnede sig for frisindet radikalt. Min far havde været med til at hjælpe den igang.

Jeg har gået vejen eller stien mange gange med en firesidet avis hver vej. *Må du blive* var et godt spørgsmål, når man kom til syne. Så hændte det, at vi glemte tiden, thi ingen havde

ur i lommen eller på armen. Det tog lidt tid at fornemme sig til tiden.

Avisbytningen gav på skift alle i de to huse et ærinde til hinandens døre. Husmødrene fik en stund at snakke og veksle råd i, og det skete at Daniel kom selv i aftenstunden. *Sæt dig ned* lød det fra min far i bænkekrogen. *Tak, a ska hjemad.* Han ville ikke bruge af andres tid, men et kort stikord fra bænkekrogen fik ham til at tøve indtil der blev begyndt på noget, han havde tænkt på eller oplevet for nys. En logisk kommentar til tidens rørelser blev sagt uden at nævne navne og uden letfærdig snak. Hans skikkelse var ikke imponerende, men det var hans belæste forstand og store viden. At han stammede, hørte vi ikke. Det gjorde jeg også i mange år.

Der blev talt om mange ting i slige stunder, uden at det blev til egentlig diskussion. Daniel havde meget, han trængte til at få sagt, når han var kommet i gang, og min far kendte sin rolle som en kommenterende tilhører. Som den fem år ældre fætter og nabo havde han kendt ham alle dage. På et passende tidspunkt kunne Daniel godt få tid til en enkelt kop kaffe mens emnet blev gjort færdigt.

Jeg var en opmærksom tilhører, længe før jeg forstod de svære ord og spurgte ikke om lov til at være sent oppe, heller ikke når der var andre gæster. Jeg forstyrrede ingen, så der var ingen grund til at forstyrre mig i at lytte.

Det forunderlige ved dette nabovenskab var, at de i sogn og egn havde tilhørt i hver sin retning. Min far havde været en uregerlig protestant, mens Daniel var mere bundet til autoritet og tradition uden at gensidig respekt og skade, et forhold som ikke var et særtilfælde. Der var mange ting i Aal sogn, man kunne enes om uden at skele til de spændinger, der var eller havde været omkring kirke og skole, præst og degn.

De mennesker, jeg hidtil har nævnt, var til-

stede som en selvfølge, før jeg lærte dem at kende. Med ujævne mellemrum blev min spinkle krop og svage appetit iagttaget. Så blev jeg tvær og gik min vej. Selv mindes jeg ikke at have fejlet noget. Ingen børnesygdomme ville være hos mig så længe, at de kunne bevises, og friskolens dagbog røber ikke mange sygedage, men jeg var betegnet som *svagelig*.

Min sygeplejefaster havde stadig et godt øje til mig, når hun en sjælden gang gav sig tid til at besøge sit gamle hjem. Efter 1920 var hendes travlhed sønder ude taget til. Hun var blevet plejemor på det *Børnenes Helsehjem*, som var kommet i gang ved S. Vilstrup Strand syd for Haderslev, foreløbig i en gammel krigsfangetårn. Her kunne svagelige, sønderjyske børn få ophold og helse i seks-syv uger i sommerhalvåret, tre hold hver sommer, både piger og drenge, alder 15 til to år. Det var begyndt i 1920 med plads til 50, men så få havde der aldrig været.

Ved påsketid i 1924 erklærede faster Maren, at jeg til sommer skulle ned på Helsehjemmet og være en tid. Den dreng skulle have lidt mere sul på sidebenene. Ingen fandt grund til at sige hende imod. Jeg ville blive ni år og kunne nok få tid til at være hjemmefra for en tid. At jeg var i strid med de geografiske regler blev hendes sag. Mit fravær i friskolen i måneden før sommerferien var ingen sag. Min far og mor fulgte mig til Helsehjemmet den 18. juni og blev der et par dage for at jævne overgangen til et *nyt liv*.

Helsehjemmet lå (og ligger endnu) ved det sydlige Lillebælt med sydlig udsigt over til Barsø. Til landsiden var der bøgeskov og en græsmark til hjemmets to røde køer og islænderhesten Peter. Fra plænen foran den flade træbarak gik der trappe ned til den smalle strand, hvor der var to stråttækte strandhytter, der var åbne til havsiden. Livet skulle leves ved

•Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme•

strand og skov, blot vejret var nogenlunde.

Den dag, far og mor skulle rejse hjem, var jeg søgt til stranden med de andre og gik lidt efter tilbage, men de var bare væk uden farvel. Jeg skulle ikke ville med hjem igen. Med en knust låre eller to listede jeg til havet igen og vadede ud til den første revle, som jeg havde set de andre gøre før på dagen. Jeg ville derud, hvor bunden var hvid og stenfri som hjemme ved vesterhavet. Vandet var lunt, og jeg fik tid at falde til ro.

På hjemturen havde jeg glemt at tage bestik af tidevandet. Det slog ikke til at hive op i de korte bukser, de blev våde, men jeg kom godt

i land, uvidende om, at *straffen* for våde bukser var at blive sendt i seng resten af dagen. Da det var min første *rigtige* dag, lod man nåde gå for ret. Jeg havde flere bukser at skifte med end mange af de andre, men gik ikke siden i vandet på den måde.

Da jeg kom, havde sommerens andet hold et par ugers erfaring på stedet. Jeg var en fremmed blandt 70-80 andre, hvis sønderjyske sprog aldrig var hørt før. Mit ophold skulle være som de andres; at jeg var plejemors brorsøn stod ikke skrevet på mig. Jeg skulle sove i drengenes sovesal og gå i seng med hønsene (det var strengt) og om morgenen lære at spise

•Børnenes Helsehjem• v. S. Vilstrup strand, omkr. 1922, set fra søsiden.

havregrød som de andre. Når det var tilside, sang vi en morgensang og faster Maren, som blev kaldt plejemor af alle, fortalte et stykke bibelhistorie. Der var også daglige eller ugentlige arbejder, som børnene skulle hjælpe med i forhold til alder, evner og kræfter. De små vaskede, et til hver, langs sovesalens væg skulle forsynes med rent vand til næste vask, båret ind i spande fra pumpen i gården og fordelt med en liter til hver. Nogen skulle hjælpe ved opvasken, hvor alt blev decinficeret i kogende vand. Alt var endnu meget primitivt, men renligheden måtte der ikke sløses med. Man var netop den sommer ved at bygge et helt nyt og større helsehjem, der blev forsynet med elektricitet og vand.

Jeg skulle som bondesøn sørge for, at de to køer, der gav os mælken, blev trukket til vand og flyttet et par gange. Jeg havde en hjælper, som var bange for den med de lange horn, hvad jeg ærlig talt også selv var, men det skulle jo gøres.

Når pligterne var gjort, kunne vi som fritgående høns strejfe om ved strand og skov og bruge vor egen fantasi. I de ni uger, min tid varede, lærte jeg to hold børn at kende uden at lide overlaster. I mellemakten kom jeg det gode personale på nærmere hold, mens huset blev gjort klar til næste hold. Plejemor var den der så, hvad der foregik i hver en krog og bag lukkede døre, men hun havde ikke tid til at pylre om nogen. Hun ville selv tage en tørn i vaskehuset i den årle morgenstund, før hun også skulle holde øje med det danske syd for den nye grænse.

Hvor var de herlige og dygtige, den lille flok, hun havde til at hjælpe sig, alle *håndplukkede* af hende selv fra år til år. At ville være på Helsehjemmet var som at gå i kloster for en tid. Den, som tænkte mest på løn og ferie, kunne hun ikke bruge. Mange var de ikke, en for hver 10 børn var det normale. Det var

en helbefaren sygeplejerske foruden hende selv, i køkkenet rådede frøken Thea som kokkepige og økonoma i de første 16 år. Hende kendte jeg hjemmefra som Dorthea Adersen, vor nabodatter fra Borre. Hun var i de ni uger et stort plaster på min hjemve. Hendes venlige ord var hjemlandstoner i mit øre, der var vant til at lytte til voksne folk. I hendes landlige køkken kunne man redde sig et par søm, en stump snor eller lidt *barneleg med katten*. Til hjælp i den almene daglige husholdning var der fire unge piger der kunne få en ugentlig frieftermiddag, hvis de havde tid. På systuen havde vi halvgamle fru Thaysen, der var lige god til dansk og tysk, og derudover et par eller tre der havde et job som vinterlærerinder og var til almen sommernytte på Helsehjemmet år efter år. Vidt forskellige var de, men alle vilde os det godt. Derfor blev de husket.

I somrene 1925 og 26 var min ældste søster, Sigrid, en af de unge piger på Helsehjemmet, der da var både gammelt og nyt. Jeg var der igen i skoleferien 1926, denne gang kun på besøg under nok så frie vilkår. De primitive forhold var på vej ud, og faster Maren havde fået en bil, og jeg var to ældre end første gang. Men det er det ældste, jeg husker bedst og måske også længst.

Med mine 11 år havde jeg ikke mere så god tid til at være hjemmefra. Der var ved at være brug for mig i en sammenhæng.

I min 10-12 års alder begyndte jeg at forstå lidt af, hvad der skete omkring mig - uden andres pegefingre. Den foretagsomhed, som mine forældre havde medbør til at lægge for dagen før 1914, har jeg skrevet om, set med andres øjne. Da min egen tid blev mig bevidst, var min fars yngre dage, mens arbejdsindsatsen var stor og børnene var små, allerede for ham »de gode, gamle dage«. Nu var det »efter krigen« - og hvad så?

Siden han vendte hjem fra garden, fik fri-

skolen oprettet, trak sig ud af sognerådet i 1921 og brød med det radikale venstre ved påskekrisen året i forvejen, indtog han iagttagere-rens rolle. Som bonde var han ikke mere husmanden med de 14 tdr. Nu var han den lille gårdbonde, der havde jord nok og tilvækst af egen arbejdskraft i takt med, at de store børn blev voksne. Deres hjælp syv dage i ugen ville eller kunne han ikke være foruden, den blev en vane. Generationsspændinger kom af sig selv.

Til daglig var han ikke mere den, der stod op, når hanen galede første gang. Han var jo fra den tid, hvor det var kvindearbejde at malke køer, og han fik det ikke siden lært. Med tiden blev det et handicap, men da var det for sent at øve sig. Han sønner lærte det, men deres søstre blev de dygtigste.

Køernes antal og mælkeydelse var fra sted til sted begrænset af hvor mange hænder, der duede til at malke, og om der var lyst til at du til det. Det var den, som malkede koen, der lærte den at kende på godt og ondt. Min far var aldrig ligeglad med sine køers velfærd - slet ikke, men det var svineavl og hvad dertil hørte, der interesserede ham mest. Der tjente han sin dagløn bedst. At fodre svin i hans fravær var husets mest betroede arbejde. Han gjorde det helst selv. Fire gange i døgnet, ikke fordi han *ikke var klogere*, men det var nu blevet hans rytme og dermed svinenes, at de fik natmad, også hvis han kom hjem af byen henad midnat, så sov han bedre resten af natten. Det hørte også til hans domæne at flytte køerne om sommeren. Han nød at vedligeholde sit geometriske øjemål, og koens foderbehov kunne han se på dyrets statur.

Omkring 1925 begyndte der at ske noget igen udover det daglige. I det år blev det endelig til alvor med den elektricitet, der havde været diskussion om i flere år, mest om pengene det ville koste. Næsten alle ejendomme på lan-

det fik vekselstrøm til lys og kraft indlagt på afbetaling som en prioritet i ejendommen. Hjemme hos os kom lyset først, fordi det netop var på tegnebrættet at bygge ny stald og lade året efter på stedet, hvor den lille, gamle havde ligget i 40 år.

Nu var der samlet kræfter og vovemod, måske også penge til ny foretagsomhed. Jord og husning skulle omsider bringes i overensstemmelse. Dyrt ville det blive i forhold til førkrigspriser, alene bygningen ville koste 6.000 kr., og der var behov for maskiner både til mark og lade til dyre penge, set med tidens øje.

Den gamle, lermurede lade blev i april 1926 jævnet med jorden ved håndkraft uden at ødelægge, hvad der måske kunne genbruges, og inden juni var en ny bred længe under tag, så lang som pladsen tillod uden at spørge nogen.

Den forsommer var jeg vistnok til god nytte som stik-i-renddreg ved både landbrug og håndværk. Jeg kunne dengang tale at komme til vejrs uden at svimle. Den sidste forårstravlhed i marken og Theodor murers (Th. Jensen) første byggeaktivitet var samtidig med, at min far i hast skulle hjælpe sin plejesøster, Mette og hendes nervesvækkede mand, at få deres gård solgt til Morten Mortensen. Med ham fik vi en ny nabo.

Den sommer var travl, streng og interessant. I maj og juni havde vi heldigvis al den karlehjælp vi kunne få, idet begge mine brødre, der var 21 og 18 år var hjemme, indtil Svend den 1. juli skulle være soldat ved Landstormen. Han havde i sin mere »grønne« ungdom prøvet forskelligt, forsøgt læsevejen, vistnok efter faderlig tilskyndelse, men uden større lyst, haft en god plads sønder ude i Helsehjemmets nærhed og siden været kontrolassistent i samme egn. Mens han var 20 var han karl hjemme, mens vor 17-årige bror, Harald, tjente hos gdr. Ole Jensen i Borre for dernæst

at blive fast »inventar« hjemme i flere år, fordi det kneb vor far at undvære ham. Det blev en vane.

Imens byggeriet var mest interessant, kneb det mig at passe skolens tre halve ugedage. Der var så meget nyt at se på. Ingen af os havde med selve håndværket at gøre, men det var min bror Harald, der med heste og vogn hentede alt hvad murerne skulle bruge. Murstene var i vinterens løb hentet på Baunhøj teglværk, men sand og cement etc. blev kørt til næsten fra dag til dag. Alt, hvad der skulle læses og siden blandes, foregik med skovl og håndkraft. Håndværkerne kom på deres cykler kl. 7 og holdt fyraften kl. 6. Alle var på egen kost, men det var skik, at vi gav dem eftermiddagskaffe ved køkkenbordet. De to murer-svende, Hans Hansen og Chr. Jull, kostede 15 kr. om dagen, og håndlangeren Hans Jørgen Jensen 11 kr. Om Theodor murer selv og hans faste tømrer, Ernst Larsen, fik lidt mere er ikke erindret.

Det nye hus var stort at se på og at færdes i i forhold til det vante, men den avl, som groede på marken, mens det blev bygget, kunne ikke rummes i den nye lade. Der skulle fremdeles sættes et kornhæs eller to, og det var min far i grunden tilfreds med. Så kunne det ses fra vejen at avlen var god, og den blev bedre år for år af flere grunde. Med større besætning blev der mere gødning til jorden og dermed større høst. Tendensen var mere selvforstærkende end forudset. Og netop i byggeåret blev det alvor at opdyrke de seks tdl. lynghede på Borre østerhede, en sag der havde med andelsselskabet Blaksmark mergelbanes tipvognsspor tværs over området at gøre. Med arealtilvæksten der og et tilkøb af et par tdl. prima marskeng med Ho bugt var der ialt 42 tdl. til gården. Den opdyrkede, ret tunge hedejord var ideel til græsning af efterhånden mange ungkreaturer, såvel kvier som stude; de

fem tdl. eng satte min far stor pris på til høslæt og eftergræsning, og de 28 tdl. agerjord derhjemme ved stalddøren var passende til tidens og stedets norm for folkehold, hestekraft, koantal etc.

Flere andre steder i Borre var der sket arealtilvækst ved opdyrkning af en østlig hedelod. Ved skellet mellem Aal og Billum sogne mødte udmarkerne hinanden og gør det fremdeles, men det område, som kan overskues fra Aal sogns højderyg i Borre, har ændret udseende flere gange siden jeg var barn.

I mine første huskeår fik vi maskiner til hjælp. Jeg nåede at høre de sidste slætkarle stryge leen og at beundre deres brede skår i Aal enge, men slåmaskinerne gjorde det meste. Afskeden med plejlen og leen varede ikke mange år. Hjemme i laderne var det elektriciteten, der satte den endelige dato, men da havde den daglejer, som havde svunget leen i mark og enge, måske fået andet arbejde. Industrien var på vej. I vor nærhed kunne det være Baunhøj Teglværk af 1920.

Da min far havde bygget for sjette gang, og vi havde fået de gængse maskiner, blev der ro om landbruget igen. Fortrolig med maskiner blev han aldrig udover slåmaskinen. Resten måtte hans sønner tage sig af. Når han år for år kunne så sit korn med sin højre hånd, var det ikke for at være gammeldags, men fordi han var god til det. Han ville ikke lære den »idræt« videre til sine efterfølgere, thi det var tiden løbet fra.

Hans landbrug havde fundet en form, der kunne vare hans tid ud. Set med andres øjne var han en af dem, der *kunne sagtens*. I det daglige arbejde var han med, hvor han anså sig for uundværlig. Nødvendigt arbejde skulle tages alvorligt uden at ligne slaveri. I travle tider var det strengt, men des før fik det ende.

Vi fik radio i 1927 før alle andre ved den landside, hvor vi boede, ikke for at være først,

»Mens jeg som barn på landet jeg var hjemme«

men fordi far ville have det. Hvad ville mon den sparsommelige bonde med sådan en spilledåse - og ikke spor musikalsk; heller ikke noget kone og børn havde plaget for. Vi fik det uden at spørge nogen og blev glade derfor. Musikken lod han vi andre om, selv nød han at lytte til pressens radioavis, gode foredrag og hørespil. Han hørte også, hvad Madsen Mygdal, Th. Stauning m.fl. sagde med deres egne ord. Og læste fremdeles to små Vardeaviser og skrev om vinteren i *sin egen* om noget af det, som ingen andre gjorde grundigt nok.

Ved min konfirmation og udgang fra skolen i 1929 var der ingen af os, der rigtig vidste, hvad jeg nu kunne bruges til. Et kort forsøg på at være min fars karl blev for strengt for os begge. Det kneb også at undvære mig som dreng.

Der kom nogle overgangsår, som bør gemmes til indledning i det, jeg gerne vil fortælle om de herømmelige tredivere, når dette kommer lidt på afstand.

Jeg har forsøgt at fastholde nogle erindringer og oplevelser fra mit fødehjem og dets mennesker, dets landbrug og levevis, ikke for at forherlige nogen eller noget, men jeg kendte ikke andet. Kun der lærte jeg i tidens løb mine nære mennesker og deres tanker så godt at kende, at jeg forstod deres handlinger og gerninger.

Frode Sørensen, f. 1915, gårdejer, Borrevej 5, 6840 Oksbøl. Lokalhistorisk medarbejder ved arkivet i Oksbøl. Artikler i »Fra Ribe Amt«. Har udgivet »Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 - et tidsbillede fra Aal sogn« (1984). Modtog H. K. Kristensen prisen 1984.

Den sporløse jernbane Sdr. Omme-Ølgod-Lunde banen

Af Søren Manøe

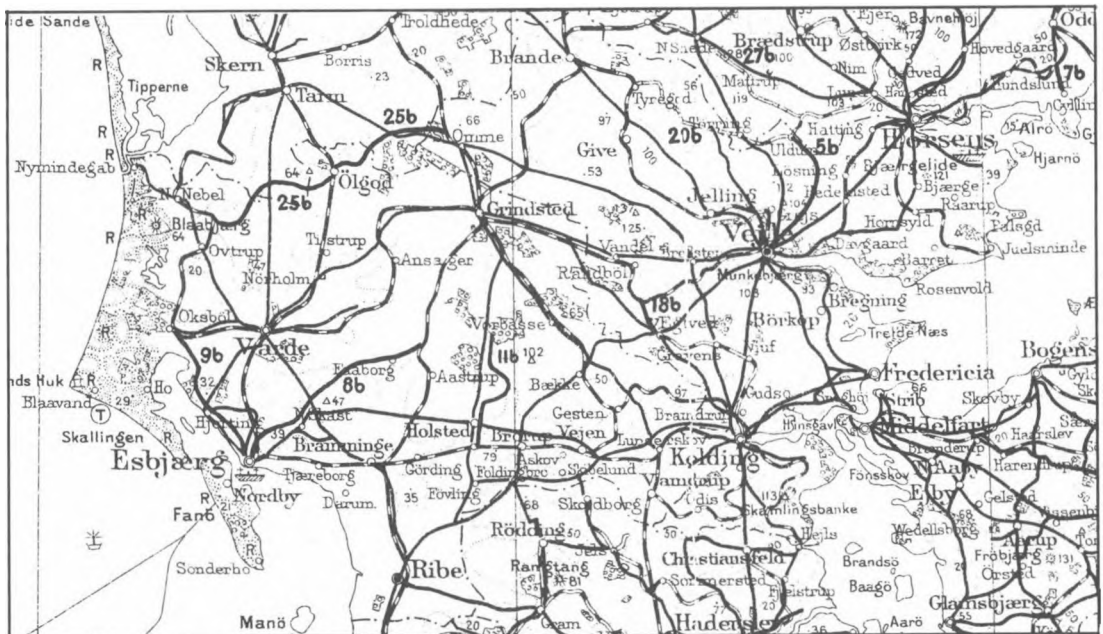
I 1868 skabtes der lovhjemmel for en jernbane fra østkysten til »flækken Esbjerg«, der skulle blive den nye vestkysthavn med eksporten til England m.v..

Dermed skabtes vejen for jernbaner i Vestjylland. I 1874 åbnedes banen fra Lunderskov til Varde og 1875 Holstebro til Varde. Alle kunne få del i banernes hurtige forbindelser enten det drejede sig om person- eller gods- trafik. Trafikforholdene ændrede sig totalt. De nye stationsbyer blev centre i trafikken og

nye bysamfund opstod, og alle ville være med og have del i udviklingen.

Jernbanens hurtige trafikform trak til dels trafikken bort fra landevejene i hvert fald for de længere strækninger om at gøre og ikke sært, idet landevejene overalt var i en ynkelig stand.

Jernbanernes indtog sammen med det nye industrielle samfund faldt smukt i tråd med hinanden, og overalt hvor jernbanerne strakte deres linier blomstrede fremskridtet.

Kort over privatbanerne i Ribe amt, der blev vedtaget i 1908 og 1918, men som ikke blev udført. Sdr. Omme-Ølgod-Lunde banen har nr. 25b. Oksbøl-Esbjerg banen nr. 9b. Esbjerg Agerbæk banen nr. 8b. Holsted-Donslund banen nr. 11b.

Den sporløse jernbane

Derfor forsøgte større og mindre bysamfund med mere eller mindre held at få tilknyttet en jernbane. Måden det kunne gøres på, var samarbejde kommunerne imellem, således at økonomien blev sikret for en banes anlæggelse og drift. Privatbaner blev planlagt over hele landet og visse steder med held.

I Ribe amts vestlige del var Vestbanen = Varde-Nr. Nebel banen blevet anlagt i 1903. Egentlig var det fiskeribyen Nymindegab, der havde givet stødet til anlæggelsen, idet en jernbane hurtigt kunne transportere varerne til bysamfundene Varde og Esbjerg. 10 år senere

kunne man indvie forlængelsen fra Nr. Nebel til Tarm, idet det første tog kørte strækningen d. 3. nov. 1913.

Jernbanesagen optog sindene, og der afholdtes forskellige møder rundt i amtet. Der blev udarbejdet planer for en jernbane Grindsted-Tistrup, Varde-Grindsted-Vandel-Vejle, Oksbøl-Esbjerg, Agerbæk-Esbjerg og en bane fra Holsted station til Holsted by med en senere forlængelse til Donslund (oprindeligt planlagt til Bindeballe), jo alle ville være med og have del i jernbanens lyksaligheder.

Alle disse planer blev dog ikke realiseret,

Den projekterede bane fra Sdr. Omme over Ølgod til Lunde

kun banen fra Varde over Grindsted til Vejle i 1919.

Under 1. Verdenskrig styrkedes banernes position. Brændselstransporterne fra plantager og tørvemoser skete hovedsagelig ad jernbanerne, nu da importen af udenlandsk brændsel var stærkt begrænset. En anden og for vore egne vigtig vare var mergel. De mange nye hedeopdyrkninger krævede mergel til forbedring af markerne, hvorfor der fra mange mergellejer blev anlagt smalsporede jernbaner ud i mange sogne, og store mængder mergel blev transporteret med de etablerede jernbaner.

I den nordlige del af amtet har disse ting naturligt været drøftet mand og mand imellem, og måske har man med begejstring og misundelse set, at man i vesteregnene kunne enes om en privatbane fra Varde over Nr. Nebel til Tårn.

Det kan være det, der ligger bag initiativet til en ny privatbane, som der skal redegøres for i det følgende.

Ved et møde d. 2. marts 1917 formedes de første planer for en jernbane fra Sdr. Omme over Ørbæk, Hoven, Grønfeldt, Ølgod, Strellev, Lyne, Kvong og til Lunde.

Strækningen var dog ikke kendt ved mødets begyndelse.

I mødet* deltog 9 personer:

Kr. Nielsen, Lyne, gdr., sognerådsformand

N. Raunkjær, Lyne, gdr.

H. C. Jensen, Kærgård, Strellev sogn, gdr., sognerådsformand

N. Sørensen, Adsbøl, Strellev sogn, gdr., sognerådsmedlem

H. Sindberg, Ølgod, tømmerhandler

C.-V. Bjerrum, Ølgod, trafikassistent

N. Pagh, Hoven, gdr., sognerådsformand

J. Svendstrup, Barslund, Hoven sogn, gdr., sognerådsmedlem

Trafikassistent Christian Volmer Bjerrum, Ølgod. Bjerrum blev født i Ribe 1879 og var hele sin tid ansat ved jernbanen, først i Gelsted på Fyn, derefter Silkeborg, Ølgod, Slagelse, Nørreports Station i København og sidst på Københavns Hovedbanegård, hvor han som 70-årig afskedigedes. Derefter knyttes han til privatbanen »Amagerbanen«, hvor han var til sin død som 78-årig i 1958. Han blev i 1905 gift i Gelsted med Emma Katrine.

M. N. Møller, Ørbæk, Hoven sogn, mejeribestyrelse, sognerådsmedlem.

Der anføres, at det er forskellige udvalg, der mødes, hvorfor man må antage, at der forinden dette møde, har fundet indledende drøftelser sted. Da de fleste er sognerådsmedlemmer, har ideen antagelig været drøftet i de enkelte sogneråd forinden.

Udvalget var samlet for at drøfte planerne for en jernbane fra et punkt vest for Lyne til et punkt øst for Ølgod.

Sognerådsformand Hans Chr. Jensen, »Kjærgård«, Strellev.

Som det nævnes i referatet, skulle der findes en linieføring for banen. Ølgod er nævnt, men det var for at få en tilslutning til Statsbanen Struer - Esbjerg, som var blevet anlagt 1875, men der skulle ligesom findes et par endepunkter mod vest og øst.

Kr. Nielsen, Lyne, fremstillede planen og foreslog Sdr. Vium på Nr. Nebel-Tårn banen. N. Raunkjær, Lyne, og Bjerrum, Ølgod, foreslog Lunde. Ved den endelige afstemning vedtoges at vælge Lunde-Ølgod-Sdr. Omme.

Næste træk var nu at interessere de berørte sogneråd for sagen, hvorfor det besluttedes at skrive til disse, om de var interesserede og i bekræftende fald vælge 3 mand til et udvalg.

Desuden fandt man, at det var en god ide at afholde sognemøder i de sogne, hvor der ikke var valgt noget udvalg, hvilket ville sige Sdr. Omme, Kvong og Lunde.

Egentlig var det første forslag til linieføring med banens vestlige endepunkt i Sdr. Vium ikke uden mening, idet det ville give en kortere banestrækning mellem Troldhede-Kolding banen mod øst ved Sdr. Omme til Nr. Nebel-Tårn banen mod vest, men dels ville denne linieføring betyde, at banen ville komme til at gennemløbe et næsten øde område fra Lyne til Sdr. Vium og dels ville landsbyerne Glibstrup i Lyne sogn, Kvong i Kvong sogn og Frøstrup i Lunde sogn ikke få del i jernbanens lyksaligheder. Men der kan endelig have været endnu en vigtig faktor, som på mødet kan have påvirket afstemningen. Af referatet fremgår det, at *købmand Toftgård Jensen, Kvong var på egne vegne tilstede i mødet og deltog i forhandlingerne.*

Ganske uindbudt er Toftgård Jensen næppe kommet, men antagelig på opfordring af en af mødedeltagerne. Hans personlighed og ord havde vægt i mange sammenhænge, hvilket det også tyder på her.

Udvalget handlede hurtigt. Allerede 10 dage efter havde man sognerådernes svar og holdt møde på Afholdshotellet i Ølgod, hvor man kunne konstituere sig med gdr. N. Pagh, Hoven som formand, og assistent C. V. Bjerrum, Ølgod som sekretær. De kommunalvalgte medlemmer af baneudvalget blev følgende

Lunde sogn:	<i>N. Nielsen, købmand</i>
	<i>A. Weis, murer</i>
	<i>N. Lund</i>
Kvong sogn:	<i>Ole J. Schmidt, Åsted, gdr.</i>
	<i>S. N. Vad</i>
	<i>P. Toftgård Jensen, Kvong, købmand</i>

- Lyhne sogn: *N. Raunkjær*, gdr.
Kr. Nielsen, gdr. sognerådsformand
Jens Kr. Madsen
- Strellev sogn: *N. Sørensen*, gdr.
H. C. Jensen, gdr.
H. Friis Andersen, gdr.
- Ølgod sogn: *Jens Sørensen*, gdr.
H. Sindberg, tømmerhandl.
C. V. Bjerrum, trafikass.
- Hoven sogn: *N. Pagh*, gdr. sognerådsformand
M. N. Møller, mejeribest.
J. Svendstrup, gdr.
- Sdr. Omme sogn: *M. Eg Andersen*, gdr. sognerådsformand
L. P. Jensen, købmand
J. Andersen, købmand

Udvalget havde fart på, allerede ved mødet d. 26. marts fik man fordelt den økonomiske byrde:

Lunde	sogneråd	6%
Kvong	-	19%
Lyne	-	22%
Strellev	-	15%
Ølgod	-	12%
Hoven	-	22%
Sdr. Omme	-	4%

Når Lunde, Ølgod og Sdr. Omme ydede forholdsvis små andele, skyldtes det, at de i forvejen havde baneforbindelser.

Oplægget blev nu sendt til accept i de enkelte sogneråd. Fordelingsnøglen kom stort set til at holde, dog ville Ølgod kun yde 10% og Strellev kun 14%, så de resterende 3% skulle så fordeles på alle 7.

Desuden blev det besluttet at kontakte en ingeniør, der kunne stå for baneprojekteringen. Årsagen til at det gik så hurtigt, kan skyldes, at der igen lå en del baneprojekter i mini-

Sognerådsmedlem gdr. Niels Sørensen, Adsbøl, Strellev.

steriet fra såvel privatbaneside som fra Statsbanerne, så det var om at komme med ved de næste bevillinger. Ganske vist skal man huske på, at året er 1917 og usikkerheden prægede beslutningerne her i 1. Verdenskrigs sidste år.

Man var dog optimist og besluttede også at søge kontakt til den lokale folketingsmand Søren Sørensen fra Nr. Nebel. Han var desuden godt kendt med privatbaner, idet han sad i bestyrelsen for Varde-Nr. Nebel banen og var gennem en årrække formand. Det skulle snart vise sig, at man i dette spørgsmål sadlede om.

Som nævnt gik det hurtigt, og allerede ved mødet d. 21. maj kunne den antagne ingeniør K. Møller Holst, København præsentere udvalget for beskrivelse og kort over baneprojektet. De enkelte sogneråds garantierklæringer

var også i hus, hvorfor næste trin blev henvendelsen til Rigsdagen, hvor sagen jo skulle behandles i såvel Folketing som Landsting, desuden skulle de tre amtsråd Vejle, Ringkøbing og Ribe også søge om tilskud, og tilladelse til dækningsprocentssatserne.

Ved mødet d. 11. juni blev der nedsat et forretningsudvalg, som kom til at bestå af formanden N. Pagh, Hoven og sekretæren assistent C. V. Bjerrum, Ølgod, købmand Toftgård Jensen, Kvong og M. N. Møller, Ørbæk. Udvalget blev også bemyndiget til at afvise evt. henvendelser fra andre sogne. Sagen var den, at der var forlydender om, at Nr. Nebel sogneråd ønskede at få flyttet endepunktet fra Lunde til Nr. Nebel. Noget vi vender tilbage til.

C. V. Bjerrum var trafikassistent ved Statsbanerne og ansat ved Ølgod Station. Han valgtes som nævnt til sekretær, og ved gennemgangen af denne banesag fornemmer man med hvilken indsigt, ildhu og initiativ han hele tiden holder trådene samlet. Han var en flittig arbejdsbi og trak det store læs sammen med formanden.

Allerede ved mødet d. 11. marts havde udvalget andragenet klar til Ministeriet for offentlige Arbejder. I brevet argumenter man naturligvis for banens betydning for egnen. I brevet hedder det bl.a.:... *strækningen mellem Lunde over Kvong, Lyne og Strellev til Ølgod har langt til jernbane. Denne egn besidder store muligheder for nyopdyrkning, når der kan blive tilført mergel, navnlig henligger der i Kvong og Lyne sogne meget store strækninger, der egner sig til opdyrkning. Kvong sogn har således et samlet areal på 5.066 tdr.l.d. med 601 indbyggere, Lyne sogn et areal på 5.947 tdr.l.d. med 561 indbyggere. Til sammenligning hermed kan anføres, at Strellev sogn har et areal på 3.500 tdr.l.d. med 600 indb. og Ølgod sogn har et samlet areal på 15.728 tdr.l.d. med 3.463 indb. I Hoven sogn og nær-*

meste omegn findes 2.000 tdr.l.d. ældre plantage, hvis brændselsforråd er meget betydeligt. Hoven sogn har som helhed indtil 2 mil til nærmeste station. Sognets samlede areal er 13.022 tdr.l.d., og der findes ca. 800 indb. I dette sogn findes meget store arealer, der i høj grad egner sig til opdyrkning.

Det vil af ovenstående fremgå, at den påtænkte jernbane dels kommer til at passere store strækninger, der vil kunne afgive plads til mange flere beboere, dels går igennem meget tæt befolkede egne, hvor der som bekendt findes et meget veludviklet landbrug, der i høj grad kan gøre brug af jernbanen. Ikke mindst vigtig med henblik på landets brændselsforsyning er dette allerede tidligere omtalte store areal af plantager. Foruden de store ældre plantager findes en mængde mindre plantager, og alle ville de kunne yde store bidrag til afhjælpning af befolkningens brændselsvan-skeligheder. Selve egnen er i høj grad i så henseende uligestillet. Medens der ved Sdr. Omme findes mosestrækninger, har de andre egne ikke tørvemoser, og befolkningen må derfor skaffe sig brændselsforsyning lang vej fra.

Ved banens endepunkt Sdr. Omme findes i den nærmeste omegn 3.000 tdr.l.d. plantageareal foruden betydelige tørvemoser.

Denne egn kan ligesom Hoven sogns store plantager afgive brændsel og de øvrige brændselsfattige egne banen passerer vil have let adgang til at erhverve sig den nødvendige brændselsforsyning.

Man fristes næsten til at bruge udtrykket *brændselsbanen*, dog gøres der også opmærksom på, at banen vil få stor betydning i et jernbanetomt rum. Person- eller godstrafikken iøvrigt nævnes ikke i argumentationen, men her skal man have landets brændselsforsyningssituation i erindring her i verdenskri-

gens sidste år. Man peger naturligvis også på vejenes dårlige tilstand m.v.

Nu håber man på ministeriets velvilje i sagen. Hedeselskabet bakker også initiativet op, idet det anfører fordelene ved hurtig transport af brændsel og gavntæ fra de mange plantager i området. Det gælder i det hele taget, at Hedeselskabet er interesseret i flere baner i det midtjyske og overvejede i 1918 at investere 40.000 kr. i det påtænkte jernbaneprojekt Herning-Sdr. Omme. Banen blev dog aldrig realiseret.¹⁾

Nu var sagen overgivet ministeriets vurdering og Rigsdagens afgørelse. For at fremme sagen på tinge havde man nu brug for en rigsdagsmand, der kunne foretage sonderinger og anbefale de medlemmer i Rigsdagen, der skulle arbejde med sagen, at de også ville se det fornuftige i, at man fik privatbanen fra Sdr. Omme til Lunde. Som forventet skulle det jo være Søren Sørensen fra Nr. Nebel, men der var sket et og andet i mellemtiden.

Sagen var naturligvis blevet drøftet mand og mand imellem og kendt over hele egnen.

I bilagene findes et brev dateret 8. marts 1917 fra Søren Sørensen til C. V. Bjerrum, der viser at der er noget i gære. S. Sørensen skriver bl.a.

Iløbet af 14 dage er der oparbejdet en stemning. Tror De da virkelig, at det blot gælder en stemning og så om at trække en seddel i en ønskehat... Ølgod måtte gerne få en privatbane ud fra sig for mig, med største fornøjelse, men jeg tror ikke tiden er gunstig nu for at gennemføre sådant et anlæg. Hvad fornøjelse er der ved at få dette konstateret.

Søren Sørensen mener, at sagen må vente til efter en fredsaflutning på krigen, men er åbenbart irriteret på sagen, da han har andre planer, men forinden de afsløres, har baneudvalget henvendt sig til et andet lokalt rigsdag-

Tømmerhandler Hans Sindberg, Ølgod.

medlem, nemlig L. P. Ovesen fra Sdr. Vium, der fremover varetager banens interesser i Rigsdagen. Han arrangerer også mødet, der finder sted mellem N. Pagh og C. V. Bjerrum og trafikministeren antagelig d. 17. marts, hvor de overrækker ministeren deres andragende og anbefaler banen. L. P. Ovesen arrangerer endnu et møde d. 31. maj med Folketingets Privatbaneudvalg ved dets formand folketingsmand Andreassen, Næstved.

Tilbage til misforholdet til Søren Sørensen. Han må have vidst, at der i Nr. Nebel-Lydum (som udgjorde et sogneråd) arbejdedes intens med at få banen ændret fra at ende i Lunde, så at gå fra Kvong over Lydum til Nr. Nebel.

Allerede d. 18. juni ligger der en trykt ansøgning på trafikministerens bord fra Nr. Nebel-Lyдум kommune. I andraget anføres, at banen ønskes fra Kvong gennem Åsted, Tarp og Lyдум til Nr. Nebel station, og at kommunen vil yde et tilskud på 10% til hele banens anlæg. Desuden anføres at *Lyдум sogn har gode jorder, men er fuldstændig blottet for mergel, så behøver vi næppe påpege, hvilket gode det vil være for Lyдум sogns beboere, om den mergel, såvel som al anden grovvar, kunne hentes hjemme i sognet, i stedet for nu må fragtes fra N. Nebel banegård.* Desuden nævnes, at Nr. Nebel vil miste meget, dersom banen skal slutte i Lunde og man fremhæver, at *N. Nebel allerede har tilknytning af to jernbaner (Nr. Nebel-Varde og Nr. Nebel-Tarm), har en stor sparekasse, omsætning årlig 2 millioner kroner, er sæde for en lokal brandforsikring, har apotek, 2 læger, dyrlæge, mange handlende og håndværkere, vi synes, at også dette må have sin betydning, når endepunktet for før nævnte bane skal vælges.* Andragendet ledsages af en af ingeniør V. Eibe, Odense udarbejdet plan for strækningen med angivelse af station i Lyдум og Kvong, samt holdeplads i Tarp og Åsted, tillige med beregninger over hele baneforlægnings 12,020 km med broer, stationer, telefon, o.s.v. et beløb på ialt 44.900 kr.

Allerede d. 25/6 1917 skriver L. P. Ovesen til Bjerrum, at han har mødt Nr. Nebel-deputationen i Rigsdagen, gdr. M. C. Madsen, Lyдум og trikotagehandler A. L. Andersen fra Nr. Nebel. De to andre medunderskrivere købmand Grønlund Jensen, Lyдум og urmager Fritz Pirchert, Nr. Nebel var ikke med.

De havde bl.a. en snak med trafikministeren, som lovede dem, som Ovesen skriver, at *deres forslag skulle han nok tage med på baneforslaget. Hvad denne udtalelse egentlig betyder, ved jeg ikke, det kan da kuns blive, at*

Gårdejer og sognerådsformand Niels Raunkjær, »Knu-
de«, Lyne sogn.

*han stiller underændringsforslag til Eders bane-
neforslag, når den tillige med de øvrige kom-
mer til 2.den behandling i Tinget... Folke-
tingsmand Søren Sørensen, som har været i
Rigsdagen i de sidste dage, har gjort store an-
stregelser for at få tilslutning til at banen fra
Sdr. Omme kunne munde ud med sin sydvest-
lige ende i N. Nebel... De to mænd var også hos
mig for at få mig til at give sagen min anbefal-
ing. Jeg nægtede at udtale mig eller foreløbig
at blande mig i sagen.*

Stridens æble er lagt på bordet til beskuelse
for begge parter.

Hvad nu?

3 dage efter skriver Niels Pagh til Bjerrum,

Sognerådsformand Niels Pagh, Hoven. Niels Pagh var formand for udvalget i hele banesagens periode.

at det sikkert er klogt at bruge aviserne i deres sag, men kilden må jo ikke opgives, altså at vi har det fra L. P. Ovesen, må ikke nævnes.

Sagen kom dog ikke ganske bag på Lunde-Sdr. Omme folkene, idet ingeniør K. Møller Holst i et brev af 11. maj til Bjerrum nævner, at Grønlund-Jensen, Lydum har henvendt sig til ham, for at få tegnet en linieføring fra Kvong over Lydum til Nr. Nebel i stedet for Lunde.

For at gøre sagen endnu mere indviklet og fortvilet føres der også en avispolemik for at føre banen ikke til Lunde, men fra Kvong over Frøstrup hede og over Orten hede til Varde ved at blive ført til Varde gennem Frøstrup og Orten heder, vil det kunne blive til en mægtig

hjælp for opdykningsarbejdet i disse store og gode hedestrækninger.

D. 18. sept. 1917 er baneforslaget til 2. den behandling i Folketinget og vedtages med alle stemmer. S. Sørensen talte imod forslaget og agiterer derimod, men hans aktion imod den og Esbjerg-Oksbøl banen bringer nærmest folk til at le skriver L. P. Ovesen på et brevkort til Bjerrum. Han skriver videre, at Landstinget ikke kan behandle sagen i denne samling, men den må vente til næste, hvor det så vil være vigtigt med en deputation fra udvalget, noget der først finder sted d. 17. jan. 1918.

Lovens vedtagelse

D. 20. marts 1918 kom den længe og med spænding imødesete debat i Landstinget, og jernbanen Sdr. Omme over Ølgod til Lunde eller Nr. Nebel blev vedtaget, tillige med en lang række andre privatbaneforslag, og her fra Ribe amt kom også Esbjerg-Agerbæk banen og Esbjerg-Oksbøl banen samt en bane fra Holsted by til Donslund igennem Landstinget.

Som det kan ses af loven, var det altså op til nye forhandlinger at afgøre det vestlige endepunkt for banen. Nr. Nebel initiativet var blevet hørt.

Prisoverslaget lød på 2 mill. kr. i 1914-priser, men på grund af inflationen under verdenskrigen forventede man store overskridelser.

Ved lovens vedtagelse forpligtede Staten sig for at betale 50% af banens anlæggelse, heri også evt. overskridelser. Den resterende halvdel betaltes af de berørte kommuner. Dermed var anlægsøkonomien i orden.

Næste led i sagen var nu at ansøge ministeriet om eneretsbevilling på banen. De enkelte sogneråd havde valgt 5 koncessionshavere, der nu på deres vegne søger ministeriet, det er: sognerådsformand gdr. Niels Pagh, Hoven, assistent C. V. Bjerrum, Ølgod, skolerådsmed-

lem, gdr. Hans Chr. Jensen, Strellev, gdr. Kr. Nielsen, Lyne og købmand P. Toftgård Jensen, Kvong.

De bliver nu koncessionshaverne, der fremover står for banen, men er ansvarlig overfor det tidligere nedsatte fællesudvalg.

De 3 berørte amter: Vejle, Ringkøbing og Ribe søges om et tilskud til banen, samt at de tre amtsråd vil lade sig repræsentere i en besigtigelseskommission. Desuden skulle de enkelte kommuner søge amtsrådene om godkendelse af de procentstater, som de enkelte kommuner skulle yde. Dette skete, fordi amtsrådene var tilsynsmyndighed over kommunerne. I Ribe amtsråd fandt således læge Jensen det på mødet d. 31/5 1918 betænkeligt, at en kommune med kun 600 indb. forpligtede sig med ca. 400.000 kr. (Kvong kommune). *Vi har aldrig oplevet noget lignende.* Sagen gik dog igennem, hvilket også var tilfældet med de to andre amter.

Udvalget fik også travlt med oprettelse af kontrakt med ingeniøren, der skulle stå for projekteringen, efter at ministeriet havde meddelt koncessionshaverne eneretsbevilling.

To problemer skulle falde på plads. Krigssituationen skulle afklares for om man turde gå i gang. Der var jo de store problemer med materialeleveringer, og man havde et stort arbejdsløshedstal, men krigsafslutningen var ligesom til at øjne, og fandt jo også sted i november samme år. Afslutningen i Lunde eller Nr. Nebel var det andet og måske uløselige problem.

Ministeriet pålægger i et brev af 17/7 Nr. Nebel banens bestyrelse at forhandle sig til en løsning med Sdr. Omme-Lunde udvalget, hvorfor Søren Sørensen skriver til udvalget for at invitere dem til et møde med Varde-Nr. Nebel banens bestyrelse i Varde d. 28. juni. At sagen ikke behager Søren Sørensen, ses af det

kølige brev, der slutter med *Om ansøgerne (koncessionshaverne) møder alle eller ved et udvalg, henstilles ganske til dem selv.*

S. Sørensen

uden med venlig hilsen, højagtelse eller lignende normal datidig ordvalg.

Driftsbestyreren for Varde-Nr. Nebel banen forklarer i et brev af 11. juni til Statens tekniske Tilsyn med Privatbaner, at tilslutningen på Nr. Nebel station vil beløbe sig til 100 - 150.000 kr., til hovedspor, krydsningsspor, flytning af læssespor, læssevej m.v., samt opførelse af remise, drejeskive, kulgård, vandforsyning m.v. Dertil kommer en del problemer omkring indkørslen til stationen. Han anbefaler dog Nr. Nebel også ud fra det synspunkt, at Nr. Nebel er et jernbaneknudepunkt med banen til Varde og Tarm, og at en projekteret bane til Nymindegab også skal udgå herfra. Lunde-etableringen *må forekomme urimelig og mindre velovervejet.*

Til mødet i Varde, vil man møde velforberedt. Derfor har ingeniør K. Møller Holst udarbejdet beregninger over linieføringen fra Kvong over Lydum til Nr. Nebel. Hans beregning viser en merudgift på 222.000 kr. i 1914-priser. Da driftsbestyreren havde peget på en anden linieføring direkte fra Glibstrup i Lyne sogn til Lydum - Nr. Nebel altså uden om Kvong, vil Møller Holst's beregninger medføre en anlægsudgift på kun 16.000 kr., idet der jo spares Kvong, og Lunde stationer samt Frøstrup trinbrædt. Desuden er strækningen kortere og dels skal banen ikke føres over så mange vandløb.

Om resultaterne af mødet d. 28. juni eller om mødet overhovedet blev afholdt melder de bevarede papirer og protokoller intet om, men der lægges på ny op til forhandlinger de to parter imellem.

Udvalget forespørger igen ingeniør Møller

Købmand P. Tofgård Jensen, Kvong, her fotograferet sammen med sin kone. Tofgård Jensen tog del i mange problemer i Kvong sogn. Han afhændede sin købmandsforretning og startede grossistvirksomhed i Varde. Han var ligeledes med i Sydvestjyllands Andels Elektricitets Forsynings første bestyrelse, hvor han valgtes til kasserer, en post han varetog i over 25 år.

Holst som den driftskyndige om hans vurdering af sagen, og i et brev af 22/7 svarer han C. V. Bjerrum, at der er flere muligheder.

Man kunne tænke sig, at for at undgå de store investeringer på Lunde station - som jo Varde-Nr. Nebel ejer og driver, da at lade Sdr. Omme-Lunde banen benytte sporet fra Lunde til Nr. Nebel, således at Nr. Nebel alligevel vil blive endestation.

I Nr. Nebel skal der selvfølgelig investeres i

ny remise, drejeskive m.v., men det skal den nye bane betale.

Holst forventer, at beløbet for at benytte Lunde station, sporet til Nr. Nebel, stationen i Nr. Nebel, arealer m.v. vil blive et uhyre højt beløb, da han tror, at denne løsning vil være uacceptabel for Varde-Nr. Nebel banens bestyrelse.

Efter dette forventede afslag, kan man fremkomme med næste del af slagplanen.

Man kan derefter foreslå, at Sdr. Omme banen bygger en selvstændig station i Lunde med et forbindelsesspor til den nuværende Lunde station. Denne plan, mener Møller Holst, vil tiltale driftsbestyreren og kunne man få et gunstigt svar herpå, sidder koncessionsudvalget med store kort på hånden. Blot Kvong holder tungen lige i munden, og alle de andre sogne nægter at indlade sig på at betale en rød øre til det direkte Nr. Nebel-projekt, er jeg mere end nogensinde overbevist om, at det oprindelige projekt kan gennemføres.

Man følger Møller Holst's plan og skriver til Varde-Nr. Nebel banens bestyrelse, hvorledes det vil forholde sig med udgifterne, såfremt man lader banen fortsætte ad det eksisterende spor til Nr. Nebel.

Driftsbestyreren svarer på bestyrelsens vegne, at der må påregnes udgifter til en selvstændig station nord for den nuværende. Der anlægges selvstændig perron, drejeskive, remise o.s.v.. Man kan også vælge at indgå i fuld optagelse på Nr. Nebel station, med benyttelse af stationsanlæggets faciliteter, men med fælles driftsledelse. Driftslederen henviser til Nr. Nebel-Tarm banens forhold, samt til Grindsted-Varde banens forhold ved Varde station, hvor disse baner tager del i disse stationers driftsudgifter. Hertil kommer, at der bliver sporleje på strækningen Lunde-Nr. Nebel.

Det skinner tydeligt igennem, at denne

form tiltaler driftslederen. Brevet er fra 15. august 1918.

Den med spænding imødesete forhandling mellem forretningsudvalget for Varde-Nr. Nebel-Tårn banen og anlægsudvalget for Sdr. Omme-Lunde banen fandt sted d. 23. novbr. Forhandlingerne gik i hårdknude, hver holdt stejlt på sit, og mødets resultat blev, at man opfordrede Ministeriet for offentlige Arbejder til at træffe den endelige afgørelse, Lunde eller Nr. Nebel.

Det knirker også andre steder.

Den 11. juni 1918 indkalder gdr. Kristen Madsen *Lille Hejbøl* i Ølgod Øster-sogn beboere i området til et møde i Hejbøl skole for at drøfte en ændring af linieføringen. Man finder, at linien fra Påbøl i Hoven sogn over Barslund, Grønfeldt til Ølgod vil forløbe gennem en egn, hvor der kun til den ene side er bebyggelse, medens der til nordsiden kun er den dårlige Vogslund og Grønfeldt hede. Desuden har beboerne i Grønfeldt en god landevej til Ølgod station.

Beboerne ønsker banen flyttet så langt mod syd, at den kommer til at gå midt gennem Ølgod Øster-sogn. Det vil forkorte vejen til stationen, men *tillige komme gennem mergelfattigt terrain, hvor tilførsel af mergel kun kan ske med bane. Foruden transport af mergel vil banen sikkert få stor betydning ved transport af brændsel fra de nærliggende plantager og tørvemoser.* Lærer Holger Øllgaard, Hejbøl har udformet skrivelsens ordlyd og forinden afsendelsen til baneudvalget er den underskrevet af 174 beboere.

D. 2. september afholdes der et stort bane-møde på Ølgod Afholdshotel, hvor Øster-sognets beboere diskuterede med baneudvalget. Møller Holst var også til stede ved mødet og kunne oplyse, at linieændringen ville betyde en merudgift på ca. 80.000 kr. og en årlig driftsudgift på ca. 5.000 kr. Bjerrum mente, at

Hejbøl-folkene bedre kunne bruge Grønfeldt station, end Grønfeldt beboerne en station i Hejbøl. Han mente heller ikke, at Krusbjerg ville have fordele af at benytte Hejbøl-stationen. Niels Pagh, Hoven var også imod en ændring af linieføringen over Grimlund i stedet for Barslund, og Hoven ville herefter ikke bidrage med sin procentdel, hvis banen flyttedes. Mødet sluttede uden ændring i baneudvalgets indstilling, men beboerne opfordredes til at henvende sig til besigtigelseskommissionen, når den tid kom.

Det er i det hele taget kendetegnende, at baneudvalget stejlt fastholdt sin linieføring i alle de rejste sager.

I 1918 indvælges sparekassedirektør, gdr. Jens Møller Kristensen, Egknud, Ølgod i baneudvalget indvalgt af Ribe Amtsråd, medens Ringkøbing Amtsråd indvælger amtmand V. Haarløv, Vejle Amtsråd ønskede ikke repræsentation.

Ribe Amtsråd havde besluttet at yde et tilskud til banen på 15.000 kr., hvorimod Ringkøbing og Vejle amter hver 25.000 kr. Ingen af de tre amter forpligtede sig til at tage del i evt. overskridelser.

Nye forhindringer dukker op og forsøger at forplumre sagen.

Den påtænkte bane fra Herning til Sdr. Omme havde i sit andragende til ministeriet fremført, at Sdr. Omme-Lunde banen ændres til *en bane fra Herning over Sdr. Omme til Lunde eller Nr. Nebel.* Det kom unægteligt bag på baneudvalget. Amtmand Haarløv, som ved sin indtræden i udvalget var virkelig en gevinst for udvalgsarbejdet, advarede 8/2 1919 mod denne sammenblanding, men opfordrer til, at man overfor ministeriet giver udtryk for, at der intet er i vejen for et vist samarbejde, men at der er tale om to adskilte projekter, der samlet bør fremmes.

Møller Holst holdes løbende underrettet

og for at få sagen Nr. Nebel contra Lunde afklaret råder han i brev af 7/4 1919 Bjerrum til, at man i brevet til ministeriet argumenterer således:

Ing. H. ringede mig op for et øjeblik siden og meddelte, at den bedste måde at holde N. N. (Nr. Nebel) nede på, var, at de øvrige kommuner nægtede at yde bidrag, hvis banen ikke kom til Lunde. De 30.000 (kr.), som N. N. nu forsøger at tegne, skulle være ækvivalent for Lundes og Kvongs tilskud, men hvis blot Lyne trækker sit tilskud tilbage, står N. N. med lamperøg. Det samme gælder naturligt, hvis Ølgod, Hoven eller andre trækker sig tilbage.

Hvis tegningen i N. N. mod forventning skulle lykkes, behøver koncessionsansøgerne blot at indsende en dokumenteret meddelelse om, at de og de sogne ikke tegner bidrag, hvis banen ikke kommer til Lunde, så vil sagen ikke engang blive forhalet. De må altså sørge for at have Deres hemmelige underretningsvæsen i orden.

I svaret til ministeriet d. 24/7 følger man Møller Holst's plan og erklærer, at *samtliges kommuners bevilgede tilskud til en bane fra Sdr. Omme over Ølgod til Lunde ikke er gældende såfremt banen føres til Nr. Nebel.*

Hermed havde ministeriet intet andet valg end at give eneretsbevilling til denne linieføring, hvilket også blev resultatet.

D. 16/7 1919 skriver sognerådsformand H. B. Svenningsen på Nr. Nebel-Lydum sogneråds vegne igen til udvalget om en forhandling om Nr. Nebel-ideen. Sagen afvises, da man dagen før har modtaget brev om, at ministeriet anbefaler, at der gives eneretsbevilling til Sdr. Omme-Lunde. Sagen er afgjort, og nye forhandlinger formålsløse.

Ministeriet søger derefter skabt en eneretsbevilling, som kommunerne accepterer. Prisen er 2.150.000 kr. i 1914-priser tillagt en overskridelse på 150 til 200%.

Baneprojektet kan herefter føres ud i livet, idet eneretsbevillingen gives 18. nov. 1919.

8 dage forinden kunne man dog i avisen læse om endnu et indlæg, for at banen ikke kom til Lunde, men skulle føres fra Kvong til Varde. Det var Niels Krukow i Frøstrup i Lunde sogn der gør sig til talsmand herfor, men får ingen respons fra udvalget. Linien ligger fast; ja den var ved at blive afsat i terrænet, idet man d. 22/10 1919 var nået til Ølgod og forventedes færdig inden jul.

Under sagen indløber i febr. 1920 et andragende fra beboere i Frøstrup, at man ønsker Frøstrup trinbrædt ændret til station, således at man kan afsende sine landbrugsprodukter som kreaturer, grise og andet gods.

D. 18. maj 1920 holdt formændene for 8 af de i 1918 bevilgede privatbaner et møde for at drøfte vanskelighederne med låneforholdene til de store projekter. Man opfordrede Ministeriet for offentlige Arbejder til at være behjælpelig med snarlige besigtigelses- og ekspropriationsforretninger, men koncessionshaverne mangler forinden sikkerhed for, at de fornødne summer er til rådighed for ekspropriationerne.

Vanskeligheder begynder at præge sagen.

Den 1. september forsøger Niels Krukow fra Frøstrup endnu engang at få banen ændret fra Frøstrup til Varde, og indbyder udvalget til et møde i Varde med *et udvalg* d. 13. sept. 1920.

Nye tvivl opstår. Dagen efter modtager udvalget et brev fra et af udvalgets egne medlemmer købmand P. Toftgård Jensen, der forlanger det store udvalg indkaldt for at drøfte de økonomiske forhold, da de har udviklet sig på en måde, så at *arbejdet med banen ikke i en overskuelig fremtid ventes påbegyndt.... da jeg må erkende, at tiden har forandret sig hurtigere, og i en ugunstig retning, end der kunne forudses ved de første afgørende møder.*

Også Hans Chr. Jensen i Strellev er blevet usikker, og han ønsker sig fritaget for at være bevillingshaver, men hverken Strellev sogneråd eller udvalget vil acceptere det.

Hejbøl-udvalget forsøger igen at få ændret linieføringen i deres favør, men det afslås også i Ølgod sogneråd d. 20/10 1920.

Trods de tilkomne nye bryderier for udvalget, kan man nu se frem til den længe ventede besigtigelse af banestrækningen.

Besigtigelses- og ekspropriationskommissionen vil komme til Jylland d. 29.-30. sept. og 1. okt. 1920, hvortil de lokale repræsentanter tilsiges til at ledsage kommissionen.

Første dag regner man med at nå strækningen fra Sdr. Omme station til Ørbæk planlagte station. Næste dag Ørbæk til Grønfeldt og sidte dag fra Grønfeldt til Ølgod. Dette bliver annonceret i dagbladene, således at lodsejere og andre kan gøre indsigelser overfor kommissionen. Naturligvis er ingeniør Møller Holst involveret, og han sørger for den praktiske del af besigtigelsen med tilbehør. Han sætter 3 mand på fra Sdr. Omme *at rette linien op, pynte den med flag, lave trapper, småbroer adsl. kort sagt berede vejen for kommissionen.*

Han beder derefter Bjerrum sørge for det kulinariske til kommissionen.

Kommissionen vil bo i Varde, og Bjerrum skal sørge for, at aftensmaden indtages der: *3 retter mad og dessert, rødvin ad libitum, et glas mader, kaffe og cigarer, samt whisky og soda skal indtages.* Desuden skal han bestille 2 lukkede automobiler.

Frokosten består af skåret smørrebrød, 5 á 6 stk. pr. mand - bestil rigeligt med franskrød - øl, snaps, wienerbrød og kaffe samt cigarer... den første dag indtages frokosten ved 12 tiden ... ved den første gård fra Ørbæk efter Hoven. Da denne næppe egner sig til indtagelse af frokost, og den derpå følgende protokolle-

ring, vil jeg foreslå, at automobilerne holder der og kører hele flokken til hotellet i Hoven eller, hvis dette er et afholdshotel, til et andet lokale i Hoven, hvortil frokosten da kunne udkøres og serveres fra Ølgod Hotel.

Til frokosten kommer:

1 Kgl. kommissarius, kammerherre Linne-
mann.

1 Sekretær Wahl.

2 Regeringsvalgte kommissionsmedlem-
mer.

2 Amtsvalgte da. fra Vejle amt.

2 Amtsvalgte da. fra Ringkøbing amt.

2 Direktør Helweg og kontorchef Jensen.

1 Landinspektør Budtz.

2 Sognedeltagere fra Sdr. Omme sogn.

2 Sognedeltagere fra Hoven sogn.

2 (?) Bevillingshavere

1 Undertegnede

i alt 18 personer.

Desuden plejer 3 chauffører og 3 følgesven-
de at bespises. De sognelegerede plejer ikke
at være med til middagen, så at der til denne
bliver 14, hvis alle de amtsvalgte følger med. ...
Anden dag endes ud for Grønfeldt skole. Der
kommer også 2 sæt amtsvalgte og 2 sæt sogne-
delegerede, så antallet til frokost og middag
bliver uforandret. For ikke at slæbe de sogne-
delegerede fra Hoven sogn helt til Ølgod, ville
det være praktisk at finde et lokale i Grøn-
feldt, hvor frokosten fra Ølgod Hotel kunne
indtages, og hvor der kunne protokolleres.

Mon ikke frokosten er blevet indtaget i Grønfeldt skole?

I bilagene findes en seddel fra frokosten i Ørbæk d. 29/9, der lyder på 150 stk. smørrebrød, øl, Ålborg akvavit, 30 kopper kaffe med wienerbrød.

Den sidste dag skulle frokosten og middagen indtages på Hotel Ølgod.

Kommissionen måtte afbryde besigtigelsen og først d. 20. okt. gennemgik man strækning-

gen Grønfeldt-Ølgod. Dagen efter Ølgod-Ly-
ne. D. 27/10 Lyne-Glibstrup, og dagen efter
Åsted-Lunde.

I Glibstrup opstod diskussion om anlæggel-
sen af et trinbrædt nærmere Glibstrup end
foreslået, hvorfor besigtigelsen af strækning-
en til Åsted blev udsat.

I beretningen ses de mange bemærkninger
til kommissionen, men stort set ændres intet.
Som nævnt vaklede Toftgård Jensen i troen på
en bane nu, og forud for besigtigelsen kom en
henvendelse fra sognerådsformand købmand
N. Nielsen i Lunde, at han ønskede en udsæt-
telse af besigtigelsen. Denne kunne ikke
udsættes meddelte Bjerrum ham. Kvong sogne-
råd havde udskiftet Ole J. Schmidt, Åsted med
gdr. Ejner Pedersen, Åsted, idet Schmidt var
rejst fra egnen.

Thomas P. Nielsen, Dybvadsgårde, Lunde
havde afløst murer A. Wejs, der var død.

Nu var koncessionshavernes opgave i første
omgang udtømt. Ifl. deres overenskomst skul-
le resultatet forelægges det store udvalg og de
enkelte kommuner til viderebehandling.

To år var gået siden lovens vedtagelse som
betingede påbegyndelse af baneanlægget in-
den 4 år. Dette kunne næppe nås nu, hvorfor
man søger om forlængelse, samt bevillinger til
at gøre rent bord med de afholdte udgifter.
Ministeriet anbefalede begge dele.

Sagen var sat i bero - for hvorlænge?

Besigtigelseskommissionens resultater blev
forelagt i ministeriet, og d. 11. april meddelte
ministeriet, at alt er godkendt, dog med und-
tagelse af linieføringen og stationsspørgsmå-
let i Glibstrup i Lyne sogn. Linieføringen lig-
ger endelig fast, Nr. Nebel-problemet er ude
af billedet.

Banens længde bliver på 41,75 km, og der
skal anlægges tilslutningsspor i Sdr. Omme,
Ølgod og Lunde, og der skal endvidere opret-
tes:

en station	ved navn	Hoven
et trinbrædt	-	Barslund
en station	-	Grønfeldt
en station	-	Strellev
en station	-	Lyhne
en station	-	Kvong
et trinbrædt	-	Nørvang

Trinbrædterne får vigespor, og i hele ba-
nens længde skal der anlægges telegraflinie
evt. telefon. Der bliver en del arbejder ved de
mange vej- og vandløbsskæringer, jordarbej-
der, men i forhold til mange andre baner, er
der meget få stigninger, idet landskabet er
næsten horisontalt.

Der ville også blive tale om ekspropriation
af nogle ejendomme ved Lunde station og et
enkelt hus i Ølgod. I Ølgod ville der også blive
en større udgift til en viadukt, hvor banen syd
for byen skulle føres over Statsbanesporet.
Ved banen skulle der ansættes 4 formænd, der
hver skulle have et hus, og af andre bygninger
kan nævnes, at der i Sdr. Omme, Lunde og Øl-
god skulle opføres lokomotivremiser, vand-
forsyningsanlæg, og i Ølgod en kulgård og et
malerværksted, medens der ved de to endesta-
tioner skulle være drejeskiver til vending af lo-
komotiver.

Af banemateriel budgettede man med an-
skaffelsen af:

- 2 personvogne II og III klasse
- 3 personvogne III klasse
- 2 post og bagagevogne
- 12 lukkede godsvogne
- 24 åbne godsvogne
- 1 motordræsine
- 1 hånddræsine
- 4 lokomotiver
- samt reservedele til ovenstående

Trængslerne var dog endnu ikke overstået, ganske vist var Nr. Nebel ude af billedet, men d. 16. april 1921 skriver Niels Krukow til udvalget, at efter det overståede sognerådvalg, mener han og hans udvalg, at der i Lunde sogneråd er flertal for, at banelinien flyttes til Varde, og dette menes at være tilfældet i andre sogne, hvorfor han anmoder om et svar inden 1. maj. Svaret får han d. 8. maj, hvor udvalget vil se den økonomiske garanti sikret, inden man påny vil drøfte sagen. Og det blev udgangen på sagen.

Selv om alt således er klar til, at man kunne gå i gang med anlægsarbejderne, afventer udvalget; man trækker vejret og sunder sig.

Krigen er jo endt, der er ved at komme gang i forsyningerne til landet. Arbejdsløsheden er ganske vist høj, og udvalget vil også udnytte denne mulighed for at billiggøre anlægget ved at opnå del i de støtteforanstaltninger, som regeringen har indført.

I 1922 blev Bjerrum forflyttet til Slagelse. Dermed mistede udvalget sin mest energiske arbejdskraft. Sagfører H. H. Aarrebo, Ølgod overtager hans plads.

Om der har været et misforhold de to personer imellem vides ikke, men Aarrebo skriver til Bjerrum d. 14. april 1923, at de bilag i sagen, som han skriver skulle være afsendt d. 22 i forrige måned, de er ikke nået frem, og *De synes ikke at ville efterkomme min opfordring om at fremkomme med disse bilag. Endskønt det gør mig ondt, må jeg desværre meddele Dem, at såfremt disse bilag ikke er mig i hænde senest d. 18. ds, vil jeg henvende mig til politiet i Slagelse, for at få indledt undersøgelse, om hvorvidt der foreligger noget misligt forhold fra Deres side overfor banen.*

En grov beskyldning, som var ganske ubegrundet, idet revisionsgennemgangen senere ikke fremkommer med anklager mod Bjer-

rum. Et mindre beløb på 125 kr. var blevet udbetalt to gange ved en fejltagelse.

Amtmand Hårløv er også på vej ud af udvalget, idet han er blevet forflyttet til Haderslev og har svært ved på så lang afstand at følge sagen og møder nøje, hvorfor han i august 1924 beder om at træde ud. Dermed var udvalget blevet tappet for de mest energiske, og de der havde den største indsigt i banespørgsmålet.

Nye tider - nye skikke. En ny og farlig faktor kom ind i billedet - bilerne.

I 1923 havde regeringen nedsat en kommission til at vurdere anlæggelser af de vedtagne 33 bevilgede privatbaner contra transport ad landevejene. Havde jernbanedriften toppet? Skulle trafikken igen tilbage til vejene? I bekræftende fald måtte der gøres noget alvorligt for at forbedre det danske vejsystem. I 1926 afgav kommissionen rapport, der frarådede anlæggelsen af de 33 privatbaner, også ud fra at ca. halvdelen af landets 55 jernbaner gav underskud, og trafikminister Slebsager måtte ved finanslovsdebatten i 1923 indrømme, at trafikken efterhånden gled tilbage til vejene og påførte banerne en følelig konkurrence og erklærede, at der måtte anvendes penge til istandsættelse af biveje, - indirekte sagt penge, der blev frigjort ved opgivelse af de mange privatbaneplaner.

Baneudvalget reagerer imod regeringens planer, og i oktober 1926 fremsendes en protest til regeringen *at bevillingen til anlæggelse af denne bane for tiden fratages os, idet vi selv om det ikke for tiden er meningen at udføre arbejdet... trafikforholdene er i øjeblikket så uoverskuelige, at et endeligt standpunkt vanskeligt nu kan tages.*

Ministeriet udbeder sig derimod udvalgets svar på ministeriets planer om, *at baneanlægget ikke fremmes.*

Koncessionshaverne og sognerådene skal nu spørges og tage endelig stilling til sagen.

Amtsrådsmedlem, gdr. Jens Møller Kristensen, Ølgod bruger 2. juledag 1926 til at svare Aarrebo internt *Under den nuværende biltrafik, vil, efter min formening pågældende banes drift, jvf. andre privatbaners regnskaber, kræve et større årligt tilskud fra kommuner og amt og det endda uden om anlægssummens forrentning og afdrag.* Han foreslår, at man ansøger Staten om at omprioritere pengene til vejforbedring, da vejene *vil komme til at modtage ommeldte banes person og godsbeholdning m.v.*

Sognerådenes afgørelse var altafgørende.

Kvong svarer d. 9/8 1928, at sognerådet *absolut ønsker kommissionen ophævet snarest mulig, idet man i tiden anser en sådan bane for dødfødt.*

Strellev opgiver også, hvilket også var gældende for Lunde, Lyne og Ølgod, medens Hoven ikke ønsker at opgive, medmindre man fra Statens side kan få et passende tilskud til istandsættelse af vejen fra Ølgod station til Hoven mølle og fra Hoven kirkeby over Knaplund til Sdr. Omme skellet, samt at vejen evt. optages som amtsvej. Sidstnævnte bemærkning vil betyde, at amtsrådet fremover hæftede for vejens driftsudgifter.

Dette meddeles ministeriet, der d. 24. okt. 1928 accepterer afgørelsen, men kan ikke indgå på Hovens forslag om istandsættelse af ovennævnte vej.

Sagen er opgivet. Sdr. Omme-Lunde banen kan tages af bordet, hvilket også skete for hovedparten af de andre bevilgede privatbaner, og ingen af de planlagte privatbaner i Ribe amt, der bevilgedes sammen med Sdr. Omme-Lunde banen, kom til udførelse.

Baneeventyret havde kostet i alt 172.703,20 kr. hvoraf de involverede kommuner måtte betale halvdelen og Staten den anden halvdel.

Tilbage forestod så arbejdet med afviklingen, afregning ved ingeniører, landinspektø-

rer m.v., samt revision af regnskabet, og i marts 1931 kunne sagsmapperne arkiveres.

De ligger i dag alle bevaret på Ølgod lokalhistoriske Arkiv og beretter om en spændende epoke i jernbanens ungdom.

Man forsøgte at smede, mens jernet var varmt, men *medens græsset gror, dør hørse-mor.*

* Det fremgår ikke af protokollen, hvor det første møde holdtes.

Sdr. Omme- Ølgod- Lunde Privatbaneanlæg. Bevillingshaverne. Ølgod

---

Kilder:

Journal for afgående skrivelser Sdr. Omme-Ølgod-Lunde Privatbane, 1917-1922.

Lunde-Ølgod-Sdr. Omme baneudvalgs forhandlingsprotokol 1917-1925.

Forhandlingsprotokol for Koncessionsudvalget Sdr. Omme-Ølgod-Lunde Bane, 1918-1925.

Kassebog for Sdr. Omme-Ølgod-Lunde Baneanlæg, 1917-1928.

Korrespondancer, bilag, tegninger m.v. 1917-1930.

1) Erik Helmer Pedersen »Hedesagen under forvandling« side 326.

Søren Manøe, f. 1934, museumsleder, Solvænget 107, 6870 Ølgod. Har udgivet bl.a. »Strandinger og redningssaktioner 1852-1975« (1977). Artikler i »Mark og Montre-1969 ff og »Fra Ribe Amt« 1972 ff.

Flygtninge i Holsted og Aastrup

Af L. G. Ipsen

I fortsættelse af artiklerne i årgangene 1984 til 1986 om »Flygtningelejre i Ribe amt efter 1945« bringes i denne årgang en beretning om flygtningelejrene ved Holsted/Aastrup. Det dokumentariske materiale, der er lagt til grund for beretningen er beklageligvis meget fragmentarisk og ufuldstændigt; mange arkivalier er i årenes løb forsvundet eller blevet tilintetgjort. Skulle denne artikel medvirke til, at supplerende dokumentation kommer frem i dagens lys, er Blåvandshuk lokalhistoriske arkiv meget interesseret i at høre nærmere herom.

I slutningen af marts 1945 kom de første flygtninge til Holsted; de blev indkvarteret på Efterskolen (ungdomsskolen) og Teknisk skole (SiD), desuden blev der oprettet lazaret i private hjem. I Holsted by var der indledningsvis 216 og i Føvling 27, dels i forsamlingshuset (nu nedrevet) dels på en ejendom i Bobøl. Flygtningene var overvejende gamle mænd, kvinder og børn, som i første omgang ikke blev modtaget med åbne arme. Efterhånden accepterede man, at de også var mennesker, og mennesker i nød. -

Administrator for flygtningene i Holstedområdet var daværende kæmner A. A. Nielsen. Desværre er der ikke bevaret arkivalier

fra denne administration, der kan belyse forholdene; men på lokalhistorisk arkiv i Holsted findes bl.a. nogle lærebøger, der blev anvendt i den skoleundervisning, som hurtigt blev etableret.

En af de ting man frygtede i forbindelse med de tyske flygtnings ophold i Danmark var, at de kunne medbringe smitsomme sygdomme, der kunne brede sig i lokalbefolkningen. På et vist tidspunkt opskræmtes befolkningen af en tarmsygdomsepidemi, og det gav anledning til en inspektion i lejren, hvorfra »Vestkysten« den 14. september 1945 bragte følgende artikel:

Flygtninge-Lejren bør flyttes fra Holsted By

Megen Utilfredshed med, at der ikke holdes ordentlig Opsyn med Lejren, hvis sanitære Forhold ikke er gode

Flygtningene kunde flyttes til to ubenyttede Barakker i Aastrup

Beboerne i Holsted By er — som vi omtalte forleden — meget opskræmte over den Tarmsygdom-Epidemi, der raser i Byen og dens Omegn, og som allerede har kostet flere Menneskeliv. Der er megen Utilfredshed med, at det civile Luftværn, som har Tilsynet med

Flygtningelejrene, tillader, at der findes to tyske Flygtningelejre midt i Byen uden Bevogtning og — i hvert Fald for den enes Vedkommende — højst utilfredsstillende sanitære Foranstaltninger. Det er ikke bevist, at Epidemien stammer fra Flygtninge. Der har ikke

med de sanitære Forhold, der findes og de meget vidstrakte Smittemuligheder, der der ved er — vilde blive langt mere ondartet end den nuværende. En virkelig Tyfus- eller Dysenteri-Epidemi vilde blive katastrofal under de herskende Forhold.

Renligheden indvendigt i Huset har naturligvis mindre Interesse for de omkringboende end »Udenomsbekvemmelighederne«, som stinker langt bort. Dertil kommer, at Afløbet fra Køkkenet siver bort fra Huset i en aaben Rende.

Flygtningene gaar og kommer som de vil
Det værste er imidlertid, at der overhovedet ingen Isolering finder Sted af Tyskerne. Der findes nok Opslag om, at de ikke maa gaa ud, men det anfægter dem ikke det fjerneste. De færdes ude baade ved Dag og ved Nat.

Bylederen fortalte os, man have grebet nogle af Flygtningepigerne i at holde en Slags Bordel uden for Byen, og der er desværre en Del Mænd, der interesserer sig for dem.

Der er overhovedet ikke Vagt ved Lejrene, og man har ingen Straffeforanstaltninger over for dem, der overtræder Udgangsforbudet. Selvfølgelig overtræder de det i vid Udstrækning.

To Barakker, der kunde tages i Brug
Landinspektør Jørgensen bad os se paa to Barakker, som Tyskerne har opført ved en Nødflyveplads i Aastrup en halv Snes Kilometer fra Holsted. Han mente, at de udmærket maatte kunne bruges som Lejr i Stedet for Centrum af Holsted. Vi kørte saa derud og fandt to udmærkede murede Barakker med Eternit-Tæg. I hver Barak var der større og mindre Værelser, hver med Komfur og Kakkellov, udmærket egnet til Flygtninge-Beboelse. Der mangler blot nogle Ruder i Vinduene, for at

der kan ske Indflytning. Midt paa Gaardspladsen findes en Brønd og en Pumpe.

Der er mindst en Kilometer til den nærmeste Nabo, saa her vil Flygtningene ikke kunne gøre Fortræd. Der vil ikke være overdaadig Plads til 200 Personer, men de vil kunne være der lige saa vel, som de kan være i de Bygninger, de nu har beslaglagt. Og de vil her ikke kunne betyde den Smittefare, de gør i Holsted, hvor de bor midt i Byen og færdes tæt op ad Beboerne.

Da vi kørte tilbage til Holsted, saa vi i derkanten af Byen fire kvindelige Flygtninge i Færd med at plyndre et Æbletræ i en Have ud mod Vejen. Det var højlys Dag, men saa var Æblerne naturligvis ogsaa lettere at se end om Natten, som Flygtningene eller faar Skyld for at benytte til Togter i Haverne.

I oktober 1945 blev flygtningene fra Holsted flyttet til den tidligere tyske nødflyveplads ved Aastrup, hvor de blev indkvarteret i de derliggende barakker efter at de var blevet nødtørftigt istandsat. Pastor Høgsbro Østergaard blev administrator for denne lejr og som hjælper blev blandt flygtningene udpeget en tidligere lærer fra Königsbergområdet hr. Karl Wallner.

Denne lejr eksisterede kun kort tid; i midten af marts måned udsendte Luftværnskontoret i Ribe en kortfattet meddelelse om, at pr. 15.3.1946 er Aastruplejren rømmet og flygtningene overført til lejren ved Esbjerg.

Et kapitel i Holsted og Aastrup var slut og hos mange i dag måske endda gået i glemmebogen. Men hos den generation, som i en moden alder oplevede besættelsestiden og den efterfølgende flygtningeperiode har den tid efterladt erindringer, som aldrig kan eller skal viskes ud. I den sammenhæng skylder vi eftertiden at videregive de oplevelser og erfaringer vi gjorde, når det gjaldt behandling af menne-

*To tyske flygtningefamilier i Aastruplejren (Marts 1946)
Yderst til højre Karl Wallner.*

sker der var i nød. Fru Elisabeth Thygesen Kristensen, Gråsten, hvis far under krigen var dyrlæge og formand for sundhedskommissionen, har skrevet følgende beretning, som - ikke mindst på baggrund af den eksisterende flygtningesituation - ikke kan undgå at sætte mange tanker i gang hos læseren:

Når man føler trang til at videregive noget af det, som man har oplevet, er der nok en ting, der ikke må glemmes: værdien af vore erfaringer kan vi ikke give videre efter for godt-befindende. Vi må være indforstået med - vi lidenskabelige skyggemanere - at andre drager det i tvivl, som betyder så meget for os; måske er alt dømt til forgængelighed, og vore forsøg på at gøre noget uforgængeligt er måske kun et udtryk for et håbløst oprør mod noget, som

vi i al hemmelighed erkender er forgæves. Alligevel tror jeg, at man sommetider skal give efter for trang, og det følgende er et forsøg på at fastholde indtryk fra en periode, som måske nok er gået i glemmebogen for de fleste.

I slutningen af Marts 1945 viste krigen en ny side af sit ansigt i Holsted. Selvom perioden var forløbet relativt fredeligt, så var de fleste nok grundigt trætte af de tyske soldaters tilstedeværelse, der havde jo været nogen uafbrudt siden den 9. April, forskellige mængder, forskellige våbenarter, men altid afløste det ene hold det andet, og stadig flere huse var blevet beslaglagt. På det nævnte tidspunkt var byen og omegnen spækket med pansertropper i de sorte uniformer, og når man lyttede til den engelske radio, kunde man jo ikke frigøre

Flygtningebarak i Aastrup (Marts 1946)

sig for tanken om, at de kunde blive sat ind i et afgørende slag netop omkring linien Kolding-Esbjerg. Lyden af soldaterstøvler var efterhånden blevet en del af dagligdagen, ikke mindst når man boede i et hus, der lå tæt ved gaden. Jeg nævner det, fordi det faktisk var lyden af helt andre fodtrin, der på denne grå og kolde dag fik mig til at se ud og møde et syn, som jeg stadig kan se for mig. Trætte, med øjne der ligesom ikke ænsede omgivelserne kom en lille flok mennesker langsomt gående, slæbende på kufferter og bylter, og bagest i dette optog kom en hestevogn med de flygtninge, der havde været for gamle og svagelige til at tilbagelægge de tre km fra stationen til fods. At det var flygtninge var ikke til at tage fejl af, selv om vi på det tidspunkt næppe havde hørt om dem og da slet ikke, at der skulde komme nogen til

Holsted. Jeg ved ikke nøjagtigt, hvor mange der var, måske ca. 50. Til fordel for dem rømmede soldaterne det tidligere bibliotek i Nørregade, der i sin underste etage også rummede teknisk skole, men bestemt ikke var nogen stor bygning. Til at begynde med tog værne-magten sig vel nok lidt af dem, men få dage efter befrielsen var de sidste tyske soldater væk, og så måtte de danske myndigheder træde til. Min far var i sin egenskab af dyrlæge formand for den daværende sundhedskommission, og som sådan måtte han i første omgang overtage tilsynet med dem - jeg kom med ham som tolk. Havde man gået med den tanke, at nu fik tyskerne hvad de havde fortjent, så var det svært at holde fast ved den, når man så de forhold, de levede under. De havde taget over hovedet, de fik mad, der var ingen, der mishandlede dem

· men ellers ... Hvert af de små rum var fyldt op med køjesenge, der stod så tæt, at beboerne næppe kunde komme om ved hverandre, som sengetøj tjente nogle elendige tynde grå tæpper. Om dagen frembød køjesengene den eneste siddemulighed. Der var nogle, der havde ondt af, at flygtningene på det tidspunkt gik så meget ude, men jeg ved ikke, hvor de i dagtimerne ellers skulde have gjort af sig selv eller deres børn. Bygningen var kakkelovnsfyret, og de, der kunde gå så langt, havde lov at samle brænde i Bjøvlund plantage, men det var jo ikke store mængder, de kunde slæbe hjem, og det var et stort problem for dem at holde varmen og samtidig få luftet ud i de overbefolkede rum. Som sagt måtte de i begyndelsen gå ud, og måske blev der knyttet enkelte kontakter til lokalbefolkningen, især vel blandt børnene, men det skete nok i det skjulte, og da flygtningene senere blev overflyttet til den nuværende ungdomskostskole, og rammerne for deres bevægelsesfrihed blev stærkt indskrænket, gik de ligesom i glemmebogen, vel også fordi det drejede sig om stilfærdige mennesker, der ikke gav anledning til episoder. Min far kom igennem sin stilling i kontakt med nogle af dem, fortrinsvis dem, der stod for uddelingen af sæbe, levnedsmidler etc. Blandt dem husker jeg hr. Stepputat med det lille Hitleroverskæg. Jeg tror nok, at han selv opfattede sig selv som en slags overflygtning af en vis betydning. Efter alderen at dømmes kan han vist godt være blevet brugt i »Folkestormen«, men han havde altså klaret frisag. En hel anden type var hr. Neander, der var nervøs og beskeden, men ikke servil. Han og hans noget yngre kone var meget taknemmelige over, at de og deres lille barn havde reddet livet, så havde de desuden reddet noget, der for dem betød umådelig meget · en samling noder! Ved en lejlighed hvor mine forældre · deres meget nationale sindelag til trods · hav-

de ladet deres gode hjerter løbe af med dem og en aften inviteret dette par hjem, var det for Neanders aftenens højdepunkt, at de fik lejlighed til at benytte vores klaver. De spillede firhændigt · og det var virkelig en nydelse at høre dem spille, det var musik på et virtuost plan. Hr. Neander hed John til fornavn, det var han ganske stolt af, han havde nok en oprindelse med rod i det skandinaviske og talte faktisk også et slags skandinavisk. Han havde også andre talenter, han forærede mine forældre en nydelig akvarel af en gård i Vester Holsted, den har jeg stadig. Til hjælp ved afvejning og uddeling af de forskellige ting havde de to mænd en ung pige, som jeg kom til at kende nærmere. Det lå måske nok deri, at man havde mere tillid til en af sin generation, samtidig med at man ligesom kom til at drage en sammenligning mellem vore skæbner. Elisabeth Selewskis skæbne var måske ikke så forskellig fra andre flygtnings · måske heller ikke værre, men stillet overfor den med min egen trygge tilværelse som baggrund, kunde jeg ligesom ikke komme uden om den. Som sagt var vi næsten lige gamle. Elisabeths far havde været befragter i Danzig, gennem sit arbejde var han kommet i kontakt med mange udefra, og det havde måske givet ham et andet syn på Nazismen. I hvert fald havde hun aldrig været medlem af nogen nazistisk organisation. Hendes søster var død af tuberkulose, og det havde man kunnet bruge til at holde E. udenfor den tvungne tjeneste. Faderen var blevet indkaldt som folkestormsmand, og da Elisabeth og hendes mor fik besked om, at de havde en halv time til at komme væk fra deres hjem og forlade Danzig, nåede de kun at lægge en seddel på køkkenbordet. Han fik den nu aldrig, for inden krigen var forbi, var han død af tyfus. Hun og jeg fik snakket meget sammen, og af og til lykkedes det mig at få stukket småpakker til hende, selv-

om jeg må indrømme, at jeg hver gang var rystende ræd for, at det skulde blive opdaget - det var jo strengt forbudt - men alligevel føler jeg det den dag i dag som en af mine undladelssynder, at jeg ikke gjorde mere. Men som før nævnt blev flytningens bevægelsesfrihed betydelig mere indskrænket, således måtte de ikke gå i kirke mere, og det har sikkert været et savn for mange af dem, for ikke mindst de ældre syntes at hente styrke i den danske gudstjeneste; selvom de måske ikke forstod så meget af den, følte man, at deres ærbødige alvor i kirken bundede i en gammel rodfæstet kristendom. Man kan vel næppe forestille sig, hvordan det har været at leve uden nogen form for åndelig påvirkning - bøger, blade eller aviser eksisterede jo ikke - i hvert fald ikke i de små lejre. Jeg havde nogle få tyske bøger, og dem lånte jeg ud, men det var jo så lidt, og igen var der spørgsmålet om den strengere isolation, der jo desværre også viste sig at have sin berettigelse, da der blandt flytningene udbød en ondartet Difteritis, der blandt sine ofre også talte et dansk barn, hvis forældres have stødte op til skolens. En skønne dag var skolen tom, flytningene var blevet flyttet, i første omgang til Aastrup og derfra senere til andre større lejre - tilbage blev fire, der havde fået deres hvilested i Holsted, men ikke det sidste, for i 1966 blev de overflyttet til Oksbøl og de beskedne gravsten er fjernede fra Holsted kirkegård - også den lille hvide marmorplade, der fortalte, at »hier ruhet unser Sonnenschein Bärbel Gohl«, Bärbel blev vist kun omkring et år, så hendes mor nåede ikke at have sin solstråle ret længe. Sommetider passerer nogle ansigter revy for en, når man tænker på den tid. Hvad blev der af lille Dieter, der i sin lille hættefrakke som en lille nisse charmerede sig ind hos folk i byen, og den høje gamle aristokratiske mand - af folk i byen døbt greven, der altid gik alene - hvad skete der med

ham? Hjem kom jo ingen af flytningene, og det var vel det bitreste ved den skæbne, der blev dem til del.

Der er gået mange år siden den tid, og mange ting er gået i glemmebogen, men da jeg stiftede bekendtskab med Arne Gammelgårds bog »Mennesker i Malstrøm«, dukkede meget op igen. Egentlig har jeg fundet meget få mennesker, der har interesseret sig for denne specielle side af besættelsestiden, og det gav mig anledning til at analysere mine egne følelser og min indstilling til dette problem. Det var dengang som nu en ambivalent holdning, man havde til dette spørgsmål - man stod med en viden om Nazityskland, som 5 års besættelse havde givet, med forbindelserne til modstandsbevægelsen - og med skrækken for at blive »hængt ud« og de evt. følger heraf - og på den anden side var der den rent menneskelige side af sagen. Jeg har aldrig rigtigt kunnet klare begreberne kollektiv skyld og kollektiv straf - man kunne måske nok se de 1400 pansersoldater som en forhadet enhed, men overfor de enkelte flytningeskæbner var det svært at opretholde gengældelsestanken. Kaj Munk siger i et af sine breve »Jeg har altid holdt med taberne«. Jeg tror nok, at jeg mere eller mindre bevidst følte noget af den tanke, samtidig med at jeg f.eks. måtte spørge, hvorfor Elisabeth Selewski og ikke jeg blev ramt af denne skæbne. I medlidenheden blandede sig også skamfuldheden over ens egen mangel på mod til at gøre mere - en følelse, der faktisk endnu den dag i dag sidder så dybt i en, at man åndelig talt »kigger sig omkring«, inden man vedgår sin interesse for den side af besættelsestiden.

Leif Guldmann Ipsen, f. 1922, pens. oberstløjtnant, kommandant i Oksbøllejren 1977-1982, Krarupsvej 7, 6840 Oksbøl. Har tidl. skrevet »Oksbøllejren gennem 50 år« (1979) og flere artikler til »Fra Ribe Amt«.

Et af de små steder i Faurlund, bygget af genbrugsmaterialer. Læg mærke til de uens store vinduer og den gammeldags vippebrønd. Personerne er uidentificerede.

Faurlund - en husmandskoloni fra 1788

Af Søren Mulvad

Den 9. april 1788 kom der følgende brev til amtmand von Urne i Ribe:

For ungefær 15 til 16 år siden blev Landuddelingen fuldbyrdet i Seem By, og den Tid blev Husmændene udelukket fra Delingen med den Betingelse, at enhver Gårdmand skulle forskaffe de på deres Grund boende Husmænd Græsning til en Ko for billig Betaling.

Før Delingen skete betalte en Husmand for en Kos Græsning 4 mk, for et Får 8 sk, Kalve og

Svin var ej ansatte til nogen Tæxt. Efter Delingen begyndte Gårdmændene at lægge på (Tæxten) til en Kos Græsning. Fra den Tid og indtil for et Års Tid siden indtil 3 til 4 Rd, og nu er for mange for nærværende Tid ej nogen Græsning at bekomme for Penges Betaling.

Og som nu Byens Ejere findes misfornøjede med den forhen skete Deling, haver vi (Husmænd) igen ansøgt om en ny Deling, så Gårdmændenes Urimelighed imod Husmændene og ifølge de Kongelige allernådigste ud-

gangne Forordninger, som anser Husmænd for nyttige, og tillægger dem i Anseende af deres forrige Græsgange efter sammes Beskaffenhed, nødsages Husmændene i Seem underdanigst at indfly til Deres Højvelbårenhed, De nådigst ville se på Husmændenes Vel, når den nye Deling vorder foretaget, siden igen at Husmændene fæster Tro til Gårdmændenes Løfte. Og ifald ingen af Husmændene derimod ville gøre Ansøgning, tvivler om, at jo Gårdmændene gerne tav stille.

I vente af Deres Højvelbårenheds Hjælp forbliver vi med største Respekt Deres Højvelbårenheds Allerunderdanigste og ringe Tjenere.

På egne og øvrige Husmænds Vegne, Christen Andersen · Jørgen Rasmussen.

(Tillempet retstavning og tegnsætning).

Brevet taler sit tydelige sprog, som fortæller om, hvorledes husmændene har følt sig forulempede af gårdmændene. De fik da også den ønskede hjælp fra amtmanden, hvilket snart skal vises. Forinden kan det være af interesse, at definere *hvem* i landsbysamfundet, der var husmænd, og i særdeleshed *hvem* de to underskrivere var.

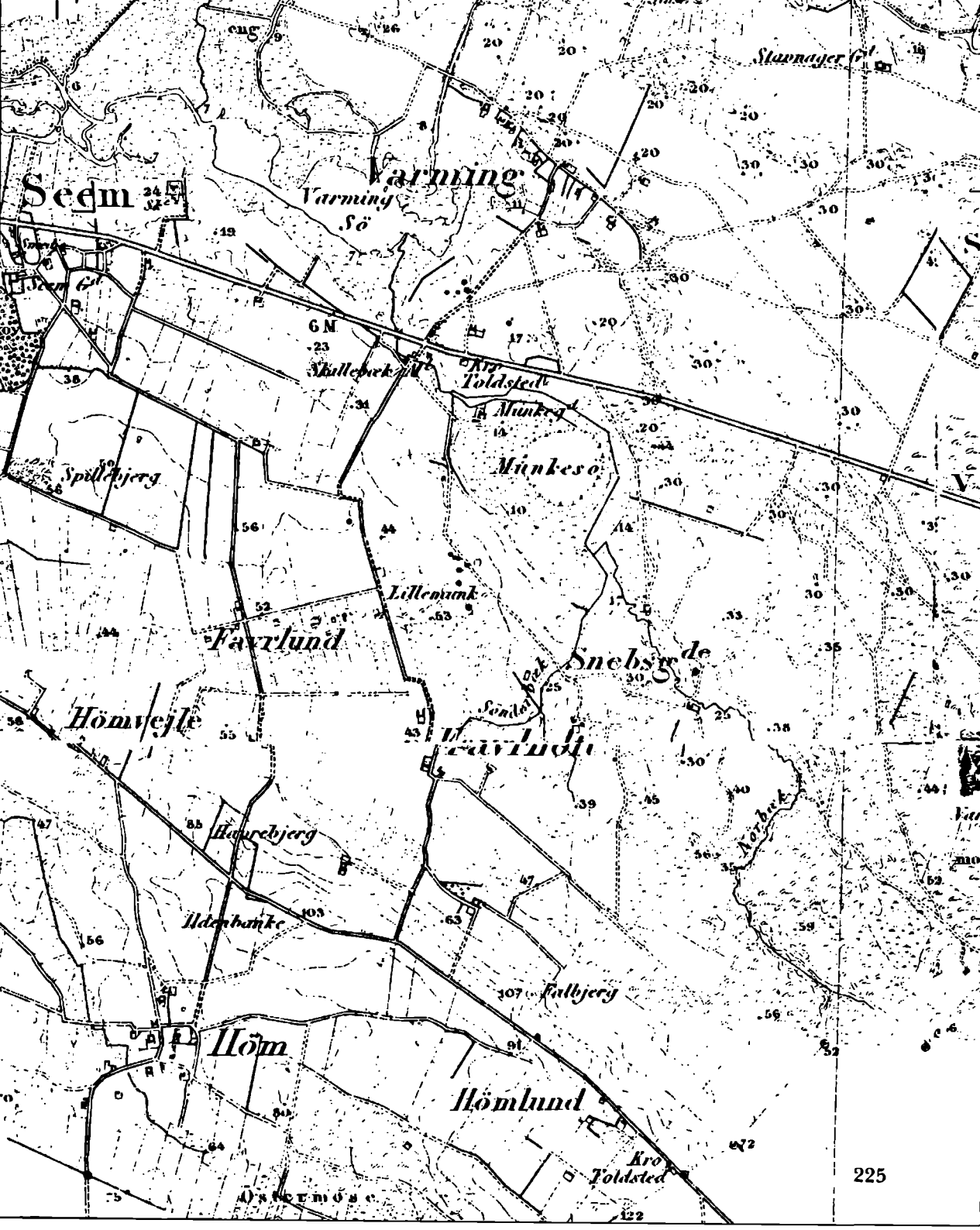
En gårdmand, eller gårdfæster, kunne lade et hus opføre på sin toft, evt. som aftægtsbolig for den forrige fæster, og leje den ud til en håndværker eller daglejer sidenhen. Sådan et hus skulle som regel godkendes af godsejeren, der enten betingede sig selv en leje eller lod en lejeindtægt indkræve via gårdfæsteren, der så selv kunne lægge lidt på lejen til egen lomme. Da Seem by ejedes af 5 forskellige godsejere, var det lidt forskelligt, hvorledes sagen var ordnet i de enkelte tilfælde. Det var også forskelligt, hvormeget havejord, der lå til de enkelte huse. Imidlertid var der en fast overenskomst om, hvormange hoveders græsning, der var plads til på byens fælles græsgange, og deri

indgik en malkeko pr. jordløst hus, et varierende antal får og svin, samt et ukontrolleret antal gæs. Da bymarken blev udskiftet første gang, og driften med fælles byhyrde ophørte, havde husmændene set sig nødsagede til at tinge deres malkekøer og andre dyr ind hos gårdmændene til priser, som åbenbart blev tvunget i vejret.

Det her beskrevne forhold var ikke enestående. Landet over fik amtmændene lignende klager over gårdmændene, som hellere ville hytte deres egen pengepung end deres fattige nabos kreaturer. I de respektive amtsarkiver ligger hundreder af klager.

De to husmænd, som skrev det citerede brev, havde det til fælles, at de var fæstere under den samme husbond, der sjovt nok selv var gårdfæster under grevskabet Schackenburg. Altså de var fæstere under en fæster, der samtidig var husbonde. Det var dog ingen hr. Hvemsomhelst, men byens rigeste og indflydelsesrigeste mand, sognefoged Sr. Christen Jakobsen på Seemgård. Vi kan ikke vide det ringeste om det var sognefogden selv, der havde undfanget ideen til klagen, men det skulle ikke være sandsynligt ud fra den betragtning, at han som gårdmand skulle være med til at kaste mistanke på sine standsfæller i gårdmandsklassen. På den anden side kan Christen Jacobsen have været interesseret i, at få byen rensset for husmænd, som tilfældet blev, måske fordi deres huse lå ubekvemt for gårdmændene og de nye skel. Vi kender ikke baggrunden, men når vi om lidt stifter nærmere bekendtskab med den ene af de underskrivende husmænd, så virker det usandsynligt, at han skulle have haft initiativ til at gribe til pennen. Husmændene kunne dog ikke finde bedre lovkyndig end Seemgårdmanden, da han var svoger til stedets birkedommer.

Hvem var nu disse underskrivende husmænd? Det er svært at finde til bunds i Hus-

Seem 24
22

Varming
Varming
Sö

Stavnager Gt

GM
23
Skalleback Gt

Kro
Toldstedt

Munkesö

Minkesö

Lillmunk

Farrlund

Snebsjöde

Hömvejle

Sande
Farrlund

Bakuschjerg

Ildenbanke

Kalbjerger

Höm

Hömlund

Kro
Toldstedt

Ostermose

mandsklassen havde ikke ofte noget at føre for retten eller tinglyse, så det er yderst sparsomt, hvad arkivalierne rummer om disse folk. Dog har Jørgen Rasmussen sat sig enkelte spor.

Han ansøgte 1785 om tilladelse til at indgå ægteskab med en kone fra Seem, som havde et barn udenfor ægteskab. Det bevilgedes, og man må antage, at han fik bygget på den husmandslod, der blev resultatet af henvendelsen til amtmanden, for han stod i 1801 som medlem af den lokale brandkasse. Det betyder vel, at han ejede nogle få fag hus. Der kom også frugter i ægteskabet, idet H. P. Hansen omtaler en natmandskone i sin bog »Natmandsfolk og Kjæltringer«, således: (*Ved et forhør 1813 oplystes at*) *Jens Peter kom med en glaskiste på ryggen. Han ville til Snejbjerg, sagde han, at hente noget fruentimmertøj, som han havde taget fra en kvinde, der havde fulgt ham i 6 år, men som han nu havde jaget bort... (Han siger at) han i 5 år har levet sammen med en pige, Anne Jørgensdatter, som var datter af Jørgen Rasmussen på Seem Mark, uden at være gift, men de havde ingen børn... Mens han og Anne boede i et lille hus på Føvling Hede, blev parret anholdt for tyveri, ført til Haderslev arrest, og derfra måtte han til Rendsborg og hun til Glückstadt.*

Det ser altså ikke ud til at det gik Anne Jørgensdatter særlig godt her i livet. Det var nu heller ikke de stabileste forhold hun havde set i sit hjem. I 1795 havde Annes mor været i slagsmål med naboesmanden, som *havde kastet hende til jorden, stødt sin kno i hendes skulder, slået hende i hovedet, mellem benene og banket hende med en kølle for rumpen. ... mens Lausts kone Bierret stod i døren og lo* Og endnu senere, i 1801 var Annes mor indkaldt for retten for at have bedrevet hoer tilligemed en anden fattig kvinde. Manden, Jørgen Rasmussen, var tilsyneladende ikke til ste-

de længere, da man vel ellers ville have anset et barn, født indenfor ægteskab, som ægtemandens barn. Men konen kunne kun forklare, at hun intet ejede til at betale bøde med, og *da hun intet ejede, uden hvad hun måtte optjene til hendes og barnets tarv, kunne hun kun tåle at bøde 16 skilling, og retten imodtog det erbudne*

Man kan vist roligt fastslå, at Jørgen Rasmussen og hans hus ikke har hørt til de mest respektable i Seem sogn. Den anden under skriver, Christen Andersen har ikke efterladt sig særlige spor. Muligvis har han været en stræbsom og agtværdig mand, men derom tier kilderne.

Efter, hvad her er erfaret, kan man have stærke tvivl om, hvorvidt ansøgningen til amtmanden virkelig kan være forfattet af under skrivelserne selv.

Resultatet blev imidlertid, at der anvistes husmændene i Seem by et areal sydøstligst i bymarken på 56 geometriske tønder land, til fordeling imellem byens 14 husmænd. Altså 4 tønder land til hver således at hver godeses plads kan udgøres ved lodkastning, ifald vedkommende derom ej i mindelighed kan forenes. Kort sagt, alt det besværlige husmandsvæsen blev eksporteret ud, yderst på heden, længst muligt borte fra byens gårde. Gårdmændene anede nok, at det ikke var så ligetil at få de samme husmænd til at flytte derop uden videre. Derfor indgik det i udstykningsaftalen, at grundstykkerne skulle være afgiftsfri i 3 år, og derefter skulle hvert hus betale 1 Rd. årligt til byens kasse.

Det var ikke nogen usædvanlig udgang på den slags husmandsklager. I Tjæreborg sogn findes lignende, nemlig Tradsborg, og på udstykningskortene kan de genfindes, sogn for sogn, næsten landet over.

I dette tilfælde kan man følge husmændenes udflytning til heden gennem brandtaxati-

onerne. Det varede 17 år førend de sidste lodder blev bebyggede.

Det er ganske lidt, man ved om de første beboere på Seem Hede eller Seem Mark som det også kaldtes. Ud af Skallebæk Mølles regnskabsbog kan man se, at det var ganske små mængder møllerverer der blev hentet deroppefra. Det behøver nu ikke sige noget om forbruget, idet husmændene sikkert fik naturlier i betaling, når de gik i dagleje hos gårdmændene.

Gårdmændene slog altså flere fluer i et smæk, da husmandslodderne blev udstykkede. For det første blev de fri for at græsse fremmede kreaturer. For det andet fik de ekspederet husmændene bort fra byen. For det tredje var der ingen af gårdmændene, der fik den ringe hedejord at skulle dyrke. Områdets ringe status blev yderligere underbygget af, at den østligste lod blev inddraget til sognets fattighus i 1850'erne. Husmandskolonien tog snart navneforandring til det mere idyllisk klingende FAURLUND, hvad det hedder den dag i dag. Måske er navnet smittet af fra en af ejendommene, der netop kaldes sådan.

Den vej, som kom til at forbinde grundstykkerne, blev anlagt som en snorlige vej, og folkeviddet gav den snart navnet *æ katrewl*, idet en *rewl* er et gammelt ord for hale. D.v.s. det var et særsyn, at se en anlagt vej i dette sogn, hvor vejene fra arrilds tid havde snoet sig efter for-

godtbefindende. I senere tid gik navnets betydning i glemmebogen, og der blev ometymologiseret til *æ kat-rede*, med den bibetydning, at det var et sted, hvor ufred trivedes imellem konerne. Det var måske ikke helt uden grund, hvad det foregående viser, men i vore dage har det naturligvis intet på sig. Tværtimod er det blevet et højst respektabelt kvarter, hvor et usædvanligt godt naboskab trives. Vejen er blevet asfalteret, husene ombyggede og området er ikke til at skelne fra enhver anden vestjysk landsby. En del af beboerne er pensionister, en enkelt håndværker og resten er funktionærer og ansatte i liberale erhverv. Det er blevet et attraktivt sted at bo på grund af de overkommelige grunde, der tillader hobbylandbrug.

(Ovenstående skildring bygger på materiale i Historisk Arkiv i Seem Sogn. Hovedsagelig udstykningsforretning 1788 for Seem by i Lustrup Birks justitsprotokol. H. P. Hansens *Natmandsfolk og Kæltringer*, Sneum og Tjæreborg · bogen, Friedlev Skrubbeltrangs *Husmænd og inderste* samt Feilbergs jyske ord-bog).

Søren Mulvad, f. 1948, lærer, arkivleder, Varming, 6760 Ribe. Artikler i »Fra Ribe Amt«, desuden i »Mandøposten«, »Ribevennen«, »Sælen«, »Koldingbogen«, m.fl.

Et vestjysk herregårdsbibliotek

Lauritz Frederik Laurtrups bogstue på Estrup

Af Carsten Teilman Hald

En vis ensartethed prægede de danske bog-samlinger fra 1600-årene, hvis indhold man i dag stort set kun kender fra de efterladte bogkataloger. Disse universelt anlagte bogsamlinger domineredes af det latinske sprog. Udover en endeløs række af teologisk litteratur, der i de dogmatiske stridigheders tid ikke alene var nødvendige for sjælefreden, men også for i det politiske liv at vise, at man repræsenterede den »rene« lære, forefandtets retsvidenskabelige arbejder af Hobbes, Hugo Grotius, Thomasius og Pufendorf samt filosofiske afhandlinger af Descartes, John Locke og Leibnitz. Skønlitteraturen indtog derimod en mere beskedne plads, men ved siden af den klassiske litteratur støder man i de gamle bogkataloger især på italienske forfattere som Dantes, Petrarca, Boccaccio, Ariosto og Tasso. Af spansk litteratur er det først og fremmest Cervantes, der er repræsenteret, og af den franske møder man igen og igen Rabelais, Corneille, Racine og Molière¹⁾.

Af de store bogsamlinger, der i 1600-årene skabtes her i landet, danner 3 grundstammen i Det Kgl. Bibliotek, hvoraf rigshovmester Joachim v. Gersdorffs med sine 7.776 bind var den største. Alle 1600-årenes øvrige danske biblioteker er blevet ødelagte ved voldshandlinger eller brand. Således blev f.eks. Heinrich Rantzau's bogsamling på Breitenburg af Wallenstein ført som krigsbytte til Prag, ligesom Corfitz Ulfeldt under Svenskekrigene som personligt krigsbytte beslaglagde landsdommer Jørgen Seefeldt bibliotek i Ringsted og

førte det til Malmø. De Ulfeldtske bøger blev senere konfiskeret af den svenske konge og opstillet på Stockholm Slot, hvor de i 1697 blev flammernes bytte sammen med andre røvede bogsamlinger. De her i landet tilbageblevne samlinger indgik i løbet af århundredes sidste decennier i Universitetsbiblioteket, hvor de stort set alle gik til grunde ved branden i 1728. Kun det af Anna Gøie og hendes niece Karen Brahe samlede bibliotek har overlevet, og udgør med sine 3.400 bind og 400 håndskrifter et efter danske forhold enestående eksempel på et slægtsbibliotek, der især omfatter ældre dansk litteratur - og således atypisk for sin tid²⁾.

Ligeledes 1700-årenes private biblioteker er forlængst opløste. Boggylade adelsmænd og fremragende lærde skabte i dette århundrede fornemme bogstuer af europæisk tilsnit. Disse samlinger er senere ved køb eller som gave endt på Det Kgl. Bibliotek, på Københavns Universitetsbibliotek eller på Landbohøjskolens Bibliotek, hvor de enten er blevet bevaret som selvstændige samlinger eller er indgået i disse bibliotekers almindelige bogbestand.

I 1789 satte Den Franske Revolution en brat afslutning på en kulturrepøke, der inden for boghåndværket som på en lang række andre områder betegnede et højdepunkt i den europæiske kultur. De franske emigranternes bogsamlinger blev konfiskerede, klosterbibliotekerne blev plyndrede og umådelige mængder af bøger bragtes i Napoleonstidens krigshærgede lande på markedet. Som følge af ufor-

stand og ligegyldighed, af rotter, fugt og kakelovne blev hovedparten af disse bøger destruerede. Læssevis af læder- og pergamentindbunde bøger med tidligere tiders klassiske forfattere, historiker og kirkefædre forsvandt, de gyldne skind blev revet af bøgerne for at finde anvendelse til sko og tasker, medens bøgerne selv endte hos spækhøkeren eller urtekrammeren som indpakkingspapir og kræmmerhuse eller i papirmøllen. Enkelte af de gamle bøger, hvis skønhed og menneskelige rigdom ikke i dag kan lade nogen kold og udeltagende, skyllede dog i tidens løb som kulturens vraggods op bl.a. hos Seinekajens »bouquinister«, hvor man langt ind i dette århundrede til spotpriser har kunnet erhverve bøger fra store og små, kendte som ukendte bogsamlinger, ligefra Christoffer Columbus' til - for at nævne et andet yderpunkt - kancelliråd Terman Øllgaard til Bramming Hovedgårds aldeles ukendte bogsamling³⁾.

Om vestjyske bogsamlere gennem tiderne véd man uendelig lidt, og som følge af materialets mangelfuldhed virker forholdene utvivlsomt endnu fattigere end tilfældet i virkeligheden var.

Fra begyndelsen af 1500-årene er der bevaret 2 fortegnelser over vestjyske præstegårdsbiblioteker, hvoraf det ene tilhørte en Ribepræst ved navn Vilhelm⁴⁾. Hans bogsamling bestod af 17 forskellige værker, hovedsagelig prædiken- og legendesamlinger, hvortil kommer et breviar, et psalterium og en samling af pavelige dekretaler og bøger af Ovid og Seneca. Den anden samling tilhørte Vardepræsten Hans Jeppesen og omfattede hovedsagelig trykte bøger, der udover en bibel, et psalterium og nogle opbyggelige skrifter indeholdende prædikensamlinger og en verdenshistorie⁵⁾. Disse beskedne biblioteker står i skærende modsætning til det, som Anders Sørensen Vedel skabte på Liljebjerget i Ribe et par

generationer senere, om hvilket han selv med stolthed sagde, at det ikke havde sin lige i de 3 nordiske lande. I dette bibliotek indgik bl.a. bøger, der havde tilhørt Hans Tausen. Sønnen Søren Andersen Vedel afstod senere sine egne og sin faders bøger til Gunde Rosenkrantz, der i forvejen rådede over dele af den lærde Holger Rosenkrantz samling. Disse 2 lærde mænds statelige biblioteker gik senere som krigsbytte til Sverige, hvor man i dette århundrede har kunnet genfinde dele af Liljebjergbogsamlingen bl.a. i Upsala⁶⁾.

I 1700-årene skabtes der på de sydvestjyske herregårde større eller mindre bogsamlinger. En vis interesse samler sig på forhånd om etatsråd Tøger Reenberg de Teilman (1721-1788), der ved udgivelse af Tøger Reenbergs *Samlede Poetiske Skrifter* i 1769 ikke alene satte sin morfader, men også sig selv et værdigt minde. Udgivelsen skete i samarbejde med den kendte bogsamler, chefen for Danske Kancelli, Bolle Willum Luxdorff, og jura-professoren P. Kofod Ancher. Dette 2 binds værk regnes i dag til et af rokoko-tidens smukkeste bogværker med titelkobber af Preisler og kobberstukne tekstvignetter af J. Haas og H. Quist efter Peter Cramers forlæg.

Om indholdet af den af Tøger Reenberg de Teilman på Endrupholm skabte bogsamling på flere tusinde bind har man kun få oplysninger. På Det Kgl. Bibliotek findes således det eksemplar af *Spiegel der Hauszucht, Jesus Sirach genant*, Nürnberg 1552, som oprindeligt har tilhørt dronning Sofie, og som Frederik II har skrevet foran i. Senere ejedes denne bog af admiral Gabel, hvorfra den kom til Endrupholm. Endvidere er der i etatsrådets efterslægt bevaret Erik Pontoppidans *Gesta et vestigia Danorum extra Danicæ* fra 1740-41 om danskernes færden uden for Danmark, Pontoppidans *Origines Hafniensis* fra 1760, der indeholder den ældste samlede skildring

om Københavns historie samt endelig det berømte *Danske Atlas*, et hovedværk i dansk topografisk litteratur, hvortil etatsråden selv havde afgivet bidrag for Skads Herreds vedkommende. Af andre bøger kan nævnes Johan Hübners *Fuldstændige Geografi* 1743-45, Tycho de Hofmans pragtværk *Portraits historiques des hommes illustres de Danemark* fra 1746, der er et pompøst genealogisk opslagsværk over de gamle danske adelsfamilier. Her fandtes endvidere Casper Peter Rothes *Brave Danske Mænd og Quinders berømmelige Eftermæle* 1-2, 1753-54, og A. H. Godisches Saxo-udgave fra 1752. O. F. Müllers naturvidenskabelige afhandlinger har stået på hylde sammen med Ole Worms berømte *Museum Wormiani* fra 1655. Den gængse juridiske litteratur har været suppleret med en så sjælden bog som Gotfred af Ghemens udgave af kong Eriks Sjællandske lov fra 1505. I et samlingsbind finder man bl.a. en bog fra 1715 om *La conduite de Duc d'Ormond pendant la campagne de 1712 en Flandern* vedrørende et af Den Spanske Arvefølgekrigs uendelige række af felttog. Denne bogs første ejer må antages at have været geheimeråd Friederich v. Gersdorff til Kærgård (1652-1724), der i slutningen af krigen var øverstkommanderende for de danske tropper i kejserlig tjeneste. Fra Kærgård stammer endvidere Endrupholm-bibliotekets eksemplar af Henrik Anthors *Historischen Bericht von dem vormahligen und gegenwärtigen Zustanden der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft und Ihre Privilegium* fra 1714. Inden for skønlitteraturen har Endrupholm-samlingen været velforsynet, da etatsråden havde overtaget sin ovenfor anførte morfader Tøger Reenberges samlinger af ældre dansk og europæisk litteratur. Bevaret er således M. Dacier og P. Sanadons store latinsk-franske Horat-udgave, der udkom i Amsterdam i 1735, ligesom man véd, at Anders Arre-

boes *Hexaëmoeron* fra 1661 samt Peder Syvs *Kæmpeviser* fra 1695 forefandt her.

Etatsrådets enke, Sophie Amalie v. Gersdorff (1743-1801) holdt samlingen vedlige, og så sent som i 1801 ses hun at have foretaget indkøb til denne ved anskaffelse af Riberektoren Lorens Hanssens *Naturens Skueplads eller Bidrag til Guds Herliggørelse og nyttige Kundskabers Udbredelse* (1801-02), et besynderligt arbejde, som omhandler alt lige fra jordens skabelse til, hvordan man dyrker sin have. Efter hendes død deltes Endrupholm-biblioteket mellem de 2 sønner, hvoraf 1000 bind omfattende alle sprog og videnskaber tilfaldt den yngste, kammerjunker, hofjægermester og kgl. jægermester Andreas Charles de Teilman (1786-1852) til Kærgård, der i 1822 tilbød Frederik VI at skænke disse bøger til et bibliotek i Reykjavig, hvilket imidlertid ikke blev til noget⁷⁾. Året efter udgav jægermesteren den første samlede fremstilling af Danmarks ornitologi ved *Forsøg til Beskrivelse af Danmarks og Islands Fugle*, der blev trykt for broderens regning i Ribe hos Hyphoff og tilegnet landsfaderen. Allerede medens jægermesteren selv levede gik hans del af Endrupholm-biblioteket i opløsning.

Den anden del af Endrupholm-samlingen blevet stående på gården gennem hele den næste generation og spredtes først ved auktioner i 1828 og 1833 efter Tøger de Teilman til Endrupholm og Hennegårds død i 1827. Af denne adsplittede samling lykkedes det imidlertid etatsrådets oldebarn, cand.agro. Tøger de Teilman til Gjellerupholm og Armvangård (1850-1936) delvis at genopspore og tilbagekøbe henvend 1.000 bind, men den genskabte samling brændte ved Armvangsgårds brand i 1893, her iblandt Kong Eriks Sjællandske Lov og *Museum Wormiani*. De i dag bevarede rester af Endrupholm-biblioteket stammer derfor hovedsagelig fra hofjægermeste-

Fig. 1. Henrick Krocks (1671-1738) maleri af digterkunstens, malerkunstens, astronomiens og teatrets musier: (148 x 173 cm).

rens del, hvoraf hovedparten af de ovenfor anførte tilhørte etatsrådets tipoldebarn, apoteker H.C.A. Friis, Varde (1870-1933).

Også på Nørholm etableredes i 2. halvdel af 1700-årene et alsidigt brugsbibliotek, der røbede, at dets ejer etatsråd Andreas Charles de Teilman (1723-1790) på linie med den ovenfor omtalte broder på Endrupholm, Tøger Reen-

berg de Teilman, var engageret i samtidens økonomiske og politiske problemer. Med en lang række afhandlinger optrådte han som en begavet og slagfærdig debator i polimikken omkring de store landboreformer, således udsendte han i 1787 to skrifter, det ene *Betænkninger over de Poster, som Commissionen til Landvæsenets Forbedring ere forelagte ved*

Kongelig Resolution af 26. Julii og Commissorium af 25. Augusti dette Aar, det andet Anmerkninger over Hr. Conferenceraad og General-Procureur Oluf Lundt Bangs Afhandling om Bondestanden i Danmark. På hans boghylder fandt man bl.a. den tyske filosof Christian Wolffs skrifter stående side om side med Linné's afhandlinger⁹⁾.

På Estrup skabte landvæsenskommissær Lauritz Frederik Laurup i årene efter år 1800 sin tids smukkeste bogstue, hvis vægge blev prydet af Heinrich Krocks pompøse maleri af *Kunstens Muser* (fig. 1) fra begyndelsen af 1700-årene⁹⁾, og hvor bøgerne henstod i et af kgl. kunstdrejer Lorents Spengler smukt forfærdiget bogskab¹⁰⁾. Dette bibliotek havde et kosmopolitisk tilsnit og indeholdt den europæiske litteraturs hovedværker på latin, italiensk, tysk, fransk, engelsk og spansk.

Lauritz Frederik Laurup fødtes den 13. august 1778 som søn af kammerassessor Henrik Hans Christian Laurup til Estrup og Karen Bolvig¹¹⁾. Fra sit syvende år modtog han undervisning i hjemmet bl.a. af den senere justitsråd Hans Wulff¹²⁾, der underviste den sarte og svagelige dreng i religion, geografi, tysk og regning. Senere sendtes han til Ribe Katedralskole, hvor han blev indlogeret hos konrektor Ludvig Heiberg, der var en af datidens markanteste lærerskikkelser og broder til den bekendte P. A. Heiberg¹³⁾. (fig. 2).

Den Guldbergske Skolereform fra 1775 kom her til at danne den ydre ramme om Lauritz Frederik Laurups kundskabstilegnelse, hvorimod det blev Heiberg-familiens fornemme livssyn om menneskelig frihed og lighed, der blev det fundament, som hans tilværelse blev bygget på. Ludvig Heiberg gav ham herudover interesse for de klassiske studier, således at han på linie med sin skolekammerat og ven, den senere Ribe-rektor Peter Nicolaj Thorup, især følte sig tiltrukket af den cicero-

nianske latinitet. Det gav sig for Laurups vedkommende bl.a. udslag i, at han mange år efter at han havde forladt katedralskolen anskaffede sig Chr. Godefr. Schültz' store tekstkritiske udgave af Cicero's samlede værker, der udkom i Leipzig i 1814, ligesom han skulle have givet Thorup inspirationen til i 1836 at disputere for den filosofiske doktorgrad med en afhandling over Cicero's *Om det højeste gode og onde - De finibus bonorum et malorum*.

De lærde skoler gav på daværende tidspunkt ikke undervisning i moderne sprog. For at tilegne sig disse tog Laurup enetimer hos Heiberg i fransk og engelsk, hvorimod tysk magtede og mestrede han fra barnsben af. Som noget specielt gav Ribe Katedralskole undervisning i naturhistorie, idet skolens berømte elev, naturforskeren O. F. Müller, havde testet skolen en sum penge, hvoraf renterne bl.a. skulle bruges til aflønning af en lærer i naturhistorie. Denne undervisning blev dengang varetaget af skolens ovenfor omtalte rektor Lorens Hanssen, hvis *Tale til Erindring af Herr Otto Friderik Müller* ret naturligt fandtes blandt bøgerne på Estrup.

I 1796 tog Laurup examen artium, og sammen med P. N. Thorup flyttede han til København med henblik på at påbegynde et retsvidenskabeligt studie for gennem dette at dygtiggøre sig til engang at skulle overtage administrationen af Estrup gods. Men på linie med Thorup kastede han sig med sand ildhu over litteratur og humaniora. Da kammerassessor H. H. C. Laurups helbred imidlertid begyndte at skrante, blev Lauritz Frederik Laurup efter et par års ophold i København kaldt hjem for at aflaste faderen og for i det mindste at tilegne sig den praktiske viden, der var en forudsætning for at drive et land- og skovbrug.

I forbindelse med studieårene foretog han nogle udenlandsrejser, men disses mål og indhold er i dag ukendte. Den 28. marts 1801 gif-

tede han sig med Augusta Cathrine Abramowitz, der var datter af den russiske slotsforvalter på Kiel Slot Jacob Abramowitz Lapuchin og Dorothea Marie Giesen¹⁴⁾. I anledning af brylluppet lod kammerassessoren gården Cathrinelund under Estrup opføre, hvor det nygifte par tog ophold. Om et besøg hos venen fortæller Thorup i sine erindringer¹⁵⁾, at Lauritz Frederik Laurup var velforsynet med værker af den skønne tyske litteratur, og at han i sine tyske veninders omgang følte sig så lykkelig, at han i 1805 ægtede Laurups svigerinde, Frederikke Dorothea Abramowitz.

August Cathrine døde i 1808, hvorpå Lauritz Frederik Laurup i 1809 ægtede hendes søster Christiane Rosine, der døde i 1816. I 1829 giftede han sig for 3. gang med Abelone Fog, der var beslægtet med Termansen-familie i Vejen Mølle.

Efter kammerassessorens død i 1802 overtog Lauritz Frederik Laurup den fædrene gård og i forbindelse hermed fulgte udnævnelsen til landvæsenskommissær. Han tilendbragte det i 1792 påbegyndte bortsalg af gårdens bøndergods og udviklede sig til at blive en foregangsmand inden for landbruget. Således var han den første i Vestjylland, der *trepløjede* til boghvede, og af de 3 rensemaskiner, der i 1830 forefandtes i Ribe Amt, ejede han den ene. Han fortsatte med at merge hovedgårdens jorde og tog hedestrækninger under ploven. Som en af de første på egnen dyrkede han kartofler i større stil, ligesom han interesserede sig for fåreavl og mejeridrift. I bogen om *Ribe Amt* fra 1830 omtaler C. Dalgas bl.a. Estrup-skoven og tilføjer, at *det geraader dens Eier, Herr Laurup, ikke til liden Ære, saa Skaansomt at have behandlet denne herlige Eiendom*¹⁶⁾.

Fra barnsben af havde han ikke været i besiddelse af de store fysiske kræfter, hvorfor han allerede i 1821 bad om fritagelse for ar-

Fig. 2. Lauritz Frederik Laurup (1778-1838) til Estrup. Pastellen er udført af ukendt kunstner, formentlig i Paris i 1819. (30 x 25 cm).

bejdet som landvæsenskommissær, samtidig med at administrationen af det store gods var vokset ham over hovedet. For meget teoretiker og for lidt det praktiske livs mand formåede han aldrig at administrere den fædrene gård rentabelt, hvilket havde til følge, at det rige Estrup, hvor den gamle kammerassessor havde hersket med dygtighed og strengthed, langsomt, men sikkert gik ned ad bakke¹⁷⁾. Samme år bortforpagtede han gården til sin senere svigersøn Peder Pedersen Bertram, medens han selv tog ophold på Karensdal ved Pjedsted Nord, der tilhørte hans mødrene slægt. I

1831 var hans økonomiske situation i så fortvivlet stand, at han så sig nødsaget til at sælge Estrup. I forbindelse med salget lod han gården Dortheasminde oprette i udkanten af Estrupskoven, hvor han herefter boede. Alleerede i 1835 generhvervede hans yngste søn, den kun 21-årige Henrik Hans Christian Laurup (1814-1890), atter Estrup. Og i Lauritz Frederiks sidste leveår mødtes fader og søn hinanden daglig ved en bænk i skoven, hvor han fortalte om sine litterære oplevelser, sønnen om mere jordnære ting. Den 4. juni 1838 døde Lauritz Frederik Laurup og blev begravet på Malt kirkegård

Kun nødtvungent havde Lauritz Laurup i sin tid opgivet sine humanistiske studier i København, men livet igennem bevarede han interessen for litteratur. Allerhelst sad han i slåbrok mellem sine bøger i bogstuen på Estrup fordybet i Cicero, Rousseau, Schiller og Lesing. (fig. 3).

Om den Laurupske bogsamlings egentlige størrelse har man ingen reel viden, da den aldrig er blevet katalogiseret. Holder man sig udelukkende til det, der endnu er bevaret i hans yngste søns efterslægt, får man trods alt et skævt billede. Man véd, at den ældste søn, major Jacob Laurup til Kappel (1812-1875), var omend ikke boglig så i al fald historisk interesseret, ligesom det er kendt, at den ældste datter Caroline Henriette Marie Bertram (1802-1862) - der endte sine dage som herrnhuter i Christiansfeldt - havde arvet faderens skønlitterære sans, samt at endelig den næst-yngste datter Dorothea Laurup (1830-1867) blev gift med den belæste pastor Carl Adolph Tetens (1805-1871). Da den bevarede del af bogsamlingen stort set er blottet for datidens almindelige historiske opslagsværker, for dansk skønlitteratur og for sædvanlig teologisk litteratur, er det nærliggende at antage, at den ældste søn og de to ovennævnte døtre af

bogsamlingen har udtaget, hvad de havde interesse i, hvorefter den resterende del - den del de øvrige arvinger ingen speciel interesse havde i - sammen med det gamle bogskab faldt i arv til den yngste søn på Estrup, ovenfor anførte Henrik Hans Christian Laurup.

Han var sin faders diametrale modsætning - en fremragende økonom, der atter bragte Estrup på fode, politisk engageret og medlem af amtsrådet, men blottet for enhver form for litterære interesser. Men af pietetsfølelse bevarede han faderens bogskab og de bøger, der var faldet i arv til ham. Ved hans død henstod derfor bogskabet med indhold på gårdens loft, hvor skifteretten den 17. juli 1890 foretog følgende - intetsigende - registrering:

På Loftet i Arkivskabet:

På øverste Hylde:

27 bind Anordninger og Chr.d.5's Danske Lov . . . . . 5 kr.

På anden Hylde:

43 bøger af forskelligt, væsentlig tysk indhold . . . . . 5 kr.

På 3die Hylde:

c 50 Bøger af forskelligt, tildels af tysk indhold . . . . . 5 kr.

På 4de Hylde:

16 bind Millots Verdens Historie og 25 bind Kofods Konversationsleksikon . . . . . 5 kr.

På 5de Hylde:

Nogle og tyve Bøger af forskelligt Indhold, særligt 8 bind af Schillers Værker . . . . . 5 kr.

På 6te Hylde:

20 forskellige gamle Bøger, heraf 8 gamle historiske Skifter . . . . . 5 kr.

Af boregistreringen fremgår iøvrigt, at der i nogle af gårdens øvrige lokaler har stået andre reoler, hvor der blev registreret 12 årgange af Illustrerede Tidende, 3 bind Punch, 27 bind *Fra alle Lande*, *Trap Danmark* i 5 bind, 20 bind Landmandsblade og i godsejerens

Fig. 3. Spisestuen på Estrup i sommeren 1904. I venstre side står Lauritz Frederik Laurups bogskab. Skabet har oprindeligt været malet i blå/grønlig farve, men blev i 1890'erne malet hvidt.

kontor henstod en reol med gamle bøger og kort. Kun bogen, der henlå på godsejerens natbord, nævnes ved titel *Gjennem Sibirien* og vurderedes til 1,50 kr. Bøgerne på gårdens øvrige reoler blev holdt uden for skiftet, da datteren Christiane Rosine Laurup (1839-1902), der sammen med den yngste broder Otto Laurup (1858-1930) overtog Estrup, overfor skifteretten må have oplyst, at de på gården værende rækker af nyere dansk litteratur i pæne forlagsbind tilhørte hende, idet der vides at have været nyere Holberg-udgaver samt en pæn samling af Blicher, H. C. Ander-

sen, H. P. Holst, Oehlenschläger, Carl Brosbøll (Carit Etlar) og flere andre¹⁶⁾.

Efter 1890 blev det smukke bogskab hensat i gårdens spisestue, hvorimod en del af indholdet blev udtaget og overleveret til lands-overretsassessor Caspar Ludvig Laurup til Kabbel (1843-1920), i hvis hjem i Viborg farfaderens bøger atter kom til ære og værdighed. I en lang række af de bevarede bøger har han skrevet sit navn. Da han i 1913 lod sig pensionere og fraflyttede Viborg, sendte han de gamle bøger tilbage til Estrup, hvor de påny blev stillet på plads i bogskabet. Her blev sam-

lingen stående indtil 1926, da Otto Lautrup solgte Estrup. Skabet og dets indhold blev dog bevaret i den Lautrupske efterslægt, og af de i 1890 registrerede ca. 280 bøger i skabet er der i familiens eje bevaret ca. 150 bind. Blandt det udtagne kan nævnes de 27 bind med love og anordninger, Christian V's Danske Lov, den i dansk oversættelse i årene 1781-1793 udkomne Claude Millots Verdenshistorie, det af overlærer H. A. Kofod i 1816-1828 udgivne konversationsleksikon - Danmarks ældste opslagsværk af denne art - samt en række værker af filosofen David Hume. Endvidere en 3 binds litteraturhistorie på latin indbundne i 2 helpergamentsbind, hvortil den kendte Flensborg-rector O. H. Møller havde ydet bidrag, et historisk topografisk værk om Friesland fra 1700-årene samt enkelte andre bind.

Men det, der således endnu er bevaret fra bogstuen på Estrup, betegner Lauritz Frederik Lautrup som en fin humanist, der forstod at skabe sig et bibliofilt præget bibliotek med gode og smukt indbundne bøger.

Ud over den tidligere omtalte 20 binds udgave af Cicero's samlede skrifter blev der også til bogstuen på Estrup anskaffet et eksemplar af Københavner-professoren Børge Thorlacius' udgave af Cæsars Gallerkrige fra 1812.

Af bibliotekets andre oldtidsforfattere kan nævnes Seneca. Han findes repræsenteret i en af Erasmus af Rotterdam (1466-1536) besørget udgave, der i 1642 blev genudgivet af Elzevier-officinet i Holland. Endvidere forefindes Erasmi bekendte *Colloqui* i en Janssonii-udgave fra 1651, hvor humanisten med vid og lune skildrer sin tids samfund.

Af den middelalderlige latinske litteratur rummede Estrup-bogsamlingen det i 1100-årene i England af Joseph fra Exeter udarbejdede skrift om den trojanske krig og Trojas ødelæggelse i en udgave fra 1631.

Til den nyere tids fornemmeste latinske lejlighedsdigtere henregnes den hollandske filosofi-professor Caspar v. Baerle (1584-1648), hvis digte - *Poëmata* kaldet - blev samlet genudsendt i 1689, hvoraf et eksemplar forefindes på Estrup.

Lauritz Frederik Lautrup ser ud til at have dyrket alle afskygninger af den latinsk-sprogede litteratur. I et samlingsbind findes således en levnedsskildring fra 1702 om Johannes Chrysostomos (347-407), der er liturgiens fader og ophavsmand til nogle af kirkens smukkeste tidebønner.

Af juridiske værker er kun bevaret en udgave af statutterne for Det romerske Rige af den Tyske Nation fra 1634 og de af juristen Benedict Carpzov (1595-1666) i 1644 udsendte retsfor skrifter og fortolkningsbidrag til kurfyrstedømmet Sachsens gældende love.

Det af lægen Engelbret Kæmpfer (1651-1716) i Lemgo udgivne værk om det fjerne østens naturskønhed - *Amoenitatum Exoticarum* - er bogsamlingens klenodie, hvori den persiske jordolie og den japanske flora for første gang overhovedet beskrives. Bogen blev udgivet i 1712.

I bibliotekets italienske del findes den europæiske litteraturs hovedværker, således Ludovico Ariosto's (1474-1533) storværk *Den rasende Roland* i en udgave fra 1781, Torquato Tasso's (1544-1595) *Det befriede Jerusalem* i en udgave fra 1819 og Giovanni Battista Quarin's (1538-1612) *Den trofaste Hyrde* i en udgave fra 1735 med italiensk/fransk paralleltekst.

De fransk-sprogede bøger udgør i dag majoriteten blandt det bevarede. Især hæfter man sig ved 33 binds-udgaven af Jean-Jacques Rousseau's (1712-1778) samlede værker fra 1782-89 og ved Pariser-udgaven af Francois Voltaire's (1694-1778) dramatiske værker fra 1808. Endvidere 3 binds-udgaven af Jean Racine's (1639-1699) komedier fra 1754 og Alain

René Le Sages (1668-1742) komedier i en 2 binds-udgave udgivet i Paris i 1739.

Memoire-litteraturen er rigt repræsenteret, således kan fx nævnes Antoine Hamiltons (1646-1720) *Memoire du Chevalier Grammont*, der udgør en del af den smukke 3 binds-udgave af hans samlede værker, der udkom i Paris i 1805. Endvidere den portugisiske statsmand marquis de Pompals (1699-1782) memoire fra 1784 og hertugen af Sullys (1559-1641) erindringer fra Henrik af Navarras hof i en 4 binds-udgave fra 1767.

Af historiske kildeskrifter kan anføres det i Amsterdam i 1725 udgivne 4 binds værk *Lettres et Negociations de Jean de Witt* samt en bog om den hollandske søhelt Michaël Ruyter (1607-76) fra 1677. Til de historiske kildeskrifter kan desuden henregnes den flamske kanik Jean Brusle de Montplains (+ ca 1715) bog om *Don Juan af Østrig*.

De franske bøger afsluttes med en 2 binds-udgave af Alexis de Pirons (1698-1733) udvalgte arbejder udgivet i Geneve i 1777 og med ærkebiskop Francois Fénelons (1651-1715) eventyr om Odysseus's søn Telemakos i en udgave fra 1761 med tyske kommentarer.

Af samlingens tysk-sprogede litteratur kan bl.a. nævnes Gotthold Lessings (1729-1781) samlede værker i 30 bind udgivet i Carlsruhe i 1824, Fr. v. Schillers (1759-1805) *Samlede Værker* udgivet i Stuttgart og Tübingen i 1822, Christoffer Martin Wielands (1733-1813) *Neueste Gedichte I-II* fra årene 1770-77 samt en udgave af hans populære *Oberon* i Leipzig-udgaven fra 1819. Glædet har Lautrup også kunne sig over den unge officer Ewald Christian Kleist's (1715-1759) smukke og oprigtige naturskildring i hans *Sämtliche Werke I-II*, der udkom i Berlin 1778. Filosofi har øjensynlig haft stor interesse for Lautrup, således kan det også ses at han har givet sig i lag med *Ueber die Lehre des Spinoza in Briefen an*

dem Herrn Moses Mendelsohn udgivet i Breslau i 1789.

Fra den engelske litteratur skal her kun nævnes Joseph Addisons (1672-1714) berømte *The Spectators* udgivet i London i 1765 og fra den spanske litteratur et så vanskeligt tilgængeligt værk som *La Araucana*, skrevet af Spaniens store episke forfatter Alfonso de Ervilla y Zuniga (1533-1596), og udgør 5. bind i et i Gotha i 1806 udsendt *Bibliotheca Espanola*, hvoraf Lautrup har haft adskillige bind.

Af bibliotekets danske bøger kan afslutningsvis nævnes Frederik Sneedorffs (1760-1792) *Forelæsninger over Fædrelandets Historie*, den lærde vardenser Niels Pedersen Tøxens (1686-1755) versificerede verdenshistorie fra 1734, biskop Stephan Tetens (1773-1855) oversættelse af Plutarks levnedbeskrivelser fra 1800-1811 samt en komplet række af Christian Molbechs månedsskrift *Athena* der udkom i perioden 1813-1817.

Lauritz Frederik Lautrup er blandt sine efterkommere¹⁹⁾ blevet erindret som en forfinet, lidt verdenssky æstetiker, medens han uden for familiens kreds²⁰⁾ er blevet husket som en storladen, men letsindig godsejer, der ved sin sjælsadel erhvervede sig almindelig agtelse. Hertil bør man på baggrund af det gamle bogskabs indhold endvidere føje billedet af en kultiveret og sprogbeget bogbruger og bogelsker, der formåede på sin fjernt fra hovedstaden beliggende gård at samle sig et fint bibliotek, der indeholdt hovedværkerne af den latinske, italienske, franske, tyske litteratur suppleret med den spanske og engelske på originalsprogene. Hans livsindstilling var oplysningstidens, men hele hans dannelsesgrundlag tilhørte de tidligere århundreders solide lærdom.

Henvisninger

- 1) Nielsen, Lauritz: Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne, Khv. 1946.
- 2) Plesner, K. F.: Bøger og bogsamlere, Kbh. 1962, s. 63 ff.
- 3) Terman Øllgaard til Bramming Hovedgaard (1782-1827) ejede et eksemplar af Jens Leths »Dansk Glossarium« fra år 1800 med fortale af Rasmus Nyerup. Den pågældende ordbog ejedes senere af Tøger de Teilman til Gjellerupholm (1850-1936), der videregav den til sin svigersøn dr.phil. Carl Brati (1871-1957). Den Bratilske bogsamling blev opløst i 1960 ved en auktion i Paris, og af det udarbejdede auktionskatalog fremgår, at denne samling omfattede 7 inkunabler og ca. 50 palæotyper. Terman Øllgaards ordbog skjuler sig blandt katalogets nr. 137-170, der ikke blev udspecificeret. Efter auktionen er det blevet oplyst, at Seinekajens bouquinister købte samtlige af disse numre i kataloget.
- 4) Erslev, K.: Testamenter fra Danmarks Middelalder, Kbh. 1901, s. 74-75.
- 5) Kirkehistoriske Samlinger I, Kbh. 1849-52, s. 461-63.
- 6) Dansten, Esli: Om at være bogsamler, Kbh. 1979, s. 15.
- 7) Richter, J.: Jægermesteren på Kærgård, FRA 1927, s. 609.
- 8) Rosenørn-Teilman, I. K.: Nørholm og dens Beboere 1790-1895, Kbh. 1895, s. 6.
- 9) Det pågældende maleri har tilhørt Lauritz Frederik Laurtups tipoldefader, kgl. hofmedicus Johannes de Buchwald.
- 10) Oplysninger om skabet skyldes Lauritz Frederik Laurtups oldebarn, fru apoteker Jac. Friis, f. Nielsen, Varde (1872-1962).
- 11) Teilman Hald, Carsten: Lautrupslægten til Estrup, Personalhistorisk Tidsskrift 1974, s. 121-143.
- 12) Schousboe-Jensen, G.: Justitsråd, Stænderdeputeret Hans Wulff til Elkærholm, FRA 1908, s. 139.
- 13) Kornerup, Bjørn: Ribe Katedralskoles Historie II, Kbh. 1952, s. 282 ff.
- 14) jvf. note 11): s. 143, note 75.
- 15) Thorup, S. E. og A. Leth: P. N. Thorups Levned. Se endvidere P. N. Thorup: Gravblomster 1846, s. 25.
- 16) Dalgas, C: Ribe Amt, Kbh. 1830, s. 179.
- 17) Kristensen, H. K.: Herregården Estrup i Malt Herred, Varde 1968, s. 95.
- 18) Oplyst af overlærer Christiane Lautrup, Frederiksberg (1904-1988), ældste datter af Otto Lautrup til Estrup.
- 19) Fru apoteker Jac. Friis, jvf. note 10) og overlærer Christiane Lautrup, jvf. note 18).
- 20) Nielsen, O.: Historiske Efterretninger om Malt Herred, Kbh. 1870, s. 16.

Carsten Michaël de Teilman Hald, f. 1941, Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C, cand.jur.

Om det middelalderlige stenhus på Ribe Kjærgård

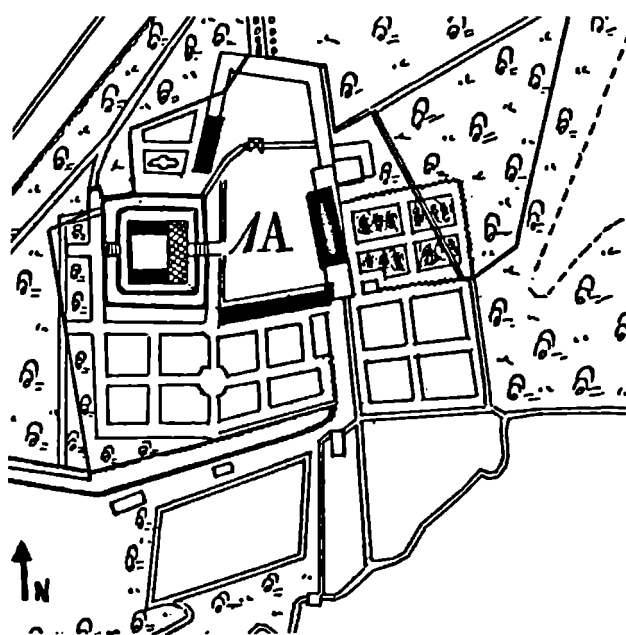
Af Steen Ivan Hansen

Som en fugl Phoenix rejste Ribe Kjærgård i Hunderup sogn noget nord for Ribe sig i 1940-erne om ikke af asken, så i al fald af det dybeste forfald til det nuværende smukke og velholdte bygningsværk, Kjærgård Landbrugsskole. Gennem bygningsundersøgelser og anden forskning er det lykkedes at få overblik over de vigtigste byggefaser i hovedbygningens historie, men alle problemer i forbindelse med byggehistorien er dog langfra løst.

Ribe Kjærgård havde en forgænger, beliggende på et dobbelt voldsted ca. 250 m sydvest for den nuværende gård. Det vides ikke, hvornår flytningen er foretaget, men byggeriet af den tre- eller firfløjede hovedbygning, der trods senere tiders nedrivninger og ombygninger fortsat udgør kernen i det nuværende Kjærgård, tilskrives Niels Lange (død 1565). En bygningssten med årstallet 1552, som blev fundet for en del år siden, synes da også til fulde at bekræfte dette.

En kælder under hovedfløjens sydlige del betegnes derimod af forskerne som senmiddelalderlig. Mogens Lebech skriver i *Danske slotte og herregårde*, at denne kælder, der har piller med tovsnoning eller en art rifling, viser at der allerede i århundredets første tredjedel har været bygget et stenhus på det nuværende voldsted.

Kælderen omfatter ca. halvdelen af den nuværende hovedbygningens udstrækning, mens den nordlige del af kælderen er overdækket med grathvælv af mere udpræget renæssance-type. Den hidtidige opfattelse har derfor væ-

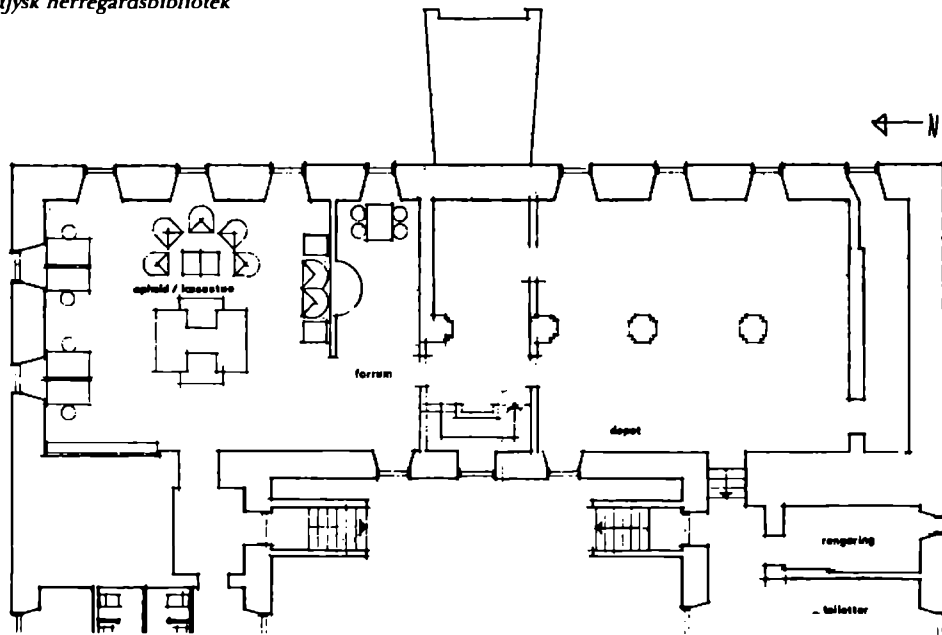
Beliggenhedsplan, hvor den formodede udstrækning af det middelalderlige stenhus er vist med krydsskravering. (Efter *Danske Slotte og Herregårde*)

ret, at det pågældende stenhus må have haft en længde på knap 15 meter. Antallet af stovværk kendes ikke, da kun kælderen er bevaret af huset.

Når kælderen betegnes som senmiddelalderlig, baserer det sig på de nævnte riflinger, som kendes i en del andre tilfælde, der alle dateres til årene lige omkring reformationen. I Ribe dateres rådshuset på V. Stöckens plads til 1528, mens Astrup kirke i Himmerland har fået en tilsvarende dekoration omkring 1540. Andre eksempler skal ikke nævnes her, da de øvrige er dateret på et meget usikkert grundlag.

Skal Ribe Kjærgård passes ind i denne tidsramme, får huset en ret kort levetid, inden Niels Lange ombygger det i årene omkring 1552. Mere end 20 - 30 år kan det vanskeligt tænkes, at det middelalderlige stenhus har eksisteret i sin daværende skikkelse.

Der kan ikke siges noget sikkert om årsagen til dette, men to forklaringer synes umiddel-

Opmåling af den middelalderlige kælder på Ribe Kjærgård. (Albertsen og Flarup, 1984)

bart lige sandsynlige. Måske er bygningen blevet beskadiget af brand. Tiden omkring reformationen var urolig, og Langeslægten var dybt involveret på den katolske side i opgøret. Kjærgård kan altså være blevet angrebet og afbrændt - ingen kilder fortæller dog noget om det. Niels Lange har herefter taget fat på en genopbygning efter renæssancens idealer. Den anden mulighed er, at samme Niels Lange har følt, at anlægget var for gammeldags for en mand af hans format og position - Langeslægten må regnes blandt landets højadel - og derfor har ombygget det middelalderlige anlæg, skønt det kun havde stået i forholdsvis få år. Yderligere gisninger om dette spørgsmål er uden formål, langt mere interessant må det være at forsøge at komme til en klarhed over det bygningsanlæg, som må have eksisteret på Ribe Kjærgård i et par årtier eller tre frem til omkring 1550.

Som baggrund for denne rekonstruktion findes kælderen, men derudover er det nødvendigt at støtte sig til de oplysninger, tilsvarende bygninger andre steder i landet kan give.

Kælderen er overhvelvet af to langsgående tøndehvæl, der i bygningens midte hviler på piller, forbundne af flade rundbuer. Det er på disse piller, den nævnte rifling forekommer. Mod syd er hvælvne i forbandt med den oprindelige ydermur, som iøvrigt i dag er en skillemur, idet huset er forlænget omkring 1 meter mod syd. Mod nord derimod er skillevæggen mellem den middelalderlige kælder og renæssancekælderen muret op langs bagsiden af pillerne uden at være i forbandt. Hvad

angår ydermurene, skjuler et kraftigt lag kalk de fleste detaljer, men umiddelbart kan intet skel konstateres på dette sted, ligesom murværkets karakter i kælderplan med store kraftige kampesten hist og her i murværket, er ens i hele husets længde.

Der må således rejses alvorlig tvivl vedrørende den hidtidige opfattelse af middelalderkælderens oprindelige udstrækning. Den bratte afslutning mod nord kan ikke være oprindelig, og middelalderkældrene må fra begyndelsen have været længere end nu. Hvor lang kælderens har været, kan ikke sikkert afgøres uden pudsafbankninger, men der er intet, der taler imod den påstand, at hele kældere-

ren oprindelig kan have udgjort et middelalderligt stenhus.

Af grunde, som i dag er ukendte, er den sydlige del af kælderens blevet ombygget i renæssancen og adskilt fra den bevarede ældre del med en skillevæg. Tilsvarende ombygninger af kældre kendes i mindst et par andre senmiddelalderlige bygninger, nemlig Kokkedals vestfløj (Hanherrederne) samt Gl. Estrups vestfløj (Djursland). På Gl. Estrup har årsagen formentlig været en brand, som sikkert har forårsaget revnedannelser i hvælvene. De gamle brandspor blev her konstateret da et hvælv for få år siden styrtede ned.

Denne konklusion fører nu frem til en gan-

Den tøndehvælvede kælder på Ribe Kjærgård.

Detalje af pille med tovsnoning.

ske anden opfattelse end den hidtidige af det middelalderlige Ribe Kjærgård. Huset grundareal har været · ikke ca. 110 kvm som hidtil antaget · men ca. 210 kvm i indvendigt mål. Har bygningen været i to stokværk foruden kælderen, har stenhuset været af den ganske anseelige størrelse på omkring 600 kvm.

Enkelthus eller sammensat anlæg

Stenhusets placering på voldstedets østlige del levner mulighed for tilstedeværelsen af andre bygninger, men om disse eventuelle bygninger ved vi i dag intet. Når det alligevel må anses for ret sandsynligt, at der har været andre bygninger på det senmiddelalderlige Ribe Kjærgård, må dette sluttet ud fra andre, kendte anlæg fra denne tid.

Der er bevaret ca. 50 grundmurede herregårdsanlæg fra senmiddelalderen i det daværende danske kongerige (fra Kongeåen til Smålandsgrænsen). I dette tal er ikke medregnet kongelige byggerier eller kirkeligt ejede gårde. Bevaringstilstanden går fra hele bevarede bygninger til fundamentsrester, som arkæologisk er bragt for dagens lys. Ikke sjældent er det, som tilfældet er på Ribe Kjærgård, net-

op kælderen, der er bevaret, da den er inddraget i senere tiders bygninger.

Disse anlæg kan opdeles i to hovedtyper, nemlig det ægte enkelthus samt det sammensatte anlæg. Berømt er Glimmingehus i Skåne, der med et indvendigt areal på næsten 1.000 kvm har kunnet rumme alt det, der var behov for i en borggård. Det har stillet store krav til bygherrens økonomi samt omfanget af arbejdskraft at bygge så store huse i eet stræk. Det er da også kendetegnende, at ægte enkelthuse kun findes i færre end en halv snes eksempler, alle med højadel som bygherre.

De øvrige anlæg er flerfløjede · en del bygget udelukkende i grundmur (Gl. Estrup, Østergård i Salling, Rygård m.fl.) · men den almindeligste type er dog sammensat af flere byggematerialer.

Et grundmuret hus udgør anlæggets kerne, og til dette slutter sig andre bygninger af lettere materialer, formentlig oftest bindingsværk. På Tjele i nærheden af Viborg samt Østrupgård på Sydfyn kan denne type endnu studeres.

Ved at bygge sig et stenhus i overskuelig størrelse, suppleret med bindingsværksbygninger, opnåede bygherren en prestigegevende hovedbygning uden at byggeriet voksede ham over hovedet. Den grundmurede del kunne rumme bolig, sal samt magasiner, og bygningen var nogenlunde sikret mod tyveri, brand og andre farer som bindingsværksbygninger kun dårligt beskyttede mod. Med tiden kunne større dele af anlægget omsættes i grundmur, og selv store, grundmurede anlæg blev som regel opført lidt efter lidt, hvor de enkelte fløje sikkert har haft forgængere i lettere materialer.

Pladsbehovet i en middelalderlig borggård har været anseeligt, og det er forkert at tro, at senmiddelalderens herregårdshovedbygninger har været små og primitive. Synsforretning-

ger fortæller samstemmende om sal, fruerstue, folkestue, bagers, bryggers, stegers, fadestue, kornmagasiner samt sovepladser til en stor skare af tjenestefolk.

Vender vi nu tilbage til Ribe Kjærgård, må det bero på en skønssag, om bygningen har været stor nok til at rumme alle disse funktioner. Overvejelserne vanskeliggøres yderligere af, at det ikke vides med sikkerhed hvormange stokværk huset har haft. Ribe Kjærgård udgør derfor et interessant grænsetilfælde, idet bygningens udstrækning nok var ganske imponere-

rende, men det var pladsbehovet på en borggård også. Opmåles de bevarede bygninger fra senmiddelalderen på vore herregårdspladser, synes ingen at have haft mindre end 700-800 kvm, hvorimod mange anlæg var endog betydeligt større.

Selv med to stokværk foruden kælderen, synes huset således at være i underkanten af det nødvendige, i særdeleshed for en betydelig slægt som Lange og et gods af Ribe Kjærgårds størrelse.

Ud fra kendskabet til især Tjele og Glim-

mingehus, må stenhuset have rummet en sal, borgherrens bolig samt måske borgestue. Køkkenfunktionerne kan have været placeret i kælderen, der dog også kan have været beregnet til opmagasinering af herregårdens egne produkter eller landgilden fra fæstebønderne. Bindingsværksbygninger i forbindelse med stenhuset kan meget vel have rummet de grovere økonomifunktioner, bryggers m.v. samt forskellige magasiner og fadbure, måske også en folkestue.

Den bevarede senmiddelalderlige kælder på Kjærgård giver et tydeligt fingerpeg om, at Langernes stenhus har været smukt og velbygget. At det samtidigt har været stort, fremgår af ovenstående betragtninger, og det kan altså ydermere have udgjort kernen i et endnu større anlæg. Denne sidste påstand kan vel næppe bevises, men dog sandsynliggøres ud fra sam-

menligningen med anlæg på andre herregårde rundt omkring i landet fra perioden mellem ca. 1475 og 1536.

Litteratur:

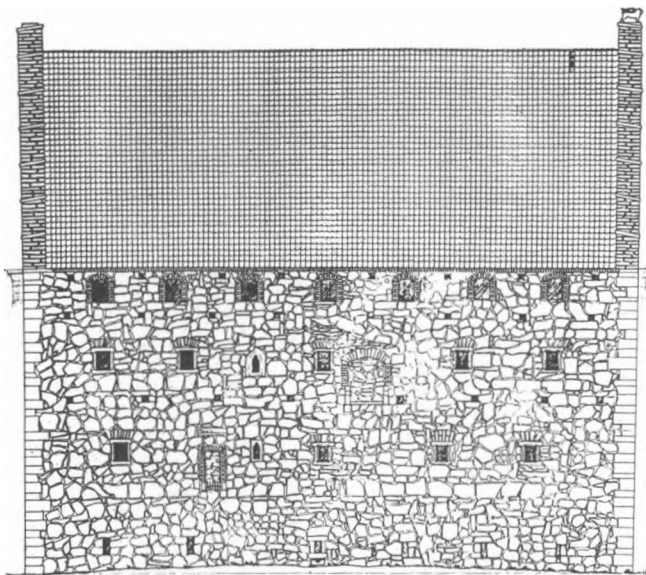
Danske slotte og herregårde, Bd. III, Ny Samling s. 524-534.

H. K. Kristensen: Niels Lange som bygherre på Riber Kjærgård, Fra Ribe amt 1959 XIV, IV s. 677-679.

J. M. Lauridsen, S. Frifelt og T. T. Kragelund: Kjærgaard. 1938

P. J. Petersen: Ribe Kjærgårds bygningshistorie, fra Ribe amt 1945, Bd. XI,II s. 277-298.
Trap Danmark, Ribe amt.

Steen Ivan Hansen, Bygervej 112 G, 8330 Beder. Født 1950 og boede i sin barndom i Bramming og Tistrup. Udlært journalist i 1971. 1987: cand. mag. i middelalderarkæologi og historie ved Århus Universitet. Erhverv: fritidsundervisning og foredragsvirksomhed. Artikler om især middelalderlige bygninger i Sfinx, Kirkehistoriske samlinger og Østjysk hjemstavn.

Glimmingehus i Skåne er det bedst bevarede senmiddelalderlige stenhus i Norden. Her set fra syd. (Kungl. hist. antikv. akademien, Stockholm.)

Seminarirektor Svend Mogensen

1896-1988

En smuk junidag, den 7. juni, døde fhv. rektor Svend Mogensen, en måned efter at være fyldt 92 år. Sammen med H. K. Kristensen og Valdemar Andersen udgjorde Mogensen det trekløver der tegnede foreningen i så mange gode år.

Svend Mogenen var født i Astrup i Århus amt. Han valgte det teologiske studium og blev cand.theol. i 1920. Det blev dog ikke en præstegerning der blev hans liv, han valgte i stedet undervisningen som sit område. Fra 1922 til 1947 var han ansat ved Århus seminarium og i en årrække var han undervisningsassistent i kirkehistorie ved Århus universitet. I 1947 blev han leder af Ribe statsseminarium, først som forstander - senere blev titlen forandret til seminarirektor. Da han forlod seminariet i 1966 bosatte han sig i Gredstedbro, senere i Øster Vedsted. De sidste år var han præget af sygdom og måtte derfor afstå fra at deltage i det foreningsliv der havde optaget ham hele livet.

Svend Mogensen havde mange tillidsposter inden for seminarieverdenen, og han var bl.a. redaktør af Dansk Seminarieblad fra 1946 til 1954. Men især havde han tillidshverv inden for det folkelige og nationale arbejde. Han var i mange år formand for De sønderjyske Foreninger i Ribe Amt, hvor han senere blev udnævnt til æresmedlem.

Fra 1957 til 1974 var Mogensen medlem af Historisk Samfunds bestyrelse, og han blev hurtigt medlem af årbogens redaktion. Arbejdet i redaktionen optog ham meget, og han var ivrig medarbejder i de år, hvor Historisk

Forstander Svend Mogensen.

Samfund for alvor tog fat på sin udgivervirksomhed. Han var i højere grad redaktør end skribent. Han har skrevet en del artikler i faglige tidsskrifter, i Fra Ribe Amt kun en enkelt - i 1967 (side 481) og typisk nok er denne artikel også en redigering, af lærer J. K. Jensens erindringer. Han fortsatte i årbogsredaktionen efter at være gået ud af bestyrelsen. Den sidste årbog der bærer hans navn som redaktionsmedlem er jubilæumsårbogen i 1977.

Svend Mogensen var humanist, præget af klassisk og kristen kultur. Karakteristisk for ham var f.eks. at hans jubilæumshilsen til Historisk Samfunds 75-års jubilæum, som han ikke kunne deltage i på grund af sygdom, sluttede med en hilsen på latin. Han var - med et udtryk der måske er sjældent i dag - et fint menneske.

Vi mindes rektor Svend Mogensen og hans arbejde i foreningen med megen taknemmelighed.

Verner Bruhn

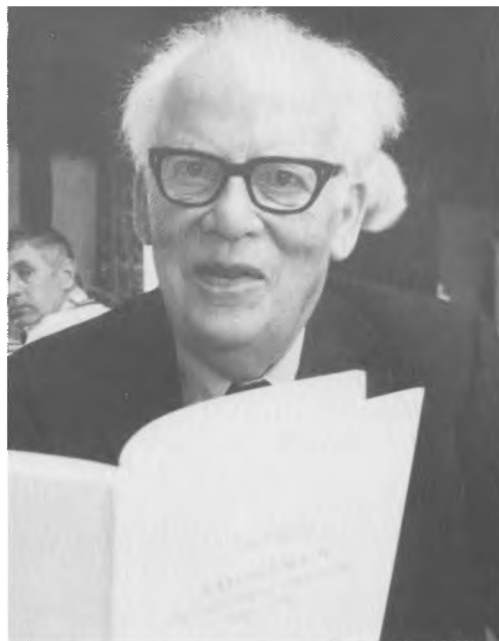
Knud Høgsbro Østergaard 20.11.1900 - 1.10.1987

Ved Knud Høgsbro Østergaards død har dansk lokalhistorisk arbejde og udforskningen af den ældste danske kirkes historie mistet en sprudlende og visionær personlighed, der endog i en alder af 87 fortsat var dybt engageret i det historiske arbejde.

Knud Høgsbro Østergaard blev født i præstegården på Nyord. Senere flyttede familien til Vestjylland, hvor faderen blev sognepræst i Thorstrup-Horne pastorat. I 1915 rejste familien til USA, hvor faderen var præst for en dansk menighed. Ved faderens død i 1917 måtte Knud Høgsbro Østergaard afbryde sin uddannelse for at kunne bidrage til familiens underhold. Han blev ansat på en maskinfabrik, og da familien efter 1. verdenskrigs ophør vendte tilbage til Danmark, gik han videre i det spor og blev uddannet som maskiningeniør i 1925. Efter at have arbejdet i den tekniske branche i nogle år, tog han studentereksamen for senere at uddanne sig som teolog. Han blev kandidat i 1936, og blev samme år ansat som sognepræst i Aastrup og Vr. Starup. Han blev pensioneret i 1970.

Knud Høgsbro Østergaards lange og brede uddannelse og kontakter til vidt forskellige erhverv har uden tvivl været af stor betydning for hans evne til at finde nye og frugtbare indfaldsvinkler til kendt stof og til at gå metodisk og grundigt til værks i indsamlingen af materiale til belysning af hans teorier.

Høgsbro Østergaards historiske interesse blev allerede i 1938 udmøntet i et engageret arbejde i udbygningen af det lokalhistoriske arkiv i Aastrup, landets ældste fra 1913. I Hol-

Sognepræst Knud Høgsbro Østergaard.

sted blev han naturligt nok den første formand for det lokalhistoriske arkiv for Holsted kommune, oprettet i 1972. Høgsbro Østergaards medrivende og dybt engagerede indsats gennem de mere end 40 år på det lokalhistoriske område har sat sit store og vedvarende præg på det lokalhistoriske arbejde i Aastrup.

Høgsbro Østergaard sad i mere end 20 år i Historisk Samfunds bestyrelse (1946-1968) og gjorde her en tilsvarende indsats for lokalhistorien på amtsplan.

Ved siden af dette arbejde var Høgsbro Østergaard især optaget af kirkearkæologiske undersøgelser og blev almindelig anerkendt for dette arbejde, der også blev omsat til en række artikler i bl.a. Fra Ribe Amt. Høgsbro Østergaards store interesse lå især inden for det tusmørke, der omgiver den tidligste kristne mission her i landet. Han indsamlede omhyggeligt og skarpsindigt og med vågne øjne

et stort materiale, der skulle kunne bevise, at den danske kirkes grundlæggelse ikke skyldtes Ansgar, men var et resultat af keltiske missionærers indsats. En spændende teori, der vender op og ned på meget i den gængse opfattelse af den tidligste periode i den danske kirkes historie. Det lå derfor Høgsbro Østergaard meget på sinde at få etableret et så komplet og helstøbt bevismateriale som muligt. Desværre betød det også, at han ikke nåede at få en udgivet en endelig redegørelse for sin tese. Han opnåede dog at få stor anerkendelse i udlandet for sit arbejde på dette felt.

Knud Høgsbro Østergaard fik i 1985 H. K. Kristensen-prisen for sin store indsats i lokal-

historiens tjeneste. Den æresbevisning er kun et symbolsk udtryk for den blivende indsats Knud Høgsbro Østergaard har ydet. En indsats som viser sig håndgribeligt i resultaterne af hans store indsats i det lokale arkiv arbejde, i de henved 24 artikler, som han skrev om lokalhistoriske emner, og i det store kirkearkæologiske materiale han fik indsamlet; og som for os, der mødte ham privat eller ved kirkevandringer o.lign. først og fremmest viste sig ved det umiddelbare og medrivende engagement for den historie, han havde at fortælle. Det vil vi aldrig glemme.

Hans Jørgen L. Larsen

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt

•Fra Ribe Amt• bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftartikler vedrørende Ribe amt. Oversigten er udarbejdet i samarbejde med Centralbiblioteket i Esbjerg. Lokalhistorisk arkiv for Vejen kommune har velvilligt stillet sit edb-anlæg til redaktionens rådighed. Redaktionen vil være taknemmelig for henvisninger i årets løb, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som mulig.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til 1/Egnsbogen 1987, så er det Grindsted-Billund egnen, der tænkes på, 2/Lokalårbogen 1987, så er det Bramming kommune, der dækkes og 3/Museumsavisen, så er det Holsted-Brørup-Vejen området, der dækkes af denne avis.

Historieformidling

Tidsskrifter

Egnsbogen 1987. Grindsted/Billund (med årets begivenheder), 64 s., ill.

Folk og forskning 1-4, 1987, 11. årg. (Udg. af Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland).

Fra Ribe Amt XXIV-1, 1987. (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt), 143 s., ill.

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. Årsskrift 1986-87. (Red. af H. Nielsen), 85 s., ill.

Lokal-årbogen 1987 (med glimt fra året 1987. Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen og K. Frøsig, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming kommune).

Mark og Montre. Fra sydvestjyske museer 1986-87. (Udg. af kulturhistoriske museer i Ribe amt, 22.-23. årg., 196 s., ill.).

Museumsavisen 1987, 1-2, 8. årg. (Red. af S. Å. Knudsen, A. Frandsen og H. J. Larsen, udg. af Holsted-Brørup-Vejen Museumsforening), 32 s., 20 s., ill.

Ribe Stiftsbog 1987 (red. af F. Bøss), 133 s., ill.

Vestjyder fortæller. 1987 (100 s., ill.).

Ølgod Museum 1986 (20. årg., 1987, 36 s.).

Museer

Glimt fra museerne. (Mark og Montre 1986-87, s. 189-195).

Varde Museum 1912-1987. Varde i billedkunsten. (Varde 1987) 108 s., ill.

Andet

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsplads i Ribe amt i 1986. (Fra Ribe Amt 1987 s. 124-143).

Arkæologi

Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-1986. (Ribe amt s. 373-390) (1987).

Knudsen, S. Å.: En gennemhullet gravhøj fra enkeltgravstid. (Museumsavisen 2, 1987, s. 6-11).

Knudsen, S. Å. m.fl.: »Kloppenborg bro« for 9000 år siden. (Museumsavisen 1, 1987 s. 24-27).

Knudsen, S. Å.: Dysser i Lindknud sogn. (Museumsavisen 1, 1987, s. 8-18).

Madsen, P. K.: Syv kilo skår fra en udgravning nær vadestedet over Ribe Å. (Mark og Montre 1986-87, s. 38-41).

Madsen, P. K.: Houses from the later Part of the Twelfth Century at Farup near Ribe, South-West Jutland. (Journal of Danish Archaeology, vol. 4, 1985, s. 168-178).

Mejdahl, U.: Poghøj - en kort meddelelse om en gård fra middelalderen. (Mark og Montre 1986-87, s. 26-27).

Mikkelsen, H.: Vadestedet over Ribe Å. (Mark og Montre 1986-87, s. 28-37).

Vikingetiden

Jensen S.: Det ældste Ribe - og vikingetidens begyndelse (Beretning fra 5. tværfaglige vikingesymposium 1986, s. 7-22).

Jensen S.: Hvidings vikinger. (Skalk 1, 1987, s. 3-8).

Jensen, S.: Overgangshuset. (Skalk 6, 1987, s. 3-8).

Knudsen, S. Å.: Runestenen. (Museumsavisen 2, 1987, s. 2-3).

Besættelsestiden

Gundersen, B.: Barndommens besættelse (Vestjyder fortæller 1987, s. 38-47).

Larsen, F.: Nogle småtræk fra slutningen af Besættelsen. (Frihedskampens Veteraner nr. 104, 1986, s. 97-101).

Stidsen, P.: Minder fra Vestjylland 1944-45. (Ølgod Museum 1986, s. 30-34).

Vestergård, S.: Den sidste krigsvinter. (Frihedskampens Veteraner, nr. 105, 1986, s. 29-63).

Naturforhold

Bruun, J.: Stormflod. (Vestjyder fortæller 1987, s. 51-55).

Landbrug

Landsbyer

Bertelsen, N.: Træk fra et landsbymi-ljø. (Lokal-årbogen 1987, s. 100-112).

Petersen, G. C.: Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede - belyst

gennem vider og vedtægter. (Fra Ribe Amt 1987 s. 84-111).

Gårdhistorie

Andersen, J.: Nørhøe. (Lokal-årbogen 1987, s. 95-103).

Skovholm, M.: Nogle af Adserbøl-gårds ejere og beboere. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 17-26).

Herregårdshistorie

Godsejer Chr. Johs. Petersen, Estrup Hovedgård. (1987) 42 s., ill.

Husted, V. M.: Bramming Hovedgård, i anledning af 200 året for opførelsen af den nuværende hovedbygning. (Bramming, 1986). 186 s., ill.

Husted, V.: Var Bramming Hovedgårds fæstebønder fattige? (Lokal-årbogen 1987, s. 58-66).

Jensen, E.: Fra trællekår til fri mands ret. (Lokal-årbogen 1987, s. 47-57).

Knudsen, S. Å.: Sønderkov - tilbageblik på årets undersøgelser. (Museumsavisen 2, 1987, s. 12-15).

Madsen, K. M. L.: Endrupholm-minder. (Lokal-årbogen 1987, s. 67-71).

Søndergård, S. M.: Træk fra Bramminge Hovedgaards bygningshistorie. (Mark og Montre 1986-87, s. 42-52).

Mejerier

Hjedding Andelsmejeri 1882-1905. (Ølgod 1987, 2. udg.) 40 s., ill.

Sivertsen, C.: Ribeegnens andelsmejerier og 1930ernes økonomiske krise. (Mark og Montre 1986-87, s. 75-88).

Andet

Hundebøll, L. M.: Starup/Tofterup mølle 1878-1968. (Tofterup 1987). 47 s., ill.

Kristensen, K. M.: Fra Landboreformernes tid, Ølgod sogn. (Ølgod Museum 1986, s. 9-11).

Linding, H.: Fra hyrdedreng til mejeribestyrelse. En Ølgod-dreng fortæller. (1987). 242 s., ill.

Pallesen, S.: Landbohjemmenes trækraft før elektriciteten. (Ølgod Museum 1986, s. 7-8).

Petersen, V.: Et tilbageblik over avl og afsætning af kartofler på Grindstedegnen. (Egnsbogen 1987, s. 44-48).

Sørensen, F.: Bønder i Borre 1870-1914, et tidsbillede fra Aal sogn. (Fra Ribe Amt, 1987, s. 5-18).

Industri og håndværk

Faber, O.: Nyt Varde sølv. (Mark og Montre 1986-87, s. 53-57).

Høvlen gik - og knasten røg i splinter. Snedker- og Tømrerforbundet, afd. 16, Esbjerg-Varde, 1887-1987. (Esbjerg 1987). 68 s., ill.

Selmer, J.: Landsbysmedjen i Kær-bæk. (Mark og Montre 1986-87, s. 109-125).

Sondrup, K.: »den vilde jagt...« en uge på »Harder Mikkelsens bogtrykkeri«. (Esbjerg 1987). 48 s., ill.

Handel og service

Bak, O.: Palmehaven. (Lokal-årbogen 1987, s. 82-84).

Hansen, M.: Ølgod Brugsforening 1887-1987. (Ølgod 1987). 48 s., ill.

Holsted kommune, handel og håndværk, historisk billedbog 3. (Holsted 1987). 64 s., ill.

Landinspektørerne Holsted/Vejen 1886-1986. (Vejen 1986). 12 s., ill.

Olesen, D.: Det store hvide hus i Kongensgade: essay. (Esbjerg 1986). 11 blade.

Schmidt, V.: En købmandsforretning i Brørup sogn. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 41-56).

Transport og kommunikation

Bak, O.: »Hallo« for første gang for

100 år siden. (Lokal-årbogen 1987, s. 79-81).

Beier, J.: Postvæsenet i Gørding sogn. (Lokal-årbogen 1987, s. 104-109).

Bruun-Petersen, J.: Vedsted-Hvidding jernbanestation 1887-1923. (Mark og Montre 1986-87, s. 58-74).

Riis, A.: Bramming-Grindsted banen 70 år. (Jernbanen 1986, nr. 1, s. 96-99).

Vandelbanen 1897-1987. (1987).

Sundhedsvæsen

Dieckmann Rasmussen, J.: »Ro, renlighed og regelmæssighed« sundhedspleje gennem 50 år med træk af udviklingen i Esbjerg. (Esbjerg 1987). 52 s., ill.

Nyland, N.: Vardes 3 sygehuse. (1987). 79 s., ill.

RALK 1862-1987, jubilæumsnummer. (Udgivet i anledning af Ribe Amts Lægekredsforenings 125-års jubilæum). (1987). 32 s., ill.

Kulturelle forhold

Arkitektur

Arkitektur i Ribe amt. (Ribe amt, 1987). 24 s., ill.

Dragsbo, P.: Klatterup og omegn - om et arbejderkvarter i Esbjerg. (Mark og Montre 1986-87, s. 89-108).

Engqvist, H. H.: Nederdammen 31 i Ribe. Excurs 1. Ranker. (Mark og Montre 1986-87, s. 169-178).

Engqvist, H. H.: Nederdammen 31 i Ribe. Excurs 2, Stokværksfremspring og gavilkonstruktioner. (Mark og Montre 1986-87, s. 179-188).

Madsen, P. K.: Et middelalderhus på Nederdammen i Ribe. (Mark og Montre 1986-87, s. 126-153).

Søndergaard, S. M.: Ribe-Iodposte. (Bygningsarkæologiske studier 1986, s. 93-100).

Søndergaard, S. M.: Grønnegade 12 i Ribe (1986). 75 s., ill.

Søndergaard, S. M.: Sønderkov. (Museumsavisen 1, 1987, s. 20-21).

Biblioteker

Schultz, K.: Billund bibliotek jubileer. (Egnsbogen 1987, s. 25-28).

Kunst

Broch, J.: Robert Storm Petersen og Centralbiblioteket i Esbjerg. (Fra Ribe Amt 1987 s. 63-83).

Holt Jensen, S. P.: Esbjerg Seminariums kunstsamling. (Esbjerg 1985). 64 blade, ill.)

Niels Hansen Jakobsen og hans venner - et tilbageblik. (Vejen 1986). 12 s., ill.

Kirkehistorie

Almindeligt

Bruhn, V.: Da Esbjerg fik kirke og præst. (Ribe Stiftsbog 1987, s. 76-85).

Bruhn, V.: Kirkeliv i Esbjerg. Vor Frelser's kirke i 100 år. (Esbjerg 1987). 176 s., ill.

Kirkebygningen

Berggild, M., Jensen, J.: »Nykirkemesteren« - Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet. (Fra Ribe Amt 1987, s. 31-48).

Fog, O.: Kirken i Filskov. (Egnsbogen 1987, s. 49-54).

Møller, E., Nyborg, E. og Poulsen, N. J.: Janderup, Billum, Lunde og Ovtrup kirker. (Danmarks kirker, Ribe amt hæfte 13-14). (1987). 141 s., ill.

Møller, E., Nyborg, E. og Poulsen, N. J.: Kvang, Nørre Nebel, Lydum og Henne kirker. (Danmarks kirker, Ribe amt hæfte 15). (1987).

Nordby kirke 1786-1986. (Nordby 1986). 32 s., ill.

Nørgård, H.: Et sogn og dets kirke. (Lokal-årbogen 1987, s. 72-78).

Sørensen, M.: Uddrag af Nordby kirkes historie gennem tiderne (Ribe Stiftsbog 1987, s. 59-75).

Østergaard, K. H.: Brørup gamle kirke. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 3-16).

Kirkelige bevægelser

Jensen, N. J.: Gymnastik- og ungdomsforeningerne og kirken. (Ribe Stiftsbog 1987, s. 41-48).

Mathiasen, E.: Indre Mission i Vorbasse. (Fra Ribe Amt 1987 s. 49-62).

Uddannelse og skole

Skads skole 200 år. (Esbjerg 1987). 47 s., ill.

Sydjysk Universitetscenter 1972-1987. (1987). 43 s., ill.

Vejen Handelsskole og Handelsgymnasium 1915-1985. (Vejen 1985). 32 s., ill.

Werborg, S. Å.: Esbjerg årskursus for lærere og lærerinder i Ribe amt: 1936-1969. (Esbjerg 1986). 49 s.

Folkkultur

Foreningsliv

50 års jubilæum: Vestjysk Svæveflyveklub 1936-1986. (Esbjerg 1986). 30 s., ill.

En roklub ved Vadehavet. Esbjerg Roklubs 60 års jubilæumsskrift. (Esbjerg 1986). 28 s., ill.

Føvling Husflidsforening 1935-1985. (Føvling 1985). 24 s., ill.

Eriksen, S.: »- og alt det ustyrlige onde breder sig«. (Egnsbogen 1987, s. 9-13).

Kjældgård, S. O.: Ingen gav væddeløbsbanen på heden en chance. (Egnsbogen 1987, s. 40-43).

Sagn og overtro

Tørnsø, K.: Vestjysk folkemagi i 15-1600 tallet. (Fra Ribe Amt 1987, s. 19-30).

Folkeminder

Kofod, E. M. og Piø, J.: Knud Jensen som folkemindesamler. (Folk og kultur 1987, s. 5-22).

Personalhistorie

Andersen, T. R., Bramming, Andersen, T. R.: Barn i mellemkrigstiden. (Lokal-årbogen 1987, s. 85-94).

Gundersen, B., Varde Gundersen, B.: Barndommens besættelse. (Vestjyder fortæller 1987, s. 38-47).

Hansen Jakobsen, N., Vejen. Niels Hansen Jakobsen og hans venner - et tilbageblik. (Vejen 1986). 12 s., ill.

Jensen, H., Billund, Madsen, E.: Hans Jensen - en sognekonge. (Egnsbogen 1987, s. 14-19).

Kranold, I., Grindsted. Kranold, I.: Min tid i Grindsted. (Egnsbogen 1987, s. 20-24).

Langvad-slægten, Stenderup Slægten Langvad fra Stenderup. (Risskov 1986). 25 blade

Linding, H., Ølgod. Linding, H.: Fra hyrdedreng til mejeribestyrer. En Ølgod-dreng fortæller. (1987). 242 s., ill.

Lundgaard, A., Darum. Lundgaard, A.: Minder fra Darum ved århundredeskiftet. (Lokal-årbogen 1987, s. 113-117).

Mølgård, G., Sdr. Omme. Mølgård, G.: Et fattighusbarns historie. (Sdr. Omme 1986).

Petersen, C. J., Estrup. Godsejer Chr. Johs. Petersen, Estrup Hovedgård. (1987). 42 s., ill.

Ribe amt eller dele deraf

50 års jubilæum: Vestjysk Svæveflyveklub 1936-1986. (Esbjerg 1986). 30 s., ill.

Arkitektur i Ribe amt. (Ribe amt, 1987). 24 s., ill.

Berggild, M., Jensen, J.: »Nykirkemesteren« - Jens Mortensen og hans træ-

skærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet. (Fra Ribe Amt 1987, s. 31-48).

Danmarks længste udgravning. Arkæologi på naturgassens vej 1979-1986. (Ribe amt s. 373-390). (1987).

Egnsbogen 1987. Grindsted/Billund (med årets begivenheder), 64 s., ill.

Eliassen, P.: Livsbilleder fra Malt-Gørding herreder omkring 1700. (Vejen 1987, genoptryk). 31 s.

Folk og forskning 1-4, 1987, 11. årg. (Udg. af Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland).

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsplads i Ribe amt i 1986. (Fra Ribe Amt 1987 s. 124-143).

Fra Ribe Amt XXIV-1, 1987. (Red. af H. J. Larsen, A. Frandsen og J. Kusk, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt, 143 s., ill.).

Glimt fra museerne. (Mark og Montre 1986-87, s. 189-195).

Høvlen gik - og knasten røg i splinter. Snedker- og Tømmerforbundet, afd. 16. Esbjerg-Varde, 1887-1987. (Esbjerg 1987). 68 s., ill.

Jensen, N. J.: Gymnastik og ungdomsforeningerne og kirken. (Ribe Stiftsbog 1987, s. 41-48).

Kofod, E. M. og Piø, J.: Knud Jensen som folkemindesamler. (Folk og kultur 1987, s. 5-22).

Landinspektørerne Holsted/Vejen 1886-1986. (Vejen 1986). 12 s., ill.

Mark og Montre. Fra sydvestjyske museer 1986-87. (Udg. af kulturhistoriske museer i Ribe amt, 22-23. årg., 196 s., ill.).

Museumsavisen 1987, 1-2, 8. årg. (Red. af S. Å. Knudsen, A. Frandsen og H. J. Larsen, udg. af Holsted-Brørup-Vejen Museumsforening, 32 s., 20 s., ill.).

Møller, E., Nyborg, E. og Poulsen, N. J.: Janderup, Billund, Lunde og

Ovtrup kirker. (Danmarks kirker, Ribe amt hæfte 13-14). (1987). 141 s., ill.

Møller, E., Nyborg, E. og Poulsen, N. J.: Kvong, Nørre Nebel, Lydum og Henne kirker. (Danmarks kirker, Ribe amt hæfte 15). (1987).

Petersen, G. C.: Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede - belyst gennem vider og vedtægter. (Fra Ribe Amt 1987 s. 84-111).

RALK 1862-1987, jubilæumsnummer. (Udgivet i anledning af Ribe Amts Lægekredsforenings 125-års jubilæum). (1987). 32 s., ill.

Ribe Stiftsbog 1987. (red. af F. Bøss, 133 s., ill.).

Riis, A.: Bramming-Grindsted banen 70 år. (Jernbanen 1986, nr. 1, s. 96-99).

Sivertsen, C.: Ribeeagens andelsmejerier og 1930-ernes økonomiske krise. (Mark og Montre 1986-87, s. 75-88).

Tørnsø, K.: Vestjysk folkemagi i 15-1600 tallet. (Fra Ribe Amt 1987, s. 19-30).

Vandelbanen 1897-1987. (1987).

Vestjyder fortæller. 1987. (100 s., ill.).

Werborg, S. Å.: Esbjerg årskursus for lærere og lærerinder i Ribe amt: 1936-1969. (Esbjerg 1986). 49 s.

Billund kommune

Grene sogn

Kjældgård, S. O.: Ingen gav vædeløbsbanen på heden en chance. (Egnsbogen 1987, s. 40-43).

Madsen, E.: Hans Jensen - en sognekonge. (Egnsbogen 1987, s. 14-19).

Schultz, K.: Billund bibliotek jubilerer. (Egnsbogen 1987, s. 25-28).

Vorbasse sogn

Mathiasen, E.: Indre Mission i Vorbasse. (Fra Ribe Amt 1987 s. 49-62).

Blåvandshuk kommune

Aal sogn

Mejdahl, U.: Poghøj - en kort meddelelse om en gård fra middelalderen. (Mark og Montre 1986-87, s. 26-27).

Sørensen, F.: Bønder i Borre 1870-1914, et tidsskildre fra Aal sogn. (Fra Ribe Amt, 1987, s. 5-18).

Bramming kommune

Lokal-årbogen 1987 (med glimt fra året 1987. Red. af F. Just, H. Benmouyal, K. Nielsen og K. Frøsig, udg. af Lokalhistorisk Forening for Bramming kommune).

Bramming sogn

Andersen, T. R.: Barn i mellemkrigs-tiden. (Lokal-årbogen 1987, s. 85-94).

Bak, O.: Palmehaven. (Lokal-årbogen 1987, s. 82-84).

Bak, O.: »Hallo« for første gang for 100 år siden. (Lokal-årbogen 1987, s. 79-81).

Husted, V. M.: Bramming Hovedgård, i anledning af 200 året for opførelsen af den nuværende hovedbygning. (Bramming, 1986). 186 s., ill.

Husted, V.: Var Bramming Hovedgårds fæstebønder fattige? (Lokal-årbogen 1987, s. 58-66).

Søndergård, C. M.: Træk fra Bramminge Hovedgaardens bygningshistorie (Mark og Montre 1986-87, s. 42-52).

Darum sogn

Lundgaard, A.: Minder fra Darum ved århundredskiftet. (Lokal-årbogen 1987, s. 113-117).

Gørding sogn

Andersen, J.: Nørhøe. (Lokal-årbogen 1987, s. 95-103).

Beier, J.: Postvæsenet i Gørding sogn. (Lokal-årbogen 1987, s. 104-109).

Hunderup sogn

Bertelsen, N.: Træk fra et landsbymiljø. (Lokal-årbogen 1987, s. 110-112).

Jensen, E.: Fra trællekår til fri mands ret. (Lokal-årbogen 1987, s. 47-57).

Vejrup sogn

Nørgård, H.: Et sogn og dets kirke. (Lokal-årbogen 1987, s. 72-78).

Vr. Nykirke sogn

Madsen, K. M. L.: Endrupholm-minder. (Lokal-årbogen 1987, s. 67-71).

Brørup kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn. Årsskrift 1986-87. (Red. af H. Nielsen). 85 s., ill.

Brørup sogn

Lamberg, A. M. M.: Min barndomsby Brørup. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 37-40).

Lind, K.: Gensyn med Brørup. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 27-31).

Schmidt, V.: En købmandsforretning i Brørup sogn. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 41-56).

Østergaard, K. H.: Brørup gamle kirke. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 3-16).

Folding sogn

Knudsen, S. Å.: Sønderskov - tilbageblik på årets undersøgelser. (Museumsavisen 2, 1987, s. 12-15).

Søndergaard, S. M.: Sønderskov. (Museumsavisen 1, 1987, s. 20-21).

Lindknud sogn og kirkedistrikt

Knudsen, S. Å.: En gennemhullet gravhøj fra enkeltgravstid. (Museumsavisen 2, 1987, s. 6-11).

Knudsen, S. Å.: Dysser i Lindknud sogn. (Museumsavisen 1, 1987, s. 8-18).

M. Skovholm: Nogle af Adserbølgårds ejere og beboere. (Historisk arkiv for Brørup og Omegn 1986-87, s. 17-26).

Esbjerg kommune

Dieckmann Rasmussen, J.: -Ro, renlighed og regelmæssighed - sundhedspleje gennem 50 år med træk af udviklingen i Esbjerg. (Esbjerg 1987). 52 s., ill.

Holt Jensen, S. P.: Esbjerg Seminariums kunstsamling. (Esbjerg 1985). 64 blade, ill.

Sydjysk Universitetscenter 1972-1987. (1987). 43 s., ill.

Esbjerg købstad

Broch, J.: Robert Storm Petersen og Centralbiblioteket i Esbjerg. (Fra Ribe Amt 1987 s. 63-83).

Bruhn, V.: Da Esbjerg fik kirke og præst. (Ribe Stiftsbog 1987, s. 76-85).

Bruhn, V.: Kirkeliv i Esbjerg. Vor Frelseres kirke i 100 år. (Esbjerg 1987). 176 s., ill.

Dragsbo, P.: Klatterup og omegn - om et arbejderkvarter i Esbjerg. (Mark og Montre 1986-87, s. 89-108).

En rokklub ved Vadehavet. Esbjerg Rokklubs 60 års jubilæumsskrift. (Esbjerg 1986). 28 s., ill.

Olesen, O.: Det store hvide hus i Kongensgade: essay. (Esbjerg 1986). 11 blade.

Sondrup K.: -den vilde jagt... - en uge på -Harder Mikkelsens bogtrykkeri-. (Esbjerg 1987). 48 s., ill.

Skads sogn

Skads skole 200 år. (Esbjerg 1987). 47 s., ill.

Fanø kommune

Nordby sogn

Nordby kirke 1786-1986. (Nordby 1986). 32 s., ill.

Sørensen, M.: Uddrag af Nordby kirkes historie gennem tiderne. (Ribe Stiftsbog 1987, s. 59-75).

Grindsted kommune

Petersen, V.: Et tilbageblik over avl og afsætning af kartofler på Grindstedegnen. (Egnsbogen 1987, s. 44-48).

Filskov sogn

Fog, O.: Kirken i Filskov. (Egnsbogen 1987, s. 49-54).

Grindsted sogn

Andersen, A. Chr.: En by bliver til. (Egnsbogen 1987, s. 3-8).

Eriksen, S.: - og alt det ustyrlige onde breder sig-. (Egnsbogen 1987, s. 9-13).

Kranold, I.: Min tid i Grindsted. (Egnsbogen 1987, s. 20-24).

Sdr. Omme sogn

Mølgård, G.: Et fattighusbarns historie. (Sdr. Omme 1986).

Helle kommune

Vr. Starup

Hundebøll, L. M.: Starup/Tofterup mølle 1878-1968. (Tofterup 1987). 47 s., ill.

Holsted kommune

Holsted kommune, handel og håndværk, historisk billedbog 3. (Holsted 1987). 64 s., ill.

Føvling sogn

Føvling Husflidsforening 1935-1985. (Føvling 1985). 24 s., ill.

Ribe kommune

Bruun, J.: Stormflod. (Vestjyder fortæller 1987, s. 51-55).

Jensen, S.: Gårde fra vikingetiden ved Gl. Hviding og Vilslev. (Mark og Montre 1986-87, s. 5-25).

Farup sogn

Madsen, P. K.: Houses from the later Part of the Twelfth Century at Farup near Ribe, South-West Jutland. (Journal of Danish Archaeology, vol. 4, 1985, s. 168-178).

Hviding sogn

Bruun-Petersen, J.: Vedsted-Hviding

jernbanestation 1887-1923. (Mark og Montre 1986-87, s. 58-74).

Jensen, S.: Hvidings vikinger. (Skalk 1, 1987, s. 3-8).

Ribe købstad

Degn, O.: Ejere og beboere i Nederdammen 31 i Ribe og ejendommens baggrund i de sociale forhold 1545-1987. (Mark og Montre 1986-87, s. 154-168).

Engqvist, H. H.: Nederdammen 31 i Ribe. Excurs 1. Ranker. (Mark og Montre 1986-87, s. 169-178).

Engqvist, H. H.: Nederdammen 31 i Ribe. Excurs 2. Stokværksfremspring og gavlkonstruktioner. (Mark og Montre 1986-87, s. 179-188).

Jensen, S.: Det ældste Ribe - og vikingetidens begyndelse. (Beretning fra 5. tværfaglige vikingesymposium 1986, s. 7-22).

Madsen, P. K.: Et middelalderhus på Nederdammen i Ribe. (Mark og Montre 1986-87, s. 126-153).

Madsen, P. K.: Syv kilo skår fra en udgravning nær vadestedet over Ribe Å. (Mark og Montre 1986-87, s. 38-41).

Mikkelsen, H.: Vadestedet over Ribe Å. (Mark og Montre 1986-87, s. 28-37).

Søndergaard, S. M.: Ribe-lodposte. (Bygningsarkæologiske studier 1986, s. 93-100).

Søndergaard, S. M.: Grønnegade 12 i Ribe. (1986). 75 s., ill.

Termansen, J.: Fanø blev solgt i Ribe. (Bygd 1987).

Vilslev sogn

Jensen, S.: Overgangshuset. (Skalk 6, 1987, s. 3-8).

Varde kommune

Varde Museum 1912-1987. Varde i billedkunsten. (Varde 1987). 108 s., ill.

Varde købstad

Faber, O.: Nyt Varde sølv. (Mark og Montre 1986-87, s. 53-57).

Gundersen, B.: Barndommens besættelse. (Vestjyder fortæller 1987, s. 38-47).

Larsen, F.: Nogle småtræk fra slutningen af Besættelsen. (Frihedskampens Veteraner nr. 104, 1986, s. 97-101).

Madsen, A. L.: En særlig dag. (Vestjyder fortæller 1987, s. 23-37).

Nyland, N.: Vardes 3 sygehuse. (1987). 79 s., ill.

Vejen kommune

Malt sogn

Godsejer Chr. Johs. Petersen, Estrup Hovedgård. (1987). 42 s., ill.

Knudsen, S. Å.: Runestenen. (Museumsavisen 2, 1987, s. 2-3).

Knudsen, S. Å. m.fl.: »Kloppenborg bro« - for 9000 år siden. (Museumsavisen 1, 1987 s. 24-27).

Vestergaard, S.: Den sidste krigsvinter. (Frihedskampens Veteraner nr. 105, 1986, s. 29-63).

Vejen sogn

Niels Hansen Jakobsen og hans venner - et tilbageblik. (Vejen 1986). 12 s., ill.

Vejen Handelsskole og Handelsgymnasium 1915-1985. (Vejen 1985). 32 s., ill.

Ølgod kommune

Linding, H.: Fra hyrdedreng til mejeribestyrer. En Ølgod-dreng fortæller. (1987). 242 s., ill.

Manø, S.: Fra det gamle Ølgod og opland. (Ølgod 1987). 79 s., ill.

Ølgod Museum 1986. (20. årg., 1987, 36 s.).

Ansager sogn

Nørager, O. og Jensen, E.: Gamle billeder fra Ansager. (1987). 44 s., ill.

Selmer, J.: Landsbysmedjen i Kærbæk. (Mark og Montre 1986-87, s. 109-125).

Tistrup sogn

Pallelsen, S.: Landbohjemmenes trækraft før elektriciteten. (Ølgod Museum 1986, s. 7-8).

Ølgod sogn

Hansen, M.: Ølgod Brugsforening 1887-1987. (Ølgod 1987). 48 s., ill.

Hjedding Andelsmejeri 1882-1905. (Ølgod 1987, 2. udg.). 40 s., ill.

Kristensen, K. M.: Fra Landboreformernes tid, Ølgod sogn. (Ølgod Museum 1986, s. 9-11).

Stidsen, P.: Minder fra Vestjylland 1944-45. (Ølgod Museum 1986, s. 30-34).

Verner-Larsen, M.: Et hjem i Krusbjerg i 1930'erne. (Ølgod Museum 1986, s. 19-29).

Foreningens virksomhed

Den 1/10 1987 døde pastor emer. Knud Høgsbro Østergård, Holsted. Høgsbro Østergård fik sin livsgerning som præst for Starup og Åstrup menigheder. Efter sin afgang flyttede præsteparret til Holsted, men vedblev at bevare de tætte bånd til tidligere sogne.

Høgsbro Østergård var stærkt engageret i historiske emner, og den vestjyske lokalhistorie havde hans store interesse. Han engagerede sig også i større emner som problemerne omkring Kristendommens indførelse i Danmark - om de nære bånd mellem Irland og Skandinavien i missionstiden - emner som sakralsten, tidlige døbefondstyper, kirkearkæologi for blot at nævne nogle af de mange emner han favnede og behandlede - ofte med nye synsvinkler i tolkningen.

Der blev dog også tid til det lokalhistoriske arbejde, og han var en af drivkræfterne bag oprettelsen af lokalhistorisk arkiv i Åstrup.

Det er klart, at også Historisk Samfund for Ribe Amt havde hans store interesse, og her kom han til at yde en betydningsfuld indsats gennem de 22 år, hvor han var medlem af bestyrelsen, men også vores årbog *Fra Ribe Amt* kan fremvise en række fortrinlige artikler fra hans hånd. Høgsbro Østergaard blev i 1985 hædret med *H. K. Kristensen Prisen*.

Høgsbro Østergård var i alle livets forhold et engageret menneske, og vi vil også her i Historisk Samfund minde ham med tak og dyb respekt som en god ven, et afholdt medlem af vor bestyrelse.

Æret være hans minde

Ved sidste års generalforsamling i Arnbjerg i Varde ønskede foreningens formand gennem 10 år Verner Bruhn at gå af.

Verner Bruhn blev ved den lejlighed takket af generalforsamlingen for en betydningsfuld og initiativrig periode i foreningens historie.

Efter generalforsamlingen har bestyrelsen konstitueret sig med undertegnede som formand, amtskommunaldirektør C. H. Dons Christensen som næstformand, lærer Ejvind Busk Jensen som sekretær og studielektor Jens Chr. Nielsen som kasserer.

Redaktionen kom til at bestå af: cand.mag. Hans Jørgen Larsen (redaktør), gdr. Jens Kusk og pastor Agnar Frandsen.

Derudover er der nedsat en række underudvalg, således at hele bestyrelsen er inddraget i arbejdet.

Som det fremgår af regnskabet, fremkommer vi i år med et mindre underskud, noget der har givet bestyrelsen anledning til nøje overvejelser om, hvad der er årsagen her til, samt hvordan vi kan forbedre vor økonomi.

Årsagerne er flere, og også vi kan mærke, at kommunerne og alle skal spare. Det har betydet, at visse kommuner ikke har forhøjet sit tilskud i takt med prisstigninger, nogle har endog nedsat beløbene, men vi forsøger at påvirke tilskudsgiverne.

En anden årsag er også, at der efterhånden er kommet en lang række lokalhistoriske årbøger fra museer, arkiver og foreninger. Gennem vort koordinerende arbejde for lokalhistorien i amtet, har vi selv været med til at styrke disse institutioner, men udgivelserne betyder, at vi i en tid, hvor folk skal spare, mærker en tilbagegang i medlemstallet, antagelig fordi folk gerne støtter det lokale som første prioritet. Vi betragter det dog som en sund og god konkurrence, som animerer os til at gøre vores årbog og andre publikationer endnu bedre. Dette kan bl.a. ses på årbogen for 1987, som har fået nyt format og udstyr, hvilket har betydet en mere indbydende årbog med bedre forhold for billedkvaliteten. Vi håber, at ændringen er faldet i vore medlemmers smag, i hvert fald har vi modtaget mange positive tilkendegivelser. Det vigtigste er dog indholdet, og her forsøger redaktionen at gøre stoffet så spændende som muligt.

Vi mener ikke, at vi er overflødige, men at vi mere end nogensinde har brug for et samlende organ for historieforskningen i amtet. Vi skal blot tilpasse os tidens nye signaler, og det føler vi også, at vi gør.

Vi har foretaget visse justeringer for at forbedre økonomien, men bestyrelsen er enig i, at den vigtigste vej er at styrke medlemstallet. Derfor har vi indledt en medlemskampagne ved at udsende en lang række hvervebreve og resultaterne er positive.

Desuden har vi udsendt en ny hverve-bogsalgsfolder til alle medlemmer, og det har også givet et ganske tilfredsstillende bogsalg i årets løb.

Vor publikationsvirksomhed har gennem de seneste år været hektisk, men desværre har nogle bøger været tabsgivende. Det er så meget mere kedeligt, som det gerne skulle være således, at Historisk Samfund skulle kunne være den amtsforening, som kunne løfte opgaver - herunder bogudgivelser - af vital lokalhistorisk betydning for historieforskningen i amtet - uden at økonomiske betragtninger umuliggør sådanne tiltag.

Derfor har bestyrelsen besluttet at holde igen med nydgivelser til økonomien er bedret, dog forventer vi til efteråret at kunne præsentere bogen om kunstneren N. Hansen Jacobsen's mindestene - en publikation, som Agner Frandsen ihærdigt har arbejdet på de seneste år.

Som et tilbud til vore medlemmer, har vi forhandlet Verner Bruhn's *Kirkeliv i Esbjerg* til en speciel pris til vore medlemmer. Ligeledes har vi kunnet tilbyde Ingrid Nielsen's »Ribe Bys Jordebog« til kun 37 kr.

I år håber vi også at kunne medvirke til udsendelsen af *Foreningsregistraturen i Ribe Amt*.

Projekter

Overfor bevilgende myndigheder har vi støttet projektet *Landsbystyre i Ribe amt 1500 - 1800* og selv har vi nu iværksat projektet *Begravelseskikke i Ribe amt* et trods titlen spændende emne, som pastor emer. Futtrup har påtaget sig. Også *Flygtningelejre i Ribe amt* fortsætter under ledelse af Leif G. Ipsen i Oksbøl.

Arrangementer

Sommerudflugten gik sidste år til Sydvest-Fyn, og den Historiske Søndag til lokaliteterne runestenen ved Bække kirke, Klebæk-højene, Vittrup Bavn og Hovborg. Alle steder var der lokalhistoriske guider, der gjorde en god indsats for at delagtiggøre vore medlemmer i netop dette steds historie. Efterårsmødet var dels i Hviding kirke, hvor Verner Bruhn fortalte om dens historie, og dels på Rejsby Kro, hvor antikvar Stig Jensen fortalte om udgravninger i Hviding og Vilslev.

Ved disse arrangementer oplever vi den glæde, at der er en stigende opbakning omkring disse emner, hvilket tolkes som øget interesse for lokalhistorien.

Stavnsbåndet

Om en måneds tid kulminerer festlighederne omkring stavnsbåndets ophævelse for 200 år siden. Vi har naturligvis også deltaget aktivt, idet Verner Bruhn på vore vegne har været koordinator for de mange arrangementer i amtet.

I samme anledning har bestyrelsen besluttet at lave et bogtilbud med 3 bøger omhandlende landboforhold i 1800-tallet.

Det har været et travlt år, og der er grund til at takke bestyrelseskolleger for en ihærdig indsats, men der skal også lyde en tak til amt og kommuner for økonomisk støtte, ligeledes til pengeinstitutter og private donatorer for en hjælpende håndsrækning, men sidst og ikke mindst en stor tak til vor trofaste medlemsskare for nødvendig opbakning omkring vort arbejde for at udbrede kendskabet

til vort amts historie. Mit ønske skal være, at mange flere vil være med i dette arbejde - derfor opfordrer jeg alle vore medlemmer til at hjælpe til med at forøge medlemskredsen.

Søren Manøe

Nye medlemmer

Alslev: Alslev Sognearkiv, *Ansager:* Ole Andreasen, Benne Lund, *Brørup:* Brørup Lokalhistoriske Arkiv, *Darum:* Vagn Degnbøl, *Esbjerg:* Knud J. Andersen, Johs. Bredmose, hr. og fru Christensen, Nick Nyland, Grethe C. Petersen, Berthel A. Rasmussen, A. Wejse, *Gjesing:* Svend E. Vind, *Glejbjerg:* Niels J. Pedersen, Åstrup Sognearkiv, *Grindsted:* Ruth Jensen, *Horne:* Michael Oettinger, *Lindknud:* Villy Madsen, *Læborg:* Arne Elbæk, *Nyminddegab:* Maja Haahr, J. Lam, *Nr. Nebel:* Gudrun Enevoldsen, John Hansen, Signe S. Svendsen, *Oksbøl:* Anna G. Christensen, Kirsten Jensen, *Ounbøl:* Hans Bork, *Ribe:* Mogens Fischer, Iver Iversen, *Starup:* Susanne G. Knak, Gunnar Kristensen, *Tarp:* Kaj Hørup, *Tistrup:* D. Laukamp Nielsen, Kr. Uhre Olsen, Birthe M. Thomsen, *Tøfterup:* frk. Lauridsen, *Varde:* Ejnar og Inger Andersen, Ejlif S. Isaksen, Valdemar Kornerup, Bent Olesen, Poul Rasmussen, *Vr. Vedsted:* Sven M. Christensen, John Frederiksen, *Vejen:* Elisabeth Hyldig, VUC Vejen, *Vejrup:* Ingrid Jensen, *Vrøgum:* C. A. Mortensen, *Ølgod:* Benno Borup, Jørgen Gaarde, Ina Jensen, Inger Pedersen.

Uden for amtet:

Brovst: Ruth Buhl, *Glamsbjerg:* Anne-Marie Grønnegaard, *Greve:* K. B. Haltrup, *Hvalsø:* Jørgen Sørensen, *Kolding:* Nete With Fogstrup.

Regnskab for året 1987

INDTÆGTER

Kontingent		101.659,01
Tilskud:		
Tipsmidlerne	6.800,00	
Ribe Amt	11.000,00	
Kommuner i Ribe amt:		
Billund Kommune	1.000,00	
Blaabjerg Kommune	700,00	
Blaavandshuk Kommune	700,00	
Bramminge Kommune	450,00	
Brørup Kommune	750,00	
Esbjerg Kommune	1.600,00	
Fanø Kommune	500,00	
Grindsted Kommune	1.000,00	
Helle Kommune	450,00	
Holsted Kommune	1.100,00	
Varde Kommune	1.400,00	
Vejen Kommune	1.500,00	
Ølgod Kommune	800,00	
Øvrige tilskud:		
Bikuben Esbjerg	800,00	
Ribe Sparekasse	400,00	
Sneum Sparekasse	1.000,00	
Esbjerg Bank	1.000,00	
Alfa Solo A/S	500,00	
Nordisk Gummibådsfabrik A/S	2.000,00	
Ribe Jernlager A/S	500,00	
Oscar Nielsen A/S	2.000,00	
Andre (ønsker at være anonym)	10.300,00	48.250,00
Renter		1.789,71
Foreningsindtægter i alt		151.698,72
Bogsalg:		
Indgået ved salg		23.331,85
Tilskud til bogudgivelser Ribe Amt		15.000,00
		<u>190.030,57</u>

UDGIFTER

Lønninger		9.814,15
Bestyrelsesmøder		3.002,43
Kontorholdsudgifter (telefon, kuverter, kontorartikler, tryksager)	15.315,99	
Porto	9.796,60	
Tidsskrifter, kontingenter, møder	5.826,00	
Andre udgifter	1.976,05	
Medlemsmøder, udflugter netto	2.309,09	
Udgivelse af Årbog 1987	102.539,07	
HK-prisen	2.481,90	
Foreningsudgifter i alt		153.061,28
Bogsalg:		
Lønninger	4.773,67	
Kontorholdsudgifter	4.361,07	
Porto	5.135,00	
Andre udgifter	0,21	
Udgivelsesudgifter, herunder trykning	24.836,96	
		192.168,19
Årets underskud		2.137,62
		<u>190.030,57</u>

Status pr. 31/12 1987

Kassebeholdning pr. 31/12 87:

Saldo 1/1 1987	27.559,84	
Forøgelse i 1987	<u>3.667,09</u>	31.226,93

Boglagerets værdi pr. 31/12 1987:

Værdi pr. 1/1 1987	41.848,28	
Nedbragt ved salg og afskrivning	<u>20.000,00</u>	21.848,28
K. og T. Thomsens Mindelegat		<u>12.737,50</u>
		65.812,71

Fond (gravminder og mindestene)		1.210,55
---------------------------------------	--	----------

Anden gæld (bøger i kommission)		11.466,21
---------------------------------------	--	-----------

Foreningens egenkapital pr. 31/12 1987:

Saldo 1/1 1987	75.273,57	
Boglagerets værdi formindsket	<u>20.000,00</u>	
	55.273,57	
Underskud i 1987	<u>2.137,62</u>	53.135,95
		<u>65.812,71</u>

Foranstående regnskab er revideret. Kassebeholdningens tilstedeværelse konstateret.

Esbjerg, den 14.4.1988.

Chr. Almhede

Jens Kusk

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsmark i Ribe Amt i 1987

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt (RAL)

Bestyrelsens beretning for 1987 skal indledes med mindet for fhv. skoleinspektør Aksel Teglggaard, Aarre, der døde i januar 1988 efter længere tids sygdom.

Aksel Teglggaard var med i RALs bestyrelse fra starten i 1979 og indtil 1986. Han gjorde der, såvel som lokalt i Aarre og i arkivsamarbejdet i Helle Kommune, en stor indsats for lokalhistorien. Ikke mindst takket være ham fik Aarre Sogn sin sognehistorie skrevet og udgivet. I arkivmæssig henseende havde han ideer og visioner om udviklingen i fremtiden - men havde også gået længe nok i livets skole til hurtigt at vende tilbage til virkelighedens verden og indtage en mere skeptisk og realistisk holdning til mulighederne for gennemførelsen af de »vilde« tanker og ideer, han netop havde født. Som oplæser var han eminent, og mange har trukket på ham og har haft fornøjelsen af hans evner i den henseende. Jeg ved, hvor savnet han er og har også hørt tvivlen om, hvorvidt hans arbejde kan føres videre. Det skal føres videre, for noget bedre kan man ikke gøre for at værne om hans minde.

Beretning 1987

Endnu et år er gået, hastigt, for det synes ikke at være længe siden, de lokalhistoriske arkiver sidst var samlet til årsmøde i Bramming. At tiden nærmest flyver afsted er vel kun eet af flere tegn på de mange arbejdsopgaver i den lokalhistoriske arkivverden. Et er ihvertfald sikkert: der er ikke tid til at kede sig.

1987 var måske et specielt år, vil man sige. Det er rigtigt, at forberedelserne til markeringen af 200-året for stavnsbåndets ophævelse har optaget de lokalhistoriske arkiver meget i det forgangne år. Men det er nu ikke det eneste, der har holdt dem beskæftigede. Af arkivernes årsberetninger, som jeg netop har redigeret, fremgår det tydeligt, at besøgene i arkiverne bliver flere og flere, antallet af telefoniske og skriftlige forespørgsler vokser, og afleveringer tiltager i omfang og størrelse, så det kan synes uoverskueligt, hvornår man nogensinde skal kunne nå at få det afleverede materiale registreret. Vi må imidlertid ikke sige nej til afleveringer af den grund, for på arkivet er materialet reddet, og registreret skal det nok blive - engang. Siger vi, som er opbevaringsinstitutioner, først nej på grund af op-

hobede afleveringer, bliver papirmøllen eller affaldscontaineren måske modtageren. Og det kan få katastrofale følger for vor kulturarv, for - for atter at vende tilbage til arkivernes årsberetninger - der findes stadig overraskende meget gammelt materiale rundt omkring i privates gemmer i kældre og på lofter, som det vil være væsentligt at sikre for eftertiden. Et af amtets lokalhistoriske arkiver har f.eks. fået afleveret en brandforsikringspolice fra 1770'erne, et andet læseforeningens forhandlingsprotokol fra 1840'erne. Det understreger, hvor vigtige opgaver de lokalhistoriske arkiver har, når så gammelt materiale endnu ligger ude omkring med risiko for at gå til.

Samtidigt har man i løbet af 1987 kunnet konstatere, at de lokalhistoriske arkiver ikke kan nøjes med at samle ind, hvad der er 100 år gammelt og skrevet med gotisk skrift. Jeg tænker her især på de kort, tegninger, udklip, fotos m.m., som sidste år blev brugt til at lokalisere gemte og glemte lossepladser, da registreringen af disse tikkende miljøbomber gik igang. Vi må erkende, at det er en ny form for brug af de lokalhistoriske arkivers samlinger, som hverken vi eller lokalsamfundet iøvrigt kan være uinteresserede i.

Lokalhistoriske arkiver er altså ikke blot, hvad vi troede de var. Facetterne er mange: lokalhistorie, slægtsforskning, administration, planlægning, miljøforhold, undervisning, for blot at nævne nogle kodeord. Nostalgien er der også, men den er trængt, for lokalarkivfolkernes arbejde med materialerne afslører, at de gode gamle dage måske ikke var så gode endda - nok stadig - Ak hvor forandret - men ikke altid til det værre.

Når de lokalhistoriske arkiver ikke blot har en kulturel, men også en samfundsmæssig central funktion kan det undre, at nogle kommuner er så yderst tilbageholdende med at støtte det store arbejde, der udføres i arkiverne. Ingen kommune skal nævnes med navn, for de pågældende burde selv være klar over det. Nogle af amtets lokalhistoriske arkiver må nøjes med et kommunalt tilskud til driften på 500 kr. årlig, en sats der blev fastsat for snart 10 år siden og som tilmed kun uddeles efter ansøgning. Det er næsten at gøre grin med de mennesker, som ganske vist af egen interesse, men for alles skyld, udfører et stort arbejde for bevaringen af lokalsamfundets kulturarv. Det må vist også

være den eneste post i de kommunale budgetter, som ikke er blevet fremskrevet siden. I en enkelt, større kommune har man tilmed afslået at normere en stilling, der er nødvendig for at få det pågældende arkiv til at fungere. Også de lokalhistoriske arkiver erkender nødvendigheden af at spare: vi kender det faktisk allerede til hudløshed, idet vi er vant til at få, og tilmed at være glade for at få, hvad andre har kasseret. Måske endnu et argument for at styrke de lokalhistoriske arkiver, så også denne del af vor viden og erfaring kunne stilles til rådighed for andre!

Det er altid populært at hakke på politikere for ikke at bevilde penge nok. De sidder imidlertid med et stort ansvar og mange vanskelige opgaver at løse. Derfor er det for nemt blot at spille bolden over til dem. Vi har nemlig også selv en vigtig opgave i den sammenhæng, nemlig at give politikerne og andre argumenterne for at yde støtte til lokalarkiverne. Ingen andre end det lokalhistoriske arkiv selv kan bevise, hvorfor der skal ydes støtte - det er på os selv, bevisbyrden ligger.

Organisatoriske forhold

Efter sidste årsmøde konstituerede bestyrelsen sig med Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv som formand, Olga Pedersen, Aastrup sognearkiv, som næstformand og A. Bjerregaard-Andersen, Varde lokalhistoriske Arkiv, som kasserer. Hans Otto Kristensen og Vagn Jensen har været de hårdt prøvede og -arbejdende bestyrelsesmedlemmer.

Bestyrelsen har holdt syv bestyrelsesmøder siden årsmødet og diskuterer påtrængende arkivproblemer og aktiviteter for medlemmerne.

For at tage det sidste først afholdt Ribe Amts lokalhistoriske arkiver sammen med de lokalhistoriske arkiver i Vejle Amt den 4. april 1987 en temadag i Billund Centret om stavnsbåndet og landboreformerne. Mødet var velbesøgt med mere end 50 deltagere, heraf langt de fleste fra Ribe Amt. Når man ser tilbage, må vi nok erkende, at programmet var lige lovligt stramt. En væsentlig funktion, når arkivfolk er samlet, er muligheden for indbyrdes udveksling af erfaringer og ideer. Det behov bliver i højere grad tilgodeset ved arkivdagene, hvoraf vi havde den seneste i januar 1988 i Holsted. Emnet var kopier af statsligt arkivmateriale, og de ca. 35 deltagere hørte om mikrofilm- og fotokopimuligheder. Der blev også tid til at se særudstillingen »Holsted fra stenalder til stationsby«, arrangeret af Egnsmuseet for Vejen, Holsted, Brørup. Vi kan ikke holde disse arrangementer uden at trække på nogle af vore medlemmer, og derfor skal der bringes en tak til vore værter ved de to sammenkomster, henholdsvis Billund Lokalhi-

storiske Arkiv og Lokalhistorisk Arkiv for Holsted Kommune.

I bestyrelsen har det derimod undret os, at man måtte aflyse et kursus over tre lørdage i efteråret om arbejdet med lokalhistorie, arrangeret i samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitetskomite. Ganske vist kom et tilsvarende kursus i gang i Varde med pæn tilslutning og mange arkivfolk repræsenterede. Alligevel er der mange, vi ved arbejder aktivt med lokalhistorie, som vi ikke ser på disse kurser, selv om de må have behov for at være sammen med andre aktive lokalhistorikere for at høre, hvordan de gør, hvad man kan, få afprøvet nye ideer og ikke mindst få indblik i, hvordan man i lands- og Rigsarkiv finder materiale om sit eget område. Det er tankevækkende, at man ikke i alle arkiver kan læse gotisk skrift eller for den sags skyld give vejledning i, hvordan man kan finde oplysninger i andre arkiver. Befolkningen anser jo os i de lokalhistoriske arkiver som eksperter, ikke blot i at finde rundt i eget arkiv, men også give råd og vejledning om, hvor man kan gå hen, hvis der ikke er noget at hente lokalt. I bestyrelsen må vi opfordre til, at man overvejer dette problem nærmere og helst ser vi naturligvis, at man gør noget ved sagen ved at melde sig til et af de kurser, der arrangeres i bl.a. Esbjerg og Varde.

Nogle siger, at RALs aktiviteter ikke er voldsomme. Det er nok rigtigt, men RAL er jo andet end kurser og møder. Vi udgiver et blad, RAL-NYT, som sidste år kom med 4 numre, vi udsender årsberetninger i FRA RIBE AMT, og vi driver forskningsprojekter - i 1987 projekt Vider og vedtægter via tilskud fra Arbejdsmarkedsnævnet for Ribe Amt og Ribe Amts beskæftigelsesudvalg.

Vi må erkende, at aktiviteterne har været afpasset efter ressourcerne. Derfor kan man altid spørge, om ressourcerne anvendes rigtigt. Her har medlemmerne god mulighed for at kunne gøre deres indflydelse gældende, for forslag og ideer er altid velkomne.

Ellers har bestyrelsen især beskæftiget sig med vedtægts-spørgsmålet. Sidste år udsendte Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver standardvedtægter for lokalhistoriske arkiver, som i første omgang skal opfyldes af de arkiver, der søger om medlemsskab af SLA og amtskredsene. I Ribe Amt er også nogle af de etablerede arkiver ved at revidere deres vedtægter, hvilket der kan være god grund til. De fleste arkiver har været i gang i over 10 år, og meget er sket siden da. Nye vedtægter kan måske være med til at udløse en dispensation til opbevaring af menighedsrådsarkiver.

For nye arkiver, der søger medlemsskab af RAL, er det en uomgængelig nødvendighed at have vedtægter, udformet efter standardvedtægterne. RAL er en sammenslutning af SLAs medlemmer i Ribe Amt, og da SLA forlanger standardvedtægternes krav opfyldt af nye medlemmer er

det ensbetydende med, at RAL også må kræve det af sine medlemmer. Det indebærer bl.a. medlemskab af både RAL og SLA.

Ribe Amt har længe været dækket med arkiver, men alligevel skyder der stadig nye arkiver op. Efter bestyrelsens mening skal oprettelsen af nye arkiver ikke ses som utilfredshed med eksisterende arkivers arbejde. Det er snarere andre forhold i lokalsamfundene, der gør, at man vil holde på sin identitet via et arkiv. Da de lokalhistoriske arkivers hovedopgave er at sikre lokalsamfundenes kulturarv for eftertiden og de eksisterende arkiver har hænderne mere end fulde med at løse denne opgave, må RAL være glad for, at flere interesserede melder sig »under fanerne for at give en hånd med«. Men glæden er dog betinget af, at de pågældende arkiver har vedtægter der sikrer, at det indsamlede materiale behandles forskriftsmæssigt og betragtes som offentligt eje og at der er truffet bestemmelser om, hvad der skal ske med det den dag, interessen for arkivarbejde ikke længere måtte være tilstede lokalt. Vi må jo nok erkende, at den nuværende lokalarkivstruktur næppe vil vare i al evighed. Hvad det imidlertid drejer sig om her og nu, er at få kildematerialet samlet ind, inden det forsvinder i kakeleovnen eller affaldscontaineren.

Som nye medlemmer har RAL optaget Tobøl Egnarkiv og Vester Vedsted Sogns Lokalhistoriske Arkiv. Vi byder dem velkommen i arbejdet. Lokalhistorisk Arkiv for Nordby sogn på Fanø ved tidligere borgmester Marius Sørensen har indstillet driften og overdraget samlingerne til Sognearkiverne på Fanø, Nordby afdeling. Altså en fremgangsmåde helt efter bogen. I alt har RAL i dag 42 ordinære medlemmer.

Status

Bestyrelsen mener at kunne se tilbage på det svundne virksomhedsår med tilfredshed, selv om ikke alt gik, som man ønskede sig.

Vi fik ikke foreningsarkivregistraturen ud - den ligger stadig på mit skrivebord, men i 1988 skal det ske. Hvordan skal jeg vende tilbage til.

Beskæftigelsesprojektet om Vider og vedtægter i Ribe Amt stoppede pr. 31. december 1987 efter 18 måneder. Det blev ikke færdigt i den forstand, at alle relevante materialekategorier fra alle områder i amtet blev gennemgået. Det ville også have været menneskeligt umuligt. Dertil tager det for lang tid at læse 1500- og 1600-tals tingbogsmateriale. Men vi fik gjort et godt indhug, og foreløbig har Grethe Carlslund Petersen præsenteret resultaterne i artikler i FRA RIBE AMT og i RAL-Nyt. En arbejdsrapport på 260 sider med de fundne vider og vedtægter er under trykning. I øvrigt vil jeg henvise til Grethe Carlslunds efterføl-

gende beretning. Der venter imidlertid flere spændende vider og vedtægter på at blive fundet og hele problemfeltet på at blive bearbejdet. På begrundet formodning om velvillig behandling besluttede bestyrelsen i samarbejde med Landbohistorisk Selskab at søge Velux-fonden om penge til en 4-årig videreførelse af projektet. Desværre blev det et afslag, og vi ansøger nu pr. 15. marts Statens humanistiske Forskningsråd om penge til en fortsættelse, så det store arbejde, der allerede er gjort, kan føres videre og afsluttes endeligt. Foreløbig imidlertid en tak til Arbejds-markedsnævnet for Ribe Amt og Ribe Amts Beskæftigelsesudvalg for den delte støtte. Også en tak til projektleder og projektmedarbejdere for veludført arbejde.

Også i år fik vi penge fra Ribe Amts Kulturfond til at få arkivernes årsberetninger trykt i FRA RIBE AMT og til at købe særtryk til fordeling blandt arkiverne. Oplaget er ret væk, hvilket understreger vigtigheden af at udarbejde beretningerne. Det er jo også der, mange af vore brugere finder arkivernes navne og adresser og ikke mindst følger med i, hvad vi foretager os. Derfor er det vigtigt at lave detaljerede beretninger, så brugerne kan få indtryk af, hvad der rører sig. Bestyrelsen vil gerne takke Ribe Amts undervisnings- og kulturudvalg for støtten og naturligvis også tak til Historisk Samfund for Ribe Amt for at stille plads til rådighed i årbogen. Det turde være unødvendigt at nævne, at de lokalhistoriske arkiver i det mindste bør kvittere for denne gestus ved at abonnere på FRA RIBE AMT, hvilket man vel gør alle steder???

Centralbiblioteket for Ribe Amt ansøgte i 1987 Ribe Amts undervisnings- og kulturudvalg om et tilskud på kr. 10.300 til en begyndende opbygning af en mikrofilmsamling af væsentlige mikrofilmte arkivalier i Landsarkivet i Viborg. I december 1987 udløstes der 10.300 kr. til indkøb af mikrofilm, og vi har bestilt de nye mikrokort af realregistre til skøde- og panteprotokollerne. Men leveringen har ikke fundet sted endnu. Vi er meget taknemmelige for det tilskud, der vil være af væsentlig betydning for de mange lokalhistoriske arkiver og aktive lokalhistorikere her i amtet.

Størst tak er der nok at bringe Ribe Amts undervisnings- og kulturudvalg for bevillingen på 20 lokalhistoriekonsulenttimer til refusion til Esbjerg Byhistoriske Arkiv for den bistand, arkivet yder amtets arkiver og deres amtsammenslutningen. Beslutningen blev truffet på udvalgsmødet den 25. februar og er så ny, at en ansættelse ikke har fundet sted. Den slags ting tager desværre tid. Men det lover godt, og arbejdsopgaver mangler der ikke. Den allerførste opgave til konsulenten er færdiggørelsen af foreningsarkivregistraturen. Derudover kommer arrangement af kurser og arkivdage, og så skal vi nok også snart have registreret, hvad amtets lokalhistoriske arkiver har af

kopimateriale fra det statslige arkivvæsen. Jeg har på fornemmelsen, at mange lokalhistorikere og slægtsforskere gør unødvendige rejser til lands- og rigsarkiv for at se noget, der faktisk allerede findes i kopiform her i amtet. Det er dårlig service fra vores side. Imidlertid må der ikke sættes flere opgaver igang, end der kan rummes inden for de bevilgede 20 timer. Et løft for de lokalhistoriske arkiver vil det imidlertid blive.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

De lokalhistoriske arkivers konsulent

Som tidligere nævnt har Esbjerg Byhistoriske Arkiv også i 1987 ydet bistand til de lokalhistoriske Arkiver i Ribe Amt og deres amtssammenslutning. Der har været mange væsentlige opgaver at løse, også mange tidsrøvende, hvilket desværre kom til at gå ud over færdiggørelsen af foreningsarkivregistraturen. Men med den tidligere nævnte refusion fra Ribe Amts undervisnings- og kulturudvalg skulle der være lys forude på det punkt.

Antallet af konkrete, mere krævende konsulentopgaver kan opgøres til 33, i hvilket tal ikke indgår den mængde henvendelser, der kan klares umiddelbart pr. telefon eller administration af og tilsyn med beskæftigelsesprojektet. Tallet lyder måske ikke voldsomt, men der er nogle meget tidsrøvende opgaver imellem. Samtidig er det ofte nødvendigt med et besøg på stedet for at se på sagen sammen med de lokale arkivfolk og drøfte den med dem. Ribe Amt er stort at køre i, så blot kørsel sluger megen tid, selv om jeg gør mit bedste for at begrænse tidsforbruget på landevejen.

Konsulentens arbejdsopgaver har bl.a. været af organisatorisk art. Der er ydet hjælp til en række arkiver, der arbejdede med forslag til nye vedtægter. Med et af de nystartede arkiver, Vester Vedsted sogns lokalhistoriske arkiv, drøftedes ikke blot de forskellige organisationsformer, men konsulenten medvirkede også på den stiftende generalforsamling med at fortælle om, hvad lokalhistorisk arkivarbejde går ud på.

Landsarkivet har tilbudt både fotokopier og mikrofilm af centrale arkivalier til de lokalhistoriske arkiver, og det har fået flere til at henvende sig for at få råd om, hvad de skulle investere i.

En enkelt henvendelse drejede sig om argumenter for og støtte til sikringen af et arkivs normering, en sag, der desværre ikke har fundet en endelig og tilfredsstillende løsning endnu. Et andet sted drejede det sig om en erklæring om et udskiftningskort, som trængte gevaldigt til at blive restaureret.

Et arkiv har fået vejledning i og hjælp til registrering efter SLA-metoden. Det er nok væsentligt, at de lokalhistori-

ske arkiver tager deres registrering op til overvejelse. Selv om arbejdet umiddelbart synes stort, bliver det ikke mindre ved at vente med en eventuel omlægning. Også mere specielle registreringsopgaver er der blevet vejledt i. F.eks. er der ydet registreringsvejledning til et arkiv, der havde fået kommunale arkivalier retur fra Landsarkivet for Nørrejylland.

Også i år er det imidlertid vejledningen af de skrivende lokalhistorikere, der har taget mest tid. Selv om disse opgaver ikke er talmæssigt mange, er det de absolut mest tidskrævende. Et manuskript på 200 sider læses ikke igennem og kommenteres fra den ene dag til den anden. Vi lever flot op til Ribe Amts stolte, gamle tradition med de skrivende lokalhistorikere. Det er imidlertid klogt at gøre brug af konsulentbistanden, inden de mange penge på trykningen gives ud.

Denne beretning skulle så være den sidste, hvor konsulentbistanden er ydet på lånt tid og hvor de konkrete opgaver i høj grad har bestemt, hvad der er blevet løst. Det bliver spændende at se konsulentberetningen næste år og resultaterne af en langt mere målrettet indsats til gavn for lokalhistoriske arkiver og lokalhistoriens stilling i Ribe Amt.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

Projekt vider og vedtægter

Denne beretning er først og fremmest en redegørelse for arbejdet siden sidste års generalforsamling, men det er samtidig en beretning om et afsluttet projekt. Som bekendt sluttede projektet den 31. december 1987 efter 18 måneders arbejde, og i den forbindelse er det på sin plads at gøre status og vurdere, hvorvidt projektet er lykkedes eller ej. Har det indfriet de intentioner og forventninger, som det oprindeligt startede på? Er det færdigt? Hvad nåede projektet og hvad nåede det ikke? Det er nogle af de spørgsmål, som vil blive taget op i det følgende.

Arbejdet i 1987

Det første halvår af 1987 gik med fortsat søgning i Skast herreds tingbøger efter konflikter og forlig vedrørende landsbylaget. Derudover blev der for alvor taget fat på op-søgningen af originalerne til tidligere kendte eller omtalte vider. Det viste sig at være et omfattende og tidskrævende arbejde, idet henvisningerne i de trykte udgaver ofte er mangelfulde og til tider misvisende. I dette arbejde har vi fået stor hjælp af Landsarkivet i Viborg, men trods ihærdig arbejdsindsats er det ikke lykkedes at finde alle kendte vider i originalform. Der er stadig otte vider og vedtægter, som ikke er fundet i original. I slutrapporten har vi måttet forlade os på den eksisterende afskrift.

De fundne originaler er blevet konfronteret med de tid-

ligere afskrifter. Det har bekræftet projektets tidligste antagelser og understreget behovet for en nylæsning og nyudgivelse. Mange af de eksisterende afskrifter, især fra den lokalhistoriske litteratur, er moderniserede og ufuldstændige (dvs. uden underskrift og approbation). Afskrifterne fra *Danske Vider og Vedtægter* indeholder mange meningsforstyrende fejl, og der er ikke fulgt ensartede principper i værket. De eksisterende afskrifter ligger således spredt og i en meget uensartet form, og en samlet nyudgivelse efter ensartede principper vil være af stor værdi.

Den systematiske tingbogsøgning har resulteret i kendskab til i alt 56 vider og vedtægter samt et fund af 33 retssager, hvor vider og vedtægter er omtalt. Med hensyn til sidstnævnte er der dog tale om en række gengangere. Sorteres de fra er der med sikkerhed en restgruppe på 19 hidtil ukendte vider og vedtægter. Disse tal kan dog ikke umiddelbart sammenlignes med tidligere opgørelser. Videbegrebet har nemlig udviklet sig, eller rettere indsnæret sig, gennem det sidste års arbejde, hvilket må understreges som et af projektets vigtigste resultater. Således er vi i dag i stand til at præcisere begrebet som *kollektive bestemmelser vedrørende bylagets/landsbyernes indre anliggender eller bestemmelser vedrørende mellembys relationer*. Denne definition udelader en række overenskomster og forlig mellem forskellige del- og interessegrupper inden for bylaget som f.eks. fællesbreve om hospitalstiendekorn. Definitionen afgrænser sig endvidere i forhold til egentlige kontrakter, der kun forpligter underskriverne. I modsætning til disse har viderne en bred social udsagnskraft. Vidernes bestemmelser og bødebud har været gældende for samtlige beboere (lodsejere, fæstere, husmænd, inderster, tyende, mænd, kvinder og børn) i landsbyen, hvad enten de selv har været med til at vedtage og samtykke viden eller ej. Gennem projektet er det endvidere blevet klart, at der må skelnes mellem vider med bødebud og følgelig sanktionsmulighed (udpantning) på den ene side og vedtægter uden sådanne på den anden side. Distinktionen er vigtig i vurderingen af bylagets magt og beføjelser.

Endelig har projektet opstillet en *typologi*, som har vist sig at være et aldeles nyttigt redskab i systematiseringen af materialet. Der er selvfølgelig tale om grovkategorier og flydende overgange mellem kategorierne. Typologien skelner mellem tre principielt forskellige typer vider og vedtægter, alt efter deres indhold. Kategorierne er:

1. *Landsbyvidere*, herunder *købstadsvide*, der består af forholdsvis lange og komplekse vedtægtsæt. Disse kan indeholde driftsmæssige, almen kommunale, politimæssige, religiøse, moralske og organisatoriske bestemmelser. En forudsætning for, at en vide betragtes som en landsbyvide er, at den omhandler fle-

re af disse forhold og følger flere bestemmelser.

2. *Særvidere*, der dels er korte bestemmelser (oftest et enkelt punkt omkring et enkelt forhold som f.eks. hyrdelag, lyngslet, gæshold) og dels er tillæg til en i forvejen eksisterende vide. Desuden kan der også være tale om græsningsvedtægter eller engaftaler, altså særvidere vedrørende et bestemt område. Disse benævnes som *områdevedtægter*.
3. *Mellembysvedtægter*, hvis hovedregel er, at de bevæger sig ud over det enkelte ejerlav.

Tingbogsøgningen har endvidere resulteret i et konflikt- og forligskartotek på henved 600 kort, der er topografisk ordnet efter sogn og ejerlag, og der er gjort optegnelser om sagstyper og -forløb. Ifald projektet fortsætter, er det tanken at indtaste disse kort på EDB og sammen med de kendte vider og vedtægter er det optakten til en større konflikt- og forligsbank.

Endnu et synligt resultat af årets arbejde er to artikler skrevet af undertegnede: Landsbystyre og fællesskab i det 18. århundrede - belyst gennem vider og vedtægter i *Fra Ribe Amt 1987* og *Tingbogsstudier og lokalhistorie* i RAL-Nyt 1987:4.

Sidste halvdel af 1987 gik hovedsageligt med udarbejdelse af slutrapporten, der er en samling af alle hidtil kendte vider og vedtægter fra amtet samt udpluk fra retssager, der omtaler vider og vedtægter. I de tilfælde, hvor vi har fundet originalmaterialet, er der foretaget en nylæsning og lavet en ord- og bogstavret oversættelse. Viderne og retssagerne er indskrevet på tekstbehandlingsanlæg, der udgør grundlaget for den tidligere omtalte »konflikt- og forligsbank«.

I slutrapporten er der tillige en litteratur- og materialeoversigt, der skulle være uddelt til alle arkiver i amtet. Denne oversigt er et af projektets vigtige resultater, idet det er første gang, at der i det hele taget er foretaget en systematisk litteratursøgning på feltet.

Slutrapporten, der nu befinder sig i trykkeriet, er en intern rapport, forstået således, at den i sin nuværende form er tænkt som en arbejdsrapport eller en redegørelse for, hvad projektperioden er blevet brugt til. At den er intern betyder følgende: For det første er der ikke foretaget nogen kontrollæsning. Materialet er kun læst af undertegnede. Det er almindelig procedure, at der skal flere øjne på så vanskeligt materiale. Oversættelserne er uden tvivl fyldt med fejl, og det ville være aldeles uforvarsomt at offentliggøre dem i deres nuværende form. Der er da også truffet aftale med en række kontrollæsere om at få rapporten gjort færdig på det punkt. Dernæst er indledningen mangelfuld og bærer præg af tidsnød. Det er tanken, at indledningen skal udbygges med en tekstkritik og en vejledning

i brugen af stoffet samt en opsummering af, hvor man bør søge efter vider og vedtægter. Endelig mangler der et fyldestgørende stedregister og et sagregister er total fraværende, hvilket er en absolut forudsætning for bogens nytteverdi.

Alt i alt er slutrapporten uegnet til offentliggørelse som bog. Det er dog vores agt at søge midler til en omarbejdelse af rapporten med henblik på offentliggørelse. Hertil har vi allerede fået 6000 kr. fra Claus Sørensen og Alice og Tage Sørensen's fonde i Esbjerg. Det skønnes at ville tage to måneder at omskrive rapporten.

Vurdering af projektet

Projektet nåede ikke at skrive en bog, men det var heller ikke tanken, at bogen skulle skrives inden for bevillingens rammer.

Skruer vi tiden tilbage til før juni 1986 kan projektet skitseres i tre punkter:

1. At foretage en systematisk søgning efter vider og vedtægter i den lokalhistoriske litteratur
2. At opspore de trykte vider og vedtægter i deres originalform og foretage en nylæsning med henblik på udgivelse
3. At foretage en systematisk søgning i utrykte kildematerialer

Det første punkt er indfriet fuldt ud - det vidner litteraturlisten om. Det andet punkt er omtalt i arbejdsredegørelse og må også siges at være indfriet langt hen ad vejen. Den sidste formålsparagraf blev i samråd med styringsgruppen på et meget tidligt tidspunkt i projektet omformuleret til en pilotundersøgelse i Skast herred. Her er der foretaget en systematisk søgning i udvalgte arkivfunds: skøde- og panteprotokoller (er gennemgået komplet), godsarkiver (komplet gennemgået), og tingbøger. Tingbøgerne for Skast herred er ikke komplet gennemgået, men udvalgte år er finkæmmet. Det betyder, at vi har høstet en del erfaringer af metodisk karakter, og som sådan er pilotundersøgelsens resultater tilfredsstillende.

Erfaringsopsamling og perspektivering

Gennem hele projektet og i særdeleshed via pilotundersøgelsen er der høstet en række frugtbare resultater. Det viste sig rigtigt at satse på et område og udvælge nogle år, og at gøre det godt og grundigt. Nu kender vi materialet og ved, hvad vi kan forvente at finde. Jeg skal dog understrege, at materialet er af en sådan karakter, at det er vanskeligt at foretage generaliseringer. Hvad der gør sig gældende i et herred og et år, kan ikke nødvendigvis automatisk overføres til andre herreder og år. Det er umuligt at nå at gen-

nearbejde et helt amt på tilfredsstillende og forsvarlig vis, og spørgsmålet er da også, hvor hensigtsmæssigt det er? En entydig søgning efter vider og vedtægter er aldeles uhensigtsmæssig og er vel snarere udtryk for samlermani end historisk interesse. Det var jo det, »de gamle« gjorde.

En vigtig erfaring er, at vider og vedtægter ikke kan stå alene, men må tolkes i forhold til den sammenhæng, som de er opstået i. Det er med andre ord halsløs gerning at pløje sig igennem en række tingbøger efter vider og vedtægter, uden at registrere de mange konflikter og forlig, der har relation til viderne. Uden en indsigt i disse forhold er man jo ikke blevet klogere på datiden, men står så at sige med en række løsrivne dokumenter.

Projektet peger på tingbøgerne som en væsentlig kildeggruppe. Af de 56 kendte vider og vedtægter er 30 fundet i tingbøger, 11 i private samlinger, otte i godsarkiver, fem i amts- og rådstuearkiver og to i skøde- og panteprotokoller. Før projektet var der en vag antagelse om, at skøde- og panteprotokoller nok var en frodig fond. Det har projektet ikke kunnet bekræfte, snarere tværtimod.

Kan man så pege på bestemte konflikttyper, der fører til vider og vedtægter? Det spørgsmål står endnu åbent. Vi har dog bemærket, at mange vider og vedtægter optræder i forbindelse med konflikter omkring hyrdeforhold, lyngslet, tørvegravning og mellembys forhold i det hele taget. Men det er snarere en hypotese end en konstatering.

Vil man selv gå i gang med vider og vedtægter, er tingbøgerne altså et godt sted at gå til. Men en entydig søgning er som sagt perspektivløs, og man bør i stedet søge generelt på forlig og konflikter i relation til bylaget - dvs. på grandeplan. Vider og vedtægter er jo ikke emnet (målet), men et kildemateriale (midlet) til eksempelvis landsbystyret i fællesskabstiden. Her er vider og vedtægter blot en kilde blandt mange andre. Hermed ikke være sagt, at vider og vedtægter kun kan belyse bylaget eller landsbystyret. Jeg har i min artikel i Fra Ribe Amt søgt at vise de mange muligheder, der ligger i viderne. Landsbystyret fremhæves her, fordi det er et felt, som vi vil satse på i det videre forløb. Dette fører mig afslutningsvis over i en kort omtale af det nye projekt.

Projekt -Landsbystyre-

Allerede i efteråret formulerede vi en projektansøgning om landsbystyret i Ribe Amt, baseret på tingbogsstudier. Vi søgte et større, privat fond, men fik desværre afslag på ansøgningen.

I en lidt omarbejdet form er samme projekt nu indsendt til Statens Humanistiske Forskningsråd, hvorfra vi kan forvente svar i slutningen af maj. Projektets arbejdstitel er: »Landsbystyret 1500-1800: dets opbygning, funktioner og

forudsætninger. En analyse på grundlag af tingbogsstudier i Ribe Amt.

Arbejdet vil koncentreres om fire udvalgte herreder i amtet: Skast, Vester Horne, Anst og Slavs med det formål at tilvejebringe en empirisk modpol til den eksisterende bylagsforskning, der hovedsageligt bygger på øst-dansk materiale.

Grethe Carlslund Petersen
projektleder

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver

Billund Kommune

Lokalhistoriske Arkiver for Billund Kommune, Billund Afdeling

Billund Centeret, 7190 Billund. Tlf. 05332472.

Åbningstid: Tirsdag 19-21 eller efter aftale.

Leder: Vagn Jensen, Bogfinkevej 7, 7190 Billund.
Tlf. 05353025.

Desværre står vi igen i den situation at skulle finde en ny arkivleder efter generalforsamlingen 29/2 1988. Dette kan godt tage et stykke tid, men arkivet vil indtil da blive passet af den øvrige bestyrelse i Lokalhistorisk Forening for Grene sogn. I den forbindelse beder vi meget indtrængende om ikke adressemæssigt at sende post til tidligere arkivleders privatadresser - det sker desværre alt for ofte. Send venligst posten til: Lokalhistorisk Arkiv, Billund Centret, 7190 Billund.

Arkivet har i 1987 modtaget 41 afleveringer, heraf nogle ret omfattende. Registreringen af disse er ikke 100% færdig, men i alle tilfælde er indkomstjournalbladet ført, og så kommer resten efterhånden.

I september medvirkede arkivet ved en udstilling i Billund Centret vedrørende Billund Biblioteks 50-års jubilæum, (hvilket faktisk burde være fejret i 1986, men af forskellige grunde blev jubilæet altså først fejret i 1987). I den forbindelse medvirkede vi også i en lokalradioudsendelse, hvor vi fik lejlighed til at gøre opmærksom på arkivets eksistens - og formål.

Busturen i forbindelse med festugen i august gik til den nordvestlige del af Nørup sogn. Som guide havde vi Friiof Petersen fra lokalhistorisk arkiv i Nørup, og det hele sluttede meget festligt på Engelsholm Højskole, hvor vi sammen med diverse »spøgelser« drak den medbragte kaffe. Ca. 55 mennesker var »pakket« i bussen, men plads til formanden med frue var der ikke, så de måtte køre »privat« bagefter bussen.

60 personer har i 1987 indskrevet sig i besøgeprotokolten.

Arkivet har medvirket ved lokalhistoriske timer i byens skole med foredrag, lysbilleder og lignende.

Lokalhistorisk forening for Grene sogn, som står bag arkivet, kan i efteråret 1988 fejre 10-års jubilæum - forhåbentlig med medlemsskab nr. 100. I 1987 var der 96 medlemmer. Formand har i alle 10 år været Vagn Jensen, og vi har alle den bedste tro på, at samme Vagn Jensen også nok skal få arkivet til at virke på bedste måde fremover.

Vorbasse Afdeling

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.

Tlf. 05333717.

Åbningstid: Hver anden tirsdag aften eller efter aftale med lederen. Desuden er det muligt at besøge arkivet i museets åbningstid.

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4a, 6623 Vorbasse.

Tlf. 05333139.

Samlet antal afleveringer i 1987: 64.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Bredgade 80, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 05287118.

Åbningstid: Mandag 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen.

Leder: H. Uhre Schmidt, Brinksvej 1, Kvong, 6800 Varde.

Tlf. 05254072.

I 1987 har arkivet haft 60 indleveringer, hvoraf adskillige var særdeles omfattende. Besøgstallet bliver efterhånden højere og højere, og også henvendelserne pr. telefon og post stiger i antal. Vi håber på yderligere fremgang, når vi i 1988 flytter i store, lyse lokaler. Lokaler, som er centralt placeret i Nørre Nebel by.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf. 05271548.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl.

Tlf. 05271589.

1987 har glædeligvis bragt et voksende antal indkomster af varierende art og kvalitet. Fra lokalområdet er der fremkommet en række interessante bogsamlinger, protokoller, topografiske kort, regnskaber, personarkiver, fotos m.v. - Reaktionen fra tidligere tyske flygtninge, som i kortere eller længere tid har opholdt sig i Oksbøllejren, har udmøntet sig i et voksende antal afleveringer i form af beretninger om personlige oplevelser, fotos m.v.

I forbindelse med den store erhvervsudstilling »Blåvandshuk viser veje« i Idrætscentret i dagene 21.-22. marts havde arkivet en god placering, hvor man havde koncentreret sig om at vise erhverv og landbrug for 25 år si-

den. Denne del af udstillingen blev flittigt besøgt. Senere blev dele af denne udstilling etableret på ældrecentret »Poghøj« i Oksbøl.

Besøgstallet i 1987 var jævnt, og besøg på arkivet finder sted efter nærmere aftale. Den konsultative bistand på baggrund af mundtlige eller skriftlige henvendelser - såvel fra lokalområdet som udenbys fra - er taget betydeligt til i det forløbne år og har krævet mere tid til sagsbehandling end før; til gengæld har det resulteret i mange interessante reaktioner i form af uventede indkomster.

I 1988 vil et antal foreningsjubilæer og 200-året for stavnsbåndets ophævelse forventelig kræve en del konsultativ bistand fra arkivet.

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

El-værket, Pederstræde, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1/9 til 30/4 sidste mandag i hver måned kl. 19.00-20.00 samt efter aftale.

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming.

Tlf. 05 17 45 51.

Bramming Byhistoriske Arkiv modtog i 1987 i alt 63 afleveringer mod 61 i 1986.

Blandt afleveringerne er indbundne aviser fra dagbladet Vestkystens Bramming-afdeling for perioden 1918-1982, i alt 220 bind.

Årets øvrige gaver bl.a. fotos, protokoller, film, udklip, forretningspapirer mv.

På grundlag af aftaler herom besøgte i alt 49 personer arkivet, heraf de 41 fordelt på skoleklasser, spejdere eller andre hold eller grupper.

Arkivet udleverede 10 kopier, besvarede fem slægtsforskningspørgsmål samt 26 spørgsmål af anden karakter, nemlig tre skriftligt og 23 telefonisk. Diverse udlån udgjorde 10. Arkivets diassamling er blevet vist én gang. Arkivet deltog i Bramming julemesse 1987.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Darum, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: J. Hedegård Rasmussen, Alsædtægten 12, Darum, 6740 Bramming. Tlf. 05 17 93 30.

I 1987 indgik der til arkivet 39 afleveringer, og vi er hermed, siden vi begyndte i 1960, nået til aflevering nr. 625. Ser man på de sidste ti års tilvækst, viser et søjlediagram, at antallet i dette årsmål er fordoblet, samt at tilgangen fra år til år er støt og jævnt stigende.

Ganske interessant er det, at nøjagtig de samme tendenser gør sig gældende, hvis man ser på f.eks. tilvæksten i hyl-

demeter, væksten i arkivets billedsamling, i besøgstal - og såmænd også i anvendte arbejdstimer.

Et betydeligt timetal er brugt f.eks. til at lave 13 skriftlige slægtsoplysninger af større omfang, besøg hos 12 givere for at få supplerende oplysninger vedrørende afleveringen. Arkivbestyrelsen har i årets løb været repræsenteret ved 13 møder af lokalhistorisk art.

I år har vi fået de sidste kirkebogskopier hjem fra Landsarkivet i Viborg. De tre ældste bind står på arkivet i ringbind, så det muligt at udtage sider og i kopiapparatet for større utydelige og vanskeligt læselige afsnit. De følgende seks bind har vi fået indbundet i smukke, solide bogbind. Kopierne omfatter årene 1704-1891.

Darum Sognearkiv havde i år sammen med de øvrige arkiver i kommunen og Lokalhistorisk forening en stand på årets julemesse i Bramming.

Darum Sognearkiv er åbent for publikum efter aftale med arkivlederen, og der er faste åbningsaftener i januar og februar hver tirsdag aften kl. 19.00-21.00.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding. (Post til lederen).

Åbningstid: 1. og 3. mandag i hver måned kl. 19.00-21.00. Lukket i juli.

Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding.

Tlf. 05 17 82 50.

Arkivet har i 1987 modtaget ca. 30 afleveringer.

Vor lokalhistoriske aften i januar var dialekter og vise-sang. Efter kaffebordet underholdt Højmarksskolens kor. Der var som sædvanligt fin tilslutning til mødet.

I årets løb har vi haft besøg af flere skoleklasser samt elever fra HH på Vejen Handelsskole. I anledning af Sparekassens 100-års jubilæum blev der lavet en udstilling i Sparekassen. Til Østergårdens høstfest var der en udstilling med gamle høstredskaber og billeder. Foreninger har i årets løb lånt materialer til jubilæumsskrifter m.m.

På vore åbningsaftener har vi haft stigende antal besøgende. I alt 80 besøgte arkivet i 1987.

Arkivet var i december inviteret til at lave en udstilling til julemessen i Bramming. I forbindelse hermed fik vi overspillet vore gamle film til videobånd, så de er nemmere at anvende i det daglige arbejde.

Vi har i år haft et stigende antal henvendelser angående slægtsforskning, både skriftlige og personlige, fra hele landet. I december modtog vi et større antal fotos fra Vestkysten, som vi er ved at registrere. Også i år er arkivet blevet betænkt med pengegaver.

Hunderup Sognearkiv

Kærgårdsvej 9, Hunderup, 6740 Bramming.

Åbningstid: I *vinterhalvåret*: Første og anden onsdag kl. 19.30-21.30. *Fra primo maj til ultimo september*: Den første onsdag i hver måned kl. 19.30-21.30. Eller efter aftale med lederen.

Leder: Jeppe Smidt, Elmely, Sejstrupvej 17, 6740 Bramming. Tlf. 07173342.

Arkivet har i 1987 modtaget i alt 23 afleveringer, hvoraf flere har været store. Blandt det afleverede er der gamle billeder, skøder, kontrakter m.m.

Derudover har man fra Dagbladet Vestkysten modtaget ca. 200 billeder fra interessante begivenheder i sognet.

Arkivet har også i årets løb haft en del besøg. Mærkværdigt nok føles det som interessen er størst udefra, fra folk der er fraflyttet sognet eller gennem tidligere slægter har haft tilknytning hertil. Lidt større opbakning fra den lokale befolkning kunne være ønskelig.

Det bør også nævnes, at der blev gjort brug af arkivets leder til at fortælle om gamle dage i Hunderup skoles aktivtetsuge om: Gamle dage. Ved dette arrangement var der mulighed for at hente forskelligt frem fra sognearkivet.

Vejrup Sognearkiv

Skolævænget 1, Vejrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Hans Andreasen, Grisbækvej 11, Vejrup, 6740 Bramming. Tlf. 05190063.

Vejrup sognearkiv er i fortsat vækst. 14 mennesker gav i løbet af 1987 forskellige ting til arkivet, bl.a. protokoller og videobånd, men ikke mindst billedmaterialet har været omfattende. Det er nok det største antal fotos, vi har modtaget siden starten for 14 år siden.

Nu har vi et enestående materiale, som giver et vældigt godt indtryk af, hvordan by og sogn har set ud siden århundredskiftet og frem til i dag.

Vi har i vores to pengeinstitutter - Sparekassen Sydjylland og Varde Bank - hele året igennem haft udstilling af historiske billeder.

Vester Nykirke Sognearkiv

Hovedvej A 1, nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 14.30-16.30 samt efter aftale.

Leder: Louise Hansen, Hovedvej A 1, nr. 23, Endrup, 6740 Bramming. Tlf. 05191037.

Interessen for arkivet bliver ikke mindre med årene. Nu er vi nået ind i det tiende år, og der dukker stadig noget op.

I 1987 har vi haft den glæde, at flere af beboerne fra den

sydlige del af Vester Nykirke har været meget villige til at komme med gaver i form af foreningsprotokoller, og fra en ophørt forening er der indsat en sum til arkivet i Grimstrup Sparekasse.

Desuden har arkivet modtaget regulativ for fiskeri i Sneum å og forsikringspolice. Vi har også modtaget mange gamle julekort og telegrammer - frimærkerne fortæller jo også historie. Det sidste er en gammel bog, der har været i samlingen i Vester Nykirke bibliotek i året 1884.

Arkivet er nu på over 200 numre med mange forskellige ting i hver gruppe.

Efter arkivets gæstebog har der været en del besøgende, selvom det ikke er lige i åbningstiden, de kommer. Åbningstiden er den første mandag i hver måned fra kl. 14.30-16.30.

Af de besøg, der har været i arkivet, er der flere, der søger slægtninge, som har haft tilknytning til Endrupholm både som fæstere og herremænd.

Det er et meget tidskrævende arbejde at hjælpe slægtsforskere, men meget interessant, når det lykkes at finde, hvad de søger.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup.

Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 eller efter aftale.

Leder: Holger Nielsen, Paxvej 45, 6650 Brørup.

Tlf. 05382215.

Arkivet har som normalt haft et travlt år. Vi har modtaget mange afleveringer og har haft mange besøg. Især har der været besøg af skoleelever, som har ønsket oplysninger til stile og opgaver. Fra foreninger og virksomheder modtager vi stadig en del arkivalier.

Den 13. februar afholdtes generalforsamling, hvor formanden aflagde beretning og kassereren oplæste regnskab. Ved bestyrelsesvalget genvalgte Ingrid Nørh og Holger Nielsen, og i stedet for Storm Nielsen og Hans J. Larsen, der ikke ønskede genvalg, nyvalgte Frits Rasmussen og Kaj Larsen. Revisorerne Frydendahl og Voldsgaard genvalgte. Efter generalforsamlingen talte skovrider Kelp om »Tirslund Plantage i besættelsestiden».

Den 17. og 18. februar besøgte Storm Nielsen og Holger Nielsen de to institutioner Lundtoft og Fredenshjem og viste lysbilleder fra Brørup og omegn.

Den 28. april afholdtes møde i bibliotekssalen. Foredragsholderen var Sv. Aa. Knudsen fra Egnsmuseet, og han talte om »Brørup i fortid og nutid». Særligt beretningen om den fornyligt fundne runesten fra Kongeådalens fangede. Der var mødt ca. 60.

Den 11. maj havde vi igen møde. Det var på »Stenbrogård«, hvor den fundne runesten blev præsenteret af Sv. Aa. Knudsen. Stenen er nu »oplagt« på Stenbrogaard, og mange interesserede tog den i øjesyn. Bibliotekar Poul Erik Mørup fra Vejen, der også var til stede, orienterede om indskriften, der menes at være udført i tiden 950-1000. Men den er lidt svær at tyde, idet der flere gange er sket ændringer i runealfabetet.

I dagene 30. maj til 2. juni deltog Laurits Clausen og Holger Nielsen i et historisk kursus på Uldum Højskole.

Den 16. juli afholdtes det planlagte besøg på Sønder-skov Hovedgård, hvor museumsinspektør Sv. Aa. Knudsen og arkitekt Steffen Søndergaard redegjorde for det store og omfattende restaureringsarbejde, der nu bliver gennemført. Arrangementet havde samlet ca. 200 deltagere.

Lørdag den 8. august foretoges der eftermiddagstur til det store tyske befæstningsanlæg fra 1. verdenskrig i Sønderjylland - Sicherungstellung Nord - også kaldet »Unterstand«. Der var 35 deltagere, og vi kørte i egne biler. Turen var tilrettelagt og ledet af tre af egnens beboere, der alle havde haft tilknytning - direkte og indirekte - til befæstningsanlægget. Det blev opført som forsvar ved et forventet engelsk angreb nordfra i årene 1916-18, og arbejdet blev udført af straffefanger.

Vi fik forresten to understande, der af praktiske grunde ikke var bleven sprængt, samt de mange sprængte i Hyrup Skov, og det store batteri og fæstningsanlæg i Gammel-skov, hvor de store kanoner efter beregningen kunne have beskedt Esbjerg og Fredericia.

Turen afsluttedes med besigtigelse af H. A. Krügers stemmeverk ved Gels Å, Bevtoft Mølle m.m.

Lørdag den 19. september afholdtes den årlige heldags-udflugt - i samarbejde med Grænseforeningen - til Hallig Hooge, en ø i Vadehavet. Turen blev ledet af Edith Utenthal fra Bække. Der var 50 deltagere, og turen var vellykket i enhver henseende. Ved køreturen gennem marsken blev der fortalt om de store stormfloder, den historiske baggrund for marskegnene og beboernes liv og virke. Vi sejlede fra Schlüttsiel til Hooge, hvor vi på rundturen fik et godt indblik i Halligernes muligheder og livsvilkår. Vi så det kendte Hauswarft med museum og »Kongepesel«, samt den smukke gamle kirke. På hjemturen besøgte vi den danske ungdomsskole i Ladelund, hvor forstander Jørgen Petersen fortalte om KZ-lejren, der var i Ladelund under 2. verdenskrig. Bagefter var vi på kirkegården, hvor de mange grave er fra KZ-lejren.

Turen afsluttedes på Nykirke danske skole, hvor skoleleder Georg Lesch fortalte om skolens daglige virke.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Teglværksgade 1 B, 6700 Esbjerg. Tlf. 05 13 1223.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10.00-16.00, torsdag tillige kl. 16.00-18.00.

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen.

Endnu et år i for små og trange lokaler, men til gengæld med den glædelige ændring, at ombygningen af den gamle Tekniske Skole i Torvegade endelig gik i gang d. 1. november 1987 med forventet afslutning i midten af 1989.

Vi ser frem til indflytningen i nye lokaler af flere grunde. Først og fremmest vil det give mere tilfredsstillende opbevaringsforhold for vore samlinger, der jo repræsenterer områdets fælles hukommelse. Dernæst vil det give os ordentlig plads at arbejde på og sidst, men ikke mindst vil det give publikum langt bedre faciliteter. Byhistorisk Arkiv har allerede et højt besøgstal, men det vil utvivlsomt vokse, når arkivet får en mere central adresse i byen og esbjergenserne som alle andre får mere fritid. Den øgede publikumstilstrømning er der plads til i de nye lokaler, mens det er et stort spørgsmål, om arkivets personaleresourcer slår til.

Før at kunne klare pladsproblemerne indtil flytningen har arkivet fået stillet endnu to lokaler til rådighed på den nuværende adresse. De bruges til udpakningsrum for større afleveringer samt til ordning og sortering af store afleveringer. Ordning og sortering har hidtil ellers måttet foregå på læsesalen. Det har vist sig produktivitetsfremmende at kunne ordne og sortere i rum uden publikumsadgang. Men også af diskretionsgrunde er det hensigtsmæssigt at kunne ordne og sortere i lokaler uden publikumsadgang. Afleveringerne til Byhistorisk Arkiv bliver nemlig ikke blot større og større, men også nyere og nyere, og en del af dem indeholder meget følsomt materiale. Af årets 179 afleveringer gjaldt det således den ubetingede største, der var på 75 kubikmeter. Af større afleveringer iøvrigt kan nævnes Esbjerg Filmklub, Hjerting gensidige Dagpengekasse, HK, Jerne Andelsmejeri, urmager Koldkjær og gartner Lisby. Fotograf Tonny Sørensen afleverede 60.000 negativer fra 1960'erne fra sin tid som fotograf ved Vestjyllands Socialdemokrat.

Under årets xeroxkampagne er der indkøbt kopier af kirkebøgerne frem til 1891 fra sognene i den nuværende Esbjerg Kommune. En bevilling fra Ribe Amts kulturfond på 10.300 kr. til en begyndende opbygning af en mikrofilmsamling af centrale, statslige arkivalier blev anvendt til anskaffelse af mikrokort af realregistre.

Besøgstallet ligger stabilt omkring de 2.500, hvilket er tilfredsstillende i betragtning af, at der ikke er udarbejdet nye udstillinger eller afviklet andre arrangementer med

umiddelbar publikumsappel. Det er altså stadig den »seriøse« brug, der er vejer tungt. Brugen af samlingerne er ikke fuldt statistisk belyst i 1987. Bl.a. er ekspeditionerne til læsesalen på grund af personalemangel ikke talt op. Men af forespørgsler har der været 115 eller 53 flere end året før. Arkivets samlinger er ikke til hjemlån, men arkivalier, fotos m.m. udlånes til andre arkiver, biblioteker samt professionelle reproduktionsanstalter. Ganske vist faldt antallet af sådanne ekspeditioner fra 284 i 1986 til 248 i 1987, men antallet af ekspederede enheder steg fra 1.545 til 2.570. Stigningen i antallet af enhederne er afgørende, for udlånsnotering og -kontrol af den enkelte enhed er den tidsrøvende del af udlånsvirksomheden.

Også med hensyn til indlån af arkivalier m.m. fra andre arkiver har der været tale om en nærmest eksplosiv vækst. Mens der i 1986 kun var 24 indlånsekspeditioner, var tallet i 1987 45, og antallet af indlånte enheder 116 mod 47 året før.

Et sidste mål for aktiviteten er antallet af skriftlige henvendelser, hvor der var 1.203 indgående og 823 udgående. Det svarer stort set til sidste år.

Også i 1987 blev der formidlet på mange forskellige måder. Der blev holdt 39 foredrag med 1.285 deltagere. Der er også blevet afholdt kurser. Både i foråret og i efteråret havde arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen 2 36-timers Folkeuniversitetskurser i administrationshistorie, og endvidere medvirkede han som tilrettelægger af og foredragsholder ved et kursus om stavnsbånd og landboreformer, som de lokalhistoriske arkiver i Ribe og Vejle amter holdt i Billund Centeret d. 4. april.

Af årets skriftlige produktioner kan bl.a. nævnes et 52 sider stort jubilæumsskrift med tiden »Ro, renlighed og regelmæssighed«, som arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen udarbejdede i anledning af sundhedsplejens 50 års jubilæum.

Også i 1987 fungerede arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen som konsulent for amtets arkiver, hvilket der er aflagt beretning for andet steds.

Med hensyn til repræsentation i udvalg m.m. har arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen været medlem af bestyrelsen for DHF, suppleant til SLAs styrelse, formand for Ribe Amts Lokalhistoriske Arkiver, Esbjerg Museums og Byhistorisk Arkivs repræsentant i Esbjerg Byfond, formand for Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening, medlem af det nu nedlagte udvalg til udgivelse af Esbjerg Årbog og RALs repræsentant i Amtsmuseusrådet for Ribe Amt. I underudvalg under SLA har han været medlem af SLAs arkivlovsudvalg og arbejdsgruppen omkring forskningsinitiativer. Endvidere har han været medlem af en arbejdsgruppe bag »Kulturværksted 1988« samt af en arbejdsgruppe til planlægning af en ny Esbjerg film. En-

delig har han været redaktør af tidsskriftet Fortid og Nutid.

Ved møder og konferencer har Byhistorisk Arkiv været repræsenteret af arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen ved den 2. vestjyske historikerdag på SUC og ved samme ved en faglig orientering med Landsarkivet i september. Ved DHFs årsmøde var Byhistorisk Arkiv repræsenteret ved arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og arkivar Nete With Fogstrup, mens repræsentationen til SLAs årsmøde udgjordes af arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og Anette Rydahl. Fotograf Brian Kristensen deltog i DKMs formidlingsmøde i marts samt i et efterfølgende AV-seminar i Århus.

Arkivar Nete With Fogstrup deltog i Danmarks Biblioteksskoles kursus om administrationshistorie i marts samt i SLAs arkivdage på Uldum Højskole i maj, i hvilket sidste kursus også kommuneassistent Anette Rydahl deltog.

Endelig deltog arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen i oktober i en arkivkonference i Eskilstuna i Sverige, hvor han talte om de lokalhistoriske arkiver i Danmark. Rejsen kombineredes med en studietur til en række svenske arkiver, hvor bl.a. arkivindretning studeredes.

Til afslutning skal der nævnes en række personaleforandringer ved Byhistorisk Arkiv i 1987. Projekt vider og vedtægter og de tre medarbejdere, som havde haft til huse i Byhistorisk Arkiv den sidste halvdel af 1987, fratrådte den 31. december 1987. Bogopsætter Kristian Hein fratrådte i juli 1987 og afløstes af Carsten Sørensen. Endelig blev arkivar Nete With Fogstrup ny leder af Fredericia Lokalhistoriske Arkiv fra 1. november 1988. Det besluttedes at søge den ledige arkivarstilling opnormeret til en fuldtidsstilling, hvorfor den var vakant ved årets udgang. De to tilbageblevne faste medarbejdere havde dermed endnu mere at se til end sædvanligt.

Vester Nebel Sognearkiv

Vester Nebel Skole, 6715 Esbjerg N.

Åbningstid: Onsdag kl. 9:00-11:00 og efter aftale.

Leder: Morten Harborg, Landsbytoften 7, V. Nebel, 6715 Esbjerg N. Tlf. 05 16 90 89.

Året er gået på en rolig og god måde. Vi har fået en del indleveringer fra sognet, bl.a. papirer vedrørende varmeværkets tilblivelse. Forskellige akter fra det gamle sogneråd, deriblandt bogen om Brøndum-Vester Nebel af Holger Villadsen.

Vi har haft besøg af enkeltpersoner. Pensionistklubben var her efter aftale en eftermiddag, og man havde det dejligt mellem de gamle, for nogle kendte, papirer.

Udefra har vi haft henvendelser om oplysninger fra kir-

kebøgerne, skriftlige som personlige, med efterfølgende besvarelser.

Og så har vi haft et uønsket og uanmeldt besøg af én eller flere personer. Vedkommende fjernede vor båndoptager og mikrofon. Det er vi meget kedede af.

Igen i år har vi som gave modtaget et beløb fra den gamle brandkasse. Vi er glade og taknemmelige herfor.

Fanø Kommune

Sognearkivet, Nordby

Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00, onsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen.

Leder: Børge E. Hansen, Bavnebjerg 17, Nordby, 6720 Fanø. Tlf. 05 16 23 25.

Arkivet er blevet besøgt og benyttet af 164 gæster, især mennesker, der søger slægtoplysninger. Endvidere er der besvaret mange forespørgsler pr. brev og pr. telefon, hvor det naturligvis er en ulempe, at arkivet ikke har egen telefon.

Blandt de mange afleveringer i 1987 må nævnes, at tidligere borgmester Marius Sørensen nu har overgivet hele sit »Lokalhistoriske Arkiv for Nordby Sogn, Fanø« til sognearkivet. Vi skylder Marius Sørensen en dybtfølt tak for den interesse, han altid har vist for øens historie, og fordi han har samlet og bevaret så mange arkivalier, der kommer arkivets brugere til gode i fremtiden. Tak!

Arkivet har fra Fredningsstyrelsen modtaget det meste af baggrundsmaterialet fra »Registranten over gl. huse i Nordby«, herunder folketællinger fra 1787 til 1860, papirer for hvert matrikelnummer, mange fotos, kopier af diverse brandtaksations- og forsikringsprotokoller. Endvidere mange skøder, aftægtskontrakter o.l. »Dagligt liv på Fanø« fra 1524 udarbejdet af Andr. Olsen angående dialekt, navne på redskaber og klædedragt, husenes indretning, bryllupsskikke, sange, bindebrev 1814. Desuden »Dialektord« nedskrevet af N. A. Nielsen, Sønderho.

Rækken af kirkebøger er nu afsluttet med fotokopier af bøgerne fra 1829-1891, det yngste vi må få. Der er ligeledes anskaffet kopier af Riberhus Lens Jordebog 1605-1606 og Riberhus Amts Jordebog 1695 til købet af øen i 1741.

Sognearkiverne drives nu af »Fanø Lokalhistoriske Forening«, stiftet i 1987, der også varetager driften af Fanø Museum. Foreningen har knap 200 medlemmer. Se i øvrigt slutningen af Sønderho-beretningen.

Vi har artikler om: Færgeriet, Fanøbroen, ildebrande i Nordby, kludepåsætning, erindringer fra sejlskibstiden, Fanø Bad fra 1891-1941, skolernes lærere 1815-1841 o.s.v.

Vort næste problem er at finde et søgesystem, så vi for alvor kan udnytte alle vore opmagasinerede oplysninger.

Til slut: Et HIL for Skads, m.fl. Herreders Brandkasse, fordi den stadig finder et kærkomment tilskud til vore to sognearkiver.

Sognearkivet, Sønderho

Åbningstid: Mandag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale med lederen.

Leder: Jørgen Lind, Møllegaarden, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf. 05 16 41 14.

1987 blev et særdeles aktivt år for Sønderho-arkivet, hvilket ikke mindst må tilskrives den firedobling af åbningstiden, der gennemførtes fra 1. marts.

Arkivet har modtaget mange og især mindre afleveringer, hvoraf bør fremhæves en film optaget under indvielsen af Mindelunden 1949, »Liber Daticus Synderhoe« (i kopi), »Navigatørernes bog«, et brandforsikringsdokument fra 1775 samt talrige skøder på jord og huse, breve, erindringer, artikler, fotografier og tegninger m.v.

Dertil har man anskaffet udskrifter fra Riberhus Amts Jordebog 1695-1739 og fra Riberhus Lens Jordebog 1605-06, diverse håndbøger og ikke mindst fotokopier af lånte arkivalier af forskellig art.

Arkivet holdt i samarbejde med Sønderho Forsamlingshus i marts en filmaften, hvor alle arkivets 16 mm film blev kørt - nogle endda flere gange - og forskellige arkivalier udstilledes i forbindelse dermed.

Til Fanø Kunstsamlings udstilling »Sejlskibsportrætter« leverede arkivet forskellige arkivalier i relation til nogle af de omhandlede skibe.

Gennem længere tid har arkivet arbejdet på at markere 200-året for den første folketælling i 1787. Til efterårsferien kunne en lille udstilling præsenteres, hvor der på et kort udført over den samtidige bebyggelse vises præstens vandring gennem sognet fra hus til hus. På baggrund af diverse arkivalier og Sønderho-registranten er det med 99% vished lykkedes at rekonstruere ruten og dermed placere familierne i de enkelte huse. Ved nogle huse har arkivet stoppet op og fortæller i samtidige arkivalier lidt mere om husene og de mennesker, der boede i dem.

Også i forbindelse hermed har arkivet udarbejdet et jævnføringsregister, der med indgang i de nuværende matrikelnumre samler de forskellige nummersystemer (Thobøll, lægds-, jordebogs-, brandforsikrings- og folketællingsnumre) for hvert enkelt hus - et arbejde, som cand.mag. Poul Tuxen lagde grunden til i forbindelse med udarbejdelse af Sønderho-registranten.

Den udvidede åbningstid har i høj grad medført, at arkivet besøges af langt flere end tidligere - hvilket naturligt betyder flere afleveringer.

1987 blev også året, hvor arkivet fik en medlemsskare

ved at indgå i den nyoprettede Fanø Lokalhistoriske Forening, en forening fælles for Fanø Museum og Sognearkiverne på Fanø (Nordby & Sønderho), der alle hidtil var »medlemsløse«. Fra denne forening udgår hvert kvartal et lille skrift, som Sønderho-arkivet også har involveret sig stærkt i.

Grindsted Kommune

Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf. 05 32 09 00.

Åbningstid: Læsestuen: Mandag, onsdag og torsdag kl. 14.00-19.30, tirsdag kl. 10.00-19.30, fredag kl. 10.00-17.00 og lørdag kl. 9.00-12.00 (bibliotekets åbningstid). Arkivet: Mandag-fredag kl. 14.00-17.00 eller efter nærmere aftale med lederen.

På læsestuen findes der bl.a. kirkebogskopier indtil 1891 og folketællinger indtil 1906. Slægtsbøger, håndbøger for lokalhistorikere og registraturer over arkivets indhold. Leder: Overbibliotekar Hans E. Eriksen. Tlf. 05 32 06 04.

1987 har været et travlt arbejdsår i Grindsted Biblioteks lokalhistoriske arkiv. Takket være ansættelse af en interesseret assistent 15 timer ugentlig er der gjort et godt indhug i det omfattende materiale, der havde hobet sig op. Foreløbig er billedregistreringen ved at være tilendebragt.

Det gælder dog ikke en ny erhvervelse: fotograf C. Lunds pladearkiv bestående af ca. 75.000 nummererede fotografiske plader med tilhørende protokoller fra Grindstedegnen 1907-1980. Ordningen af dette materiale, der i øvrigt er i god stand, må vente til bedre tider. Det samme er tilfældet med lydband fra Grindsted Lokalradio, hvoraf arkivet foreløbig har modtaget de første tre måneders udsendelser.

Af andre større, værdifulde afleveringer kan nævnes Grindsted Håndværkerforenings arkiv 1911-68, samt regnskaber og slægtsoptegnelser fra flere gårde på egnen.

Interessant til belysning af det politiske og kulturelle klima er »Tiden. Ugeblad for Politik og folkelig Oplysning«, udgivet af I. C. Christensen, hvoraf er modtaget årg. 1-8, 1910-17. Der er virkelig meget at finde af lokalhistorisk interesse.

Fra et flittigt arbejdende skriftlæserhold med Gunnar Mølgaard som primus motor er modtaget en maskinskrevet afskrift af Fattigprotokol fra Sdr. Omme sogn, 1804-1859. Tidligere er fra Åge Jacobsen og Aage Knudsen modtaget afskrifter fra henholdsvis Filskov og Hejnsvig. Disse »oversættelser« er meget populære.

Arkivets fuldstændige, men meget medtagne, samling af skolekommissions- og fattigvæsenprotokoller fra Grindsted, Hejnsvig, Grene og Vorbasse sogne, 1803-1840 ff. er

sendt til Landsarkivet i Viborg, hvor de er blevet restaureret. Grindsted lokalhistoriske arkiv har i stedet modtaget indbundne fotokopier.

Benyttelsen af arkivet er fortsat god, både af slet og ret lokalhistorisk interesserede og til forskning på forskelligt plan, herunder skoleopgaver. Hvad de sidste angår, er det ikke altid, det ønskede kan imødekommes, men ved samarbejde finder man som regel frem til noget andet mindst lige så interessant.

Et problem er det at få tid til at besvare skriftlige og telefoniske henvendelser om undersøgelser. Efterhånden som antallet vokser, kan ventetiden synes urimelig lang. Endelig har der været en mærkbar stigning i generelle forespørgsler, og ikke mindst i denne forbindelse har arkivets placering i biblioteket været af stor værdi.

Fra Rigsarkivet og landsarkiverne er rekvireret 36 pakker med arkivalier samt et lignende antal mikrofilm, og fra rådhuset er lånt 35 protokoller og pakker til brug på arkivets læsestue.

I samarbejde med folkeuniversitetet arrangeredes i november måned tre aftener med forskningsstipendiat Sidsel Eriksen, der orienterede om sine studier i Grindsteds udvikling til bysamfund. Redegørelsen gav anledning til mange forespørgsler og længere debat. Studierne er antaget til udgivelse i bogform.

Samtidig var arrangeret en udstilling, der illustrerede udviklingen. En afdeling med uidentificerede billeder blev en virkelig succes - såvel for publikum som arkiv (der fik mange personer identificeret).

Genoptryk af et par af arkivets egne udgivelser har desværre måttet udsættes til 1988.

I Filskov, Sdr. Omme og Hejnsvig arbejdes der med etablering af egne lokalhistoriske samlinger. Under de nuværende forhold er Grindsted Biblioteks lokalhistoriske arkiv positivt indstillet overfor disse initiativer, idet man med henblik på studier håber at kunne få lejlighed til at registrere det indsamlede materiale. Arkivet har stillet en brandsikker box til rådighed for formålet i Sdr. Omme Bibliotek.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Nygade 2, 6753 Agerbæk.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Thorvald Klit, Parkvej 8, 6753 Agerbæk.

Tlf. 05 19 63 92.

Arkivet modtog 10 afleveringer, som er registreret. Foruden arkivalier bestod de af en mængde billeder.

Nogle arkivalieafleveringer var meget interessante. In-

dre Missions historie i Fåborg sogn blev registreret, ligesom vort arkiv fik overladt de udskrevne protokoller. Indre Missions historie herfra blev afleveret som besvarelse af fremsendte skemaer og nogle kopier. Udefra fik vi bl.a. fra redaktør Bak, Bramming overladt udmærkede fotos fra hans »Vestkysten-tid«. Disse er vi meget taknemmelige for.

Vi er jævnlige slægtsforskere behjælpelige med at finde deres aner.

I arkivets lokale har vi haft fire aftenarrangementer med godt besøg. Ægteparret Møller Hundebøll, provst Holt, fru Anna Nielsen og museumsinspektør Ingrid Stoumann har medvirket.

Sommerudflugten gik til Dejbjerg kirke, golfbanen og Bundsbæk Mølle. Om Dejbjerg rækkerne gav vor medbragte hr. Møller Hundebøll en meget god beskrivelse. I øvrigt blev der fortalt minder både fra kirke og egn. Der var 47 deltagere.

I vort lokale havde vi nogle dage vandrestillingen fra Varde Museum om jdepotter i forskellige versioner og om fremstillingen af dem.

Den 200-års »frihedsfest« i juni nærmer sig hastigt. Mange er i gang med disse forberedelser.

Helle Kommune giver os lov til at flytte over på det nyrenoverede »Gamles hjem«, når ombygningen og tilbygningen er overstået. Arkivet vil flytte fra kælderen på det nuværende bibliotek til nogle rummelige lofts værelser. Samtidig bliver der let adgang til køkken og toilet samt et større mødelokale.

Foreningen har i 1987 haft 123 husstandsmedlemmer, og i besøgsprotokollen er der noteret 63 navne.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Biblioteket, Krosvinget 12, Fåborg, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, 6818 Årre.

Tlf. 05 19 50 59.

Arkivet har i 1987 modtaget ni nye arkivfonds samt tilvækst til tidligere afleveringer foruden billeder.

Af afleveringer kan nævnes en større samling materiale efter Kristian M. Pedersen, ingeniør, født 1881 i Autrup, Fåborg. Afleveringen bestod af tegninger, kort, licitationer, undervisningsmateriale, breve og billeder, fra arbejde her i landet, men også i udlandet. Materialet er videre sendt til Erhvervsarkivet i Århus, hvor vi håber mange kan få glæde af den. Dejligt med sådan en aflevering til vort lille arkiv.

Vi har kunnet hjælpe flere med oplysninger om slægter. Lokalhistorisk forening har haft følgende arrangementer:

ter: 3. februar generalforsamling. Derefter fortalte Provst Holdt om Fåborg kirke. Foredraget var ledsaget af lysbilleder. Udflugten den 30. juni gik til Varde, først til Miniby, hvor fru Vodskov orienterede om de gamle huse, dernæst til Varde Museum for at se udstillingen »Varde-billeder«, som museumsinspektør Ole Faber fortalte om. Den 21. oktober havde vi åbent hus-aften. Emnet var gårdejer Jeppe A. Ravn, en kendt person på sin egn, men også uden for sognet, og arkivlederen var foredragsholder.

Arkivet har samarbejdet med Varde Museum om udstillingen »Fåborg Præstegård«. Arkivet leverede billeder og arkivalier. Udstillingen var i Helle-hallen den 20. november, men blev senere flyttet rundt til Helle kommunes skole.

Grimstrup Sognearkiv

Grimstrup Bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Dagmar Lyndgaard, Trehøjvej 16, Roust, 6800 Varde. Tlf. 05 19 21 85.

Det har været et godt år i arkivet med 31 afleveringer. Af gæster har der været et par slægtsforskere for at søge oplysninger i kirkebøgerne.

I januar startede vi et vinterkursus på 25 timer á 10 gange med 12 deltagere, ledet af Vagn M. Husted, Bramming. Emnet var Grimstrup sogns historie kombineret med træning i gotisk skriftlæsning. Vi holdt afslutning i biblioteket, hvor Aksel Teglgård fra Årre læste historien om »Knokkel Kjøsten« fra bogen, »Tejlstensbrokker« af Frifelt og Kragelund. Der var fuldt hus og alle morede sig, da Teglgård foldede sig ud som den levende oplæser, han var. Kurset fortsætter i 1988 med henblik på at få udarbejdet en sognebog.

Af øvrige aktiviteter har vi den 23. november haft et arrangement på Egekratskolen med provst Lilleør, Frørup, som gæstetaler. Emnet var »Verdenshistoriske træk afspejlet i landsbyens historie« med udgang i hans bog: »Fortællinger fra Vestjylland«, der blandt andet omhandler hans erindringer fra hans drengear i Grimstrup under krigen.

I forbindelse med denne aften på Egekratskolen lavede vi en udstilling med lidt nyt og gammelt fra Grimstrup. Den lokale afdeling af Sparekassen Sydjylland på Egedalvej overtog med glæde udstillingen i 14 dage.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Niels Jørgen Poulsen, Villavej 19, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf. 05 26 70 19.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv har de større arrangementer sammen med Øse Sognehistoriske Arkiv.

Årsmødet blev afholdt i Næsbjerg Skole, hvor Ejnar Jensen, Kjærgård, holdt et foredrag om bondens frigørelse og landbrugets udvikling op til dato. Arkivet havde en lille udstilling om udskiftningen af den gamle Næsbjerg by omkring år 1803 med fæstebrevene og årstal på de forskellige ejere af gårdene. Fra Øse arkiv var der en udstilling af billeder fra nogle af gårdene i Øse sogn. En god aften med ret god tilslutning.

Vi har nu fået kopier af alle matrikelkortene over Næsbjerg sogn fra omkring 1800.

Afleveringerne har ikke været så mange i årets løb. Dog har vi fået en del billeder, pantebrev, andelsbeviser og tegninger fra en del af de ældre huse i byen. Vi har hidtil indsamlet og ført kartotek over de forskellige arkivalier, men med Jørgen Dieckmann Rasmussens velvillige assistance er vi nu gået over til SLA-systemet, som vi nu forsøger at følge op.

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Starup Sognebibliotek, Starup, 7200 Grindsted.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Jens Skov, Vinkelvej 3, 7200 Grindsted.

Formand og kasserer: Gunnar Lund Hansen, Sdr. Starup, 7200 Grindsted.

Arkivet har modtaget en del billeder af sognets gårde og nogle foreningsbilleder samt fæstebrev mellem Nørholm og Puglundgård. Indre Missions historie for Starup sogn er færdiggjort og kartotek udarbejdet. Materialet ligger i boks i Missionshuset.

På grundlag af gamle matrikelnumre fra Jeppe Madsen og nye hentet på kommunekontoret samt gamle og nye fotografier af sognets gårde har Valdemar Jørgensen og Gunnar Kristensen udarbejdet en lysbilledserie og en beskrivelse over gårdens ejere fra 1700-tallet til vor tid.

Over denne lysbilledserie og gårdhistorie blev der holdt et møde med ca. 100 deltagere, og efter den udviste interesse venter vi flere billeder og mere til historien.

Øse Sognearkiv

Åbningstid: 1. tirsdag i hver måned kl. 16.00-18.00 eller efter aftale med lederen.

Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf. 05298159.

I det forløbne år har der ikke været mange afleveringer. De vigtigste skal dog nævnes. Fra husholdningsforeningen modtog vi en del materiale fra en jubilæumsfest. Chr. Lund, Næsbjerg, afleverede materiale fra arbejdet med spejderne i Nordenskov 1947-1957. Fra Varde Museum har vi modtaget en del billeder af gamle gårde. Endelig skal

nævnes en tyk hovedbog fra købmand Friis' købmandsforretning i Øse Kro i 1890'erne.

I foråret fotograferede vi sognets gårde, ca. 250 i alt.

Der har næsten ikke været besøg i åbningstiden, men derimod udenfor efter aftale. En gæst kom endda helt fra Sjælland. Vedkommende fik en hel del oplysninger om sin slægt og vi fik et billede af den gamle gård.

Ved årsmødet i Næsbjerg deltog vi med en udstilling af gårdhistorisk materiale.

Vor årlige sommertur gik i år til Marbæk. Vi kørte en smuk tur via Hjerting, Sjelborg, Tårphagebroen forbi jernalderbopladserne til Marbæk. Her så vi landbrugsmuseet, drak kaffe og fik fortalt om området. Vi har tidligere kørt disse ture i personbiler, men denne gang kørte vi i busser med en guide. Denne ordning faldt i god smag.

Det forløbne år har i øvrigt været præget af arbejdet med forberedelserne til en udstilling ved en jubilæumsfest i Helle-hallen i anledning af 200-året for stavnsbåndsløsningen. Vi stræber efter at vise udviklingen ved talmateriale (så vidt det kan skaffes), gårdhistorisk materiale, billeder m.m.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre skole, Skolegade 25, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Knud Lykke Christensen, Elmegade 11, 6818 Årre.

Fra Årre sogn skal meddeles, at arkivets formand og leder siden dets start, fhv. skoleinspektør Aksel Teglgård, efter længere tids sygdom er død den 9. januar 1988. Teglgård var den, der fik startet arkivet, og han var dets daglige leder, indtil sygdommen tvang ham til at holde op. For ham var arkivarbejdet «en sag», som han gjorde et meget stort arbejde ud af.

Som afløser har arkivbestyrelsen udpeget lærer Knud Lykke Christensen. Jeg ved, at Teglgård bliver svær at afløse, men jeg har lovet ham at forsøge.

I 1987 har arkivet modtaget materialer fra Årre sogns Transformatorforening og fra Årre sogns Sygekasse.

Vi har fået udskiftningskortet fra 1801 tilbage efter konservering. Det er meget flot, og i arkivet er vi stolte af det.

Sædvanen tro blev der i efteråret holdt årsmøde. Taler var Olga Pedersen fra Glejbjerg. Hun fortalte på en levende måde om livet i «Et hedesogn i 1700-1800 tallet». Bagefter blev der vist lysbilleder fra «gamle dage» i Årre. Det var noget, som kunne få snakken i gang. En god aften med ca. 40 deltagere.

Vi tror på, at årsmødet bl.a. er med til at fastholde interessen omkring arkivet.

Arkivets nuværende lokaler, som de så ud umiddelbart efter opførelsen i 1884, hvor der var mejeri i bygningen. I 1939 flyttede mejeriet til nye lokaler. (Foto i Aastrup Sognearkiv).

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Grenevej 10, 6752 Glejbjerg.

Åbningstid: Første og tredje torsdag i hver måned fra kl. 15.00-19.00 eller efter aftale.

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg.
Tlf. 05 19 82 80.

Aastrup Sognearkiv har haft et travlt år med ca. 40 afleveringer. Heraf er et meget stort antal billeder.

Af særlig interessant materiale kan nævnes en del korrespondance m.v. omkring Bramminge-Grindsted jernbanens oprettelse i årene umiddelbart før første verdenskrig.

Den 1. oktober 1987 havde vi den store sorg at miste pastor emeritus Knud Høgsbro Østergård, Holsted. Knud Høgsbro Østergård havde været aktiv i arkivet siden 1930'erne, først som formand for »Historisk udvalg i Aastrup sogn« og senere som bestyrelsesmedlem i Aastrup

Sognearkiv. Høgsbro Østergård vil være kendt af alle historisk interesserede langt ud over Ribe amt. I mange år var han nationalmuseets lokale medarbejder ved arkæologiske undersøgelser og udgravninger i et stort antal vestjyske kirker.

Vi vil savne ham enormt. Ikke blot hans historiske viden, som vi har øst af i sognearkivet, men også hans store personlighed, der prægede alt, hvad han foretog sig.

Høgsbro Østergård efterlod os sit meget store personarkiv, der næsten har fordoblet vore samlinger. Arkivet omfatter omtrent hver eneste lokalitet i amtet på den ene eller anden måde. Det kan være kirkeundersøgelser eller det kan være arkæologiske udgravninger, som han ofte medvirkede ved. Derudover findes i arkivet omfattende undersøgelsesmateriale af forhistorisk karakter, der har interesse for fagfolk i både Danmark og mange andre lande.

Det vil tage lang tid for os i arkivet at få registreret materialet og dermed gøre det tilgængeligt for publikum, og det vil komme til at præge vort arbejde og vort arkiv frem-

over. Der er ingenting, der helt bliver som før i Aastrup Sognearkiv uden Høgsbro Østergård.

Aastrup Sognearkiv startede på grundlag af »Historisk Udvalgs« samlinger i 1980 og vi var på bar bund, hvad angår viden om registrering og opbevaring. Dette har arkivlederen i mellemtiden forsøgt at indhente og det førte til, at vi besluttede os for en omregistrering af samlingerne. Dette påbegyndte vi samtidig med at SLA udsendte det ny registreringsmateriale, som vi på den måde fik taget i brug. Omregistreringen er nu for så vidt afsluttet og vi er meget glade for at have taget arbejdet dermed og dermed fået rettet de fejl, vi vel alle begår i starten.

Sidst, men ikke mindst, har sognearkivet endelig, efter at have ventet i otte år, fået lokaler til vore samlinger, der også har været ved at sprænge arkivlederens privatbolig. Dansk Landbrugs Grovvarereselskab i Glejbjerg er kommet os til undsætning og har stillet et hus til vores rådighed. Vi er i arkivet meget glade og taknemmelige for denne løsning. Huset er bygget i 1884 og rummede indtil 1939 Glejbjerg Andelsmejeri.

Lokalhistorisk Arkiv for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. 05 39 20 10.

Åbningstid: Onsdag kl. 15.00-18.00, i perioden 1. oktober-1. april tillige tirsdag kl. 19.00-21.00.

Leder: Chr. Carstensen, tlf. privat 05 39 22 59, træffes normalt i arbejdstiden på tlf. 05 39 20 66.

Aktiviteterne i arkivet har i det forløbne år været jævnt gode. Afleveringernes antal · 108 · svarer til arkivets kapacitet, d.v.s. at vi som sædvanligt ikke kan følge med. Antallet af registrerede akter · 1162 · svarer også til gennemsnittet, således at arkivet nu har modtaget i alt omkring 12.000 akter.

Alle afleveringer er selvfølgelig lige velkomne, idet en mindre aflevering i dag, måske ad åre er den afgørende dokumentation for en senere undersøgelse. Nogle afleveringer er dog naturligvis mere interessante end andre. Således har vi modtaget en protokol fra Føvling Læseforening, der blev oprettet omkring 1840. Denne forening var grundlaget for, at der ca. 100 år senere blev oprettet et egentligt bibliotek i Føvling sogn. Læseforeningen har dog ikke altid været lige aktiv, men én af de aktive perioder faldt fra 1868 til 1896, hvor lærer Løbner i Stenderup gav den og mange andre foretagender i sognet nyt liv.

Fra forskellige skoler, hvoraf nogle nu er nedlagt, har man modtaget forsømmelsesprotokoller og andre ting. Bl.a. er der deponeret et indlæringsapparat bestående af et 156 cm langt og 24 cm bredt brædt, i midten er tallene fra 1 til 30 påmalet, og ovenover og nedenunder disse tal er der 15 forskydelige brikker. Vi mangler en forklaring

på, hvorledes apparatet har været brugt, men vi antager, at det har været anvendt i de yngste årgange til indlæring af tallene. Apparatet, der har været anvendt i Lintrup skole, er en museumsgenstand, som er deponeret i arkivet, da det er et supplement til arkivets samling af skolebøger.

Kampagnen omkring indsamlingen af Indre Missions arkiver har ikke givet det store resultat, men enkelte ting er dog modtaget, f.eks. de originale indsamlingslister fra 1889, da Missionshuset i Holsted blev opført.

Forholdene for de fattige har været genstand for flere artikler i årenes løb i »Fra Ribe Amt«, og noget nyt er der nok ikke at føje til. Dog kan en instruks fra 1827 fra fattigfogden i Føvling-Holsted måske være med til at uddybe bekendtskabet lidt.

Rigsarkivet har godkendt Lokalhistorisk arkiv for Holsted Kommune som berettiget til at modtage arkivalier fra menighedsrådene. Foreløbig har de to menighedsråd i Holsted sogn afleveret et omfangsrigt materiale.

Af den udadvendte virksomhed skal nævnes, at arkivets besøgstal i 1987 har været omkring 150 personer. Dette tal er excl. ca. 300 besøgende i forbindelse med det åbent hus arrangement »Vestergade 17« holdt i maj 1987. Fremgangen i besøgstallet skyldes bl.a., at arkivet nu råder over et mikrofilm-læseapparat, som vi har fået foræret af kommunen, samt et komplet sæt folketællingslister dækkende det nuværende Holsted kommune. Denne samling er opbygget over de sidste fire år.

Der har som sædvanligt været afholdt nogle arrangementer, som har samlet omkring 200 tilhørere.

På opfordring fra bestyrelsen for Stenderup Forsamlingshus har arkivet udarbejdet et hæfte om forsamlingshusets 75-årige historie. Desuden har vi i samarbejde med sognearkivet i Aastrup udgivet den tredje i rækken af billedbøger, som denne gang omhandler handel og håndværk i det område, som nu udgør Holsted kommune. Bogen er trykt i 700 eksemplarer og er blevet godt modtaget.

Endelig har vi i samarbejde med Egnsmuseet arrangeret en udstilling i Vestergade 17 »Holsted fra stenalderboplads til stationsby«. Udstillingen har i de to måneder, den var åben, haft 1.500 besøgende, heraf ca. 500 skolebørn.

Udover det anførte mikrofilm-læseapparat har kommunen også foræret et elektronisk tekstbehandlingsanlæg, som har været anvendt i den kommunale forvaltning. I den forbindelse har flere private firmaer støttet arkivet ved vederlagsfrit at udføre installation, reparationer eller ydet leverancer. Dette anføres her for at gøre opmærksom på, at der findes andre muligheder end det offentlige for at opnå støtte til arkivernes arbejde. Vi har det indtryk, at mange private gerne vil støtte, men at de blot mangler opfordring.

Lokalhistorie har næsten magnetisk tiltrækningskraft. Der er kø ved Jernved Sognearkivs stand på Gredstedbro julemesse i Kongeå-hallen den 5-6. december 1987. (Foto: Hans Otto Kristensen, Jernved Sognearkiv).

Tobøl Egnsarkiv

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Knud Aage Bruun, Ribevej 64, Tobøl, 6683 Føvling. Tlf. 05398196.

Det forløbne år er gået med at stifte arkivet, udarbejde vedtægter, ændre på dem for at tilpasse dem standardvedtægter i forbindelse med ansøgning om medlemskab af RAL og SLA.

Arkivet er som sådan ny i RAL-sammenhæng, men har i virkeligheden eksisteret i ca. 12 år. Som navnet siger, er det kun et arkiv for egnen her omkring Tobøl, men ikke helt uinteressant, idet der går dybe historiske rødder til den del af Sønderjylland, der var besat fra 1864 til 1920.

Alt opbevares i et brandsikkert skab på ca. 2,5 · 3,0 m². Der lægges meget vægt på arbejde med tingene. Der er indtil nu givet oplysninger om runde fødselsdage, guldbryllupper m.m. Arkivet har bidraget med billeder og stof til RAGU's jubilæumsbog »Plint og Talerstol« 1979 og fik selv en

bog udgivet i 1984 »En skolehistorie«. Venstre i Grindstedkredsen blev hjulpet med stof og billeder til bogen »Venstre i 100 år« 1985.

Fremtiden vil blive præget af Tobøl Gymnastikforenings og Tobøl Forsamlingshus 100 års jubilæer i 1989.

Der ses frem til et godt, informativt samarbejde med RAL.

Ribe Kommune

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: 1. tirsdag i hver måned kl. 19.00-21.00 eller efter aftale.

Leder: Hans Otto Kristensen, Vestergade 47, 6771 Gredstedbro. Tlf. 0543 1080.

I 1987 har arkivet registreret fem nye afleveringer plus flere supplementer til tidligere afleveringer - en del gamle billeder er modtaget - nogle kunne beholdes - andre låntes til affotografering.

Ligesom i 1986 er der afholdt to udstillinger udenfor arkivet, den ene i Jernved Forsamlingshus i forbindelse med den årlige hobbyudstilling, den anden sammen med julemessen i Gredstedbro i Kongeå-hallen. Ved de to udstillinger blev arkivets stand besøgt af mindst 1.000 personer.

Ca. 15 forespørgsler er blevet besvaret.

En meget interessant oplysning er fremskaffet: stationsnavnet Gredstedbro blev 100 år den 1. december 1987: Bramming-Ribe-banen blev anlagt i 1875 og stationen midt på strækningen fik navnet Gredsted, men da der på Sjælland var en station med navnet Græsted, skete der mange forvekslinger. Gods blev sendt forkert o.s.v., så derfor ændrede man den 1. december 1887 navnet fra Gredsted til Gredstedbro. Hundreåret markeredes med, at et veteranog gennemkørte strækningen søndag den 6. december 1987 i forbindelse med julemessen. Ca. 200 mennesker var med toget, og ikke mindst børnene studerede nøje det gamle damplokomotiv.

Fra Gredstedbro Borgerforening har arkivet modtaget en gave på 2.000 kr. til arkivarbejdet.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Gjørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf. 05 42 1700.

Åbningstid: Fredag kl. 11.00-17.00.

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien.

Arkivet modtog i 1987 66 afleveringer. Vi fik 107 skriftlige og telefoniske henvendelser, og havde 223 besøgende på arkivet. Af udlån (bøger, billeder o.a.) var der 69. Vi lavede seks udstillinger og holdt et foredrag.

Indre Missions-kampagnen betød, at vi fik indsamlet et meget stort og dækkende materiale om IM's virke i Ribe.

Den 1. september 1987 forlod kontorassistent Kirsten Andersen arkivet, og da Ribe Kommune ikke bevilgede penge til en halvdags stilling til arkivet, var vi nødt til at indskrænke både aktiviteter og åbningstid. Derfor er arkivet fra 1. januar 1988 kun åbent fredage kl. 11.00-17.00.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Skallebæk, 6760 Ribe.

Åbningstid: I skoletiden eller efter aftale med lederen.

Leder: Søren Mulvad, Seem-Varming skole, 6760 Ribe.

Tlf. 05 44 11 77.

I 1987 er der indkommet ni afleveringer og stillet fire forespørgsler. En af afleveringerne indeholder over 500 festsange, spændende over mere end 100 års familiefester i Seem sogn. Flest selvfølgelig fra de sidste 25 år.

Arkivet har haft besøg af lokalarkivfolk fra hele Ribe kommune ved en fællesaften, hvor der også var udstillet de morsomste materialer. Ved denne aften gennemgik jeg, hvad man kan få ud af at læse den trykte litteratur om lokalsamfundene. Der var 21 deltagere.

Arkivet har modtaget Ribe Sparekasse-Bikubens legat på 3.000 kr. Da der ikke ydes regelmæssig offentligt tilskud, var beløbet kærkomment.

I årets løb er der foretaget arkivalske undersøgelser i Seem kirkes regnskaber 1648 ff, Ribe Domkirkes fæste- og jordebøger samt Ribe Hospitals (Sortebrødreklostrets) ditto.

Der har været holdt tre mindre foredrag forskellige steder i oplandet, skrevet fire artikler i sogneforeningens blad -Byhornet- og en artikel om det tidligere toldsted i Gjelsbro i Sønderjysk Månedsskrift. Den årlige hjemstavsnsaften har endnu ikke været afholdt.

Der er modtaget noget materiale til belysning af ungdomslejren »Snepsgårds« historie, men det synes at være en vanskelig sag at få fuld klarhed over den - så relativt ny den ellers er, etableret i 1930'erne.

Der er foretaget fotoregistrering af et enkelt hjem, hvortil kommer en udsendelse ved skoleleder Lars Nykjær i Ribe Lokalradio, hvor beboerne på gården fortæller om livet der.

Der er blevet lavet forstørrelser af fire gamle fotos til op-hængning i sognets forsamlingshus, i den stadig skiftende udstilling der.

Registreringen af arkivets materiale snegler sig stadig fremad.

Der er et par projekter under opsejling i anledning af landboreformjubilæet, men de hører vist med til næste års beretning.

Spandet Sognearkiv

Spandet Skole, Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Hans Agger, Arnumvej 22, Spandet, 6760 Ribe.

Tlf. 04 85 72 40.

I 1987 har arkivet modtaget 22 afleveringer bestående af billeder og protokoller. To af protokollerne beskriver Spandet Forsamlingshus historie fra starten i 1908 til jubilæet i 1978.

Vi indhenter stadig oplysninger om ejendommens historie. I den forbindelse har vi aflagt besøg på Landsarkivet i Åbenrå og matrikelkontoret i Toflund.

I vinterens løb har tre af udvalgets medlemmer ihærdigt arbejdet med registrering af indsamlede arkivalier.

Grundlovsdag foretog vi, traditionen tro, sognevan-dring med 65 deltagere. Denne gang gik turen til den syd-

østlige del af sognet, hvor vi startede ved »Fårmandshøj« (58 m), fulgte den gamle oksevej, Ribe-Slesvig, og sluttede af med den til århundredeskiftet benyttede amtsvej Kolding-Tønder, som gennemskærer den østlige del af Spandet Skrøb. vi sluttede i skolen med kaffe og »Skrøbbenshistorie.

Lokalhistorisk arkiv for Vester Vedsted sogn

V. Vedsted Skole, V. Vedsted Byvej 55, V. Vedsted, 6760 Ribe.
Åbningstid: Første mandag i hver måned kl. 18.00-19.00 eller efter aftale.

Leder: Anni Møller-Christensen, Sdr. Kirkevej 17, Vester Vedsted, 6760 Ribe. Tlf. 05 44 58 59.

I forsommeren 1987 nedsatte Vester Vedsted Landsbyforening (VVL) og Sdr. Farup Grande (SFG) et udvalg, som skulle undersøge mulighederne for at oprette et lokalarkiv i V. Vedsted.

I oktober 1987 inviterede VVL og SFG beboerne til et møde, hvor Lokalarkivet for V. Vedsted sogn oprettedes som en selvejende institution med en bestyrelse bestående af 5 medlemmer repræsenterende det gamle sogns tre bysamfund, Egebæk, V. Vedsted og Sdr. Farup. På mødet afleveredes en del materiale til arkivet, ligesom materialet løbende indkommer hertil.

Bestyrelsen konstitueredes på et møde i november med Svend Troelsen, V. Vedsted som formand, og Åge Rosenstand, Sdr. Farup, som kasserer. Anni Møller-Christensen blev sekretær og ansvarlig for arkivet. Arkivet ansøgte kommunen om lokaler på biblioteket på V. Vedsted Skole, hvilket bevilgedes.

Arkivet er åbent den første mandag i hver måned mellem kl. 18.00 og 19.00, hvor Anni Møller-Christensen træffes på skolens bibliotek. Interesserede er også velkomne til at kontakte Anni Møller-Christensen privat.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17 B, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro. Tlf. 05 43 12 59.

I 1987 har der været 39 afleveringer omfattende skøder, skifter og andre ejendoms papirer, samt billeder. Endvidere har arkivet erhvervet kopier af provsteindberetninger om skoleforhold i 1700-tallet, samt om kirkens ejerforhold før og efter auktionen på Kjærgaard i 1786. Endvidere har arkivet fået filmen »Højbjergning i marsken« optaget i Vilslev 1951 overført til video. I april måned holdtes der en hjemstavnsaften, hvor skoleleder Rolf Præstegård causerede over degn og skolelærer Harts Jørgensens optegnelser i tidsrummet 1846-1873. Der var ca. 75 tilhørere. I forbin-

delse med arrangementet havde arkivet en mindre udstilling.

I 1987 har der været adskillige slægtsforskere på besøg, bl.a. fra Amerika. Endvidere har en skoleklasse besøgt arkivet.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde.

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30.

Leder: Agnes Jensen, Korshøjvej 9, Alslev, 6800 Varde. Tlf. 05 26 90 97.

1987 gav 32 afleveringer, hvoraf særlig kan fremhæves et videobånd, skænket af Sparekassen. Det er en film fra Alslev sogn i 1958, optaget af Gerald Langgaard, Varde.

Af gæster havde vi 77, mest enkeltpersoner, men dog også et par skoleklasser.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

6852 Billum.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum. Tlf. 05 25 82 41.

Der har været færre afleveringer end sidste år. Derimod har der været flere forespørgsler, som viser at mange arbejder med historie, især med slægtsforskning. Denne oplysningsvirksomhed er i øvrigt et dejligt element i arkivarbejdet.

Horne Sognearkiv

Åbningstid: I. fredag i hver måned kl. 15.00-17.00.

Leder: Hans Pallesen, Porsevej 8, Horne, 6800 Varde. Tlf. 05 26 02 42.

I 1987 har der været omkring 12 afleveringer, herunder en stor aflevering omfattende skøder, fæstebrev, aftægtskontrakt, skudmålsbog og en lejekontrakt fra 1805.

Forhandlings- og regnskabsbøger fra Husmandsforeningen tilbage fra starten er blevet afleveret. Spejdernes rapporter om deres aktiviteter er afleveret til arkivet. Også en erindringskildring fra livet på landet og på en kro er indleveret.

Vi har modtaget mange billeder, landskabsbilleder - gamle og nye, skole- og konfirmationsbilleder.

Arkivet har holdt åbent hus i tilknytning til skolefesten, hvor vi kunne glæde os over stort besøg. Måske kan det øge interessen fremover.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Biblioteket, Vesterled 46, 6851 Janderup.

Åbningstid: Efter aftale med Viggo Mikkelsen, tlf. 05 25 80 92 eller Henning Østergaard, tlf. 05 25 80 50.

Leder: Lederstillingen er vakant.

Arkivets formand, Svend Holm, afgik ved døden i 1987, og han vil blive savnet på arkivet.

I vinterhalvåret har vi været på arkivet en gang ugentlig og har i årets løb registreret 92 afleveringer, heriblandt Janderup Sogns Sygekasses arkiv, som var komplet. Desuden har vi modtaget en del billeder, skøder, himmelbreve, bindebrev, næringsbrev samt faner fra to nedlagte foreninger; Janderup Boldklub af 1920 og Janderup Gymnastikforening af 1898.

Som i tidligere år har vi haft besøg af en del slægtsforskere.

En person fra arkivet har deltaget i et lokalhistorisk kursus afholdt på Lokalhistorisk arkiv i Varde under ledelse af Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg.

Thorstrup Sognekirke

Thorstrup Skole, 6800 Varde.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Kjerstine Hansen, Nedrevej 16, Yderik, 6800 Varde. Tlf. 05 26 44 43.

I det forløbne år har arkivet modtaget arkivalier fra fire foreninger i området og et par personer og gårde. Desuden har vi fået en del billeder.

Arkivet har en del besøg i åbningstiden, som er to timer én aften om måneden og annonceres i det lokale sogneblad.

Arkivet har haft en person på Jørgen Dieckmanns kursus i arbejde med lokalhistorie i Varde. Heri indgik der en tur til Landsarkivet i Viborg.

Desuden har vi sammen med tre andre foreninger i sognet tilrettelagt en foredragsrække med udgangspunkt i stavnsbåndsjubilæet. Foredragsrækken afholdes i januar-februar 1988.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet, 6800 Varde. Tlf. 05 22 37 74.

Åbningstid: Tirsdag kl. 9.00-12.00 samt efter aftale med lederen.

Leder: Rita Christensen, Ved Banen 4, 6800 Varde. Tlf. 05 22 07 82.

1987 blev som de foregående år et travlt år. Der spores stadig stigende interesse for, hvad et lokalhistorisk arkiv gem-

mer, og der er stadig flere, der kommer på længere besøg i arkivet såvel med henblik på slægtsforskning som på egentlige forskningsopgaver.

Arkivets besøgstal i 1987 var 196 i følge autograferne i vor besøgsprotokol plus de, der ikke fik skrevet. Dertil kommer ca. 130 telefoniske og skriftlige henvendelser.

Arkivet modtog i 1987 94 afleveringer, hvoraf en del var ret store. Bl.a. kan nævnes en del af provst Vagn Kvists arkiv, og en fotosamling fra afdøde kunstmaler Hans Palludan Rasmussen skænket af hans sønner. Den indeholdt 354 fotos fra hans barndomstid i Varde ved århundredskiftet, bl.a. en del interiørs med navngivne personer.

Ved arkivets årsmøde i foråret 1987 talte Jørgen Dieckmann Rasmussen om landboreformernes forløb på Vardeegnen. Arkivet er i øvrigt med i et udvalg, der arbejder med festlighederne omkring stavnsbåndsjubilæet her i kommunen. Arkivet har bl.a. sørget for matrikelkort fra før og efter udskiftningen i Mejls samt brandtaksationer vedrørende gårdene samme tid og sted.

Sidste år nævnte vi, at en af arkivets medarbejdere var ved at udarbejde slægtsregistre vedrørende store Varde-slægter på grundlag af oplysningerne i vore lokale kirkebøger og folketællingslister. Ud over de slægter, som blev nævnt i sidste årsberetning, er der nu udarbejdet slægstavler vedrørende slægterne Bøtke, Lønborg, Roager, Stau, Tarp, Thaulow, Thorbøll, Tranberg, Uhd, Ulf, Windfeld og Øllgaard. Resultatet er blevet i alt 32 slægstavler. Frederiksberg Bibliotek, som på landsplan er samler af slægtsfortegnelser, har udbedt sig kopier af disse registre, der omfatter 871 sider.

Samme medarbejder er i gang med at lave et alfabetisk register til vore folketællinger i perioden 1787-1850. De senere tællinger har vi EDB-udskrifter på, så det er alt i alt gjort nemmere at hjælpe besøgende, der søger slægtsoplysninger.

Sidste år regnede vi med, at vi i løbet af 1987 ville blive færdige med registrering af hele arkivets fotosamling, men sådan gik det ikke helt. Der var mange løbende sager, så der blev knap så megen tid til billedregistreringen. Inden for en overskuelig tid vil arbejdet dog være tilendebragt. Indtil nu har vi registreret knap 10.000 fotos.

Arkivet har benyttet sig af mikrofilmkampagnen. Bl.a. har vi erhvervet alle mikrofilmene vedrørende Nørholm godsarkiv. Vi har p.t. 45 mikrofilm.

I forbindelse med Folkeuniversitetet arrangerede arkivet i efteråret et kursus med Jørgen Dieckmann Rasmussen, Esbjerg, som leder over emnet »Arbejde med lokalhistorie«. Vi var spændte på, hvordan det ville gå med tilmeldingen, da vi ikke tidligere havde forsøgt os med kursusvirksomhed, men der blev et hold på 22 deltagere, der næsten alle ønskede en fortsættelse af kurset i efteråret 1988.

Vestbanens arbejdslokomotiv, kaldet Aage, som en af årets henvendelser til Varde Lokalhistoriske Arkiv handlede om. (Foto i Varde Lokalhistoriske Arkiv).

Vi afsluttede i øvrigt vort kursus med en tur til Landsarkivet i Viborg, hvor landsarkivar Chr. Jansen førte os rundt i magasinerne og viste, hvad der ellers fandtes bag de lukkede døre.

Noget af det, der bruges en del tid på her i arkivet, er at finde frem til beskrivelser af huse i Varde før 1866. Ved hjælp af disse samt fotos kan teknikere udarbejde tegninger til huse i Minibyen. Brandtaksationerne er her en stor hjælp.

Arkivet har i det forløbne år udskiftet kopimaskiner og har nu en, der både kan op- og nedfotografere, hvilket er til stor gavn for os.

Endelig kan det nævnes, at der i det gamle rådhus, hvor vi har til huse, af Varde kommune er installeret brandalarmeringsanlæg med direkte forbindelse til brandvæsenet.

Beretningen fra Varde skal slutes med et af de mange

solstrejf, der er i det daglige arbejde i et arkiv. Én af henvendelserne var fra en mand fra en fjernere del af landet, der samlede på oplysninger om gamle lokomotiver. Han ville gerne vide noget om Varde-Nørre Nebel banens første anskaffelser i den retning. Da hele Vestbanens arkiv er arkiveret her, fandt vi det ønskede, og desuden havde vi en fotosamling, vi havde fået, et foto af et arbejdslokomotiv fra den tid, banen blev etableret - et lokomotiv, som blev benævnt med navnet »Aage«. - Og så høre mandens jublende stemme i telefonen, da han udbryder: »Har I fundet Aage!«. Der måtte straks tages kopier af billedet til ham, og senere fik vi en længere beskrivelse af samme »Aage«, der havde været arbejdslokomotiv også ved andre baner her i landet.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf. 05363599.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10.00-16.00, onsdag tillige kl. 16.00-17.30.

Leder: J. Wilh. Rasmussen.

Året 1987 tegner sig for 113 journalnumre, der omfatter afleveringer af højst forskellig art og omfang, fra et enkelt billede til indholdet af 41 æsker, lige med Andst Herreds gensidige Brandkasses arkiv fra starten i 1856 til 1985, da man ved den afsluttende generalforsamling vedtog, at hele kassens arkiv skulle afleveres til det lokalhistoriske arkiv. Endvidere har en vurderingsmand under en af kreditforeningerne afleveret vurderinger, der fylder 38 æsker, foruden 7 protokoller. Vejen Initiativråd: arkivalier 1958-80, 4 æsker. Vejen demokratiske Forening/Vejens Sogns Venstreforening hele arkivet 1885-1985. En murer-mesters tegninger, bygningsbeskrivelser og regnskaber, der fylder 17 æsker. Lærer John Kvist's kildemateriale og forarbejde til Bække og Veerst sognebøger: 10 æsker. No-dearkiver: Musiker J. H. Ehlers, Gesten, og musikdirektør Niels Lauritsen, Vejen, tilsammen 19 æsker og 5 pakker. Beplantningselskabet Staushede: 2 æsker. Vejen Elværk, fundet ved oprydningen og afleveret: 11 æsker.

Der har været 625 gæster, der skrev sig ind i gæstebogen. Blandt gæsterne er elever fra såvel folkeskolen som gymnasiet og handelsskolens afdelinger, dels lærere med klasser for at se plancher eller lysbilledserier, dels elevgrupper eller enkelte elever, der er blevet hjulpet med kildemateriale til stilopgaver eller elevforedrag, udlån af dias, transparenter, gamle kort osv.

Båndoptagelser af ældre medborgeres mundtlige beretninger er fortsat, og arkivets to båndoptagere får ikke lov at samle støv. Året igennem har arkivet haft en å til langtidsledige, der f.eks. har nedskrevet mange interviews på A4, der så opbevares sammen med optagelsen.

Arkivet/arkivlederen har medvirket ved forskellige arrangementer og udstillinger i lighed med de foregående år. I årets løb har der været mindst 1.100 telefoniske eller skriftlige ekspeditioner/besvarelser, hvilket bevirker, at arkivlederens tid går med disse ting - han har aldrig tid eller ro til selv at bruge de mange kildematerialer, som arkivet rummer og stadig får tilført, også på arkivets egen foranledning i forbindelse med diverse kopieringskampagner i Landsarkivet.

I årets løb har arkivlederen to gange givet aftenkursus i slægtshistorie og skriftlæsning - 20 timer/30 timer - under LOF, med udmærket vedvarende tilslutning. En del af eleverne var »fortsættelse«. En enkelt af eleverne, som bor lige uden for Vejen kommune og er en habil fotograf, er sam-

men med arkivlederen begyndt kontaktkopiering og registrering af de fotoarkiver, som arkivet opbevarer, det ene på ca. 50.000 negativer, nemlig Askov-fotografernes arkiv 1869-1977. Mange ukendte optagelser af kendte motiver fra Vejen og omegn er dukket op, men lige så mange spændende optagelser, der ikke kan identificeres.

Året har givet alle arkivets medarbejdere mange spændende og interessante oplevelser, som man nødigt ville undvære.

Afsluttende bør man nok gøre opmærksom på, at Vejen lokalhistoriske arkiv nu har nået en sådan størrelse, at fast ansat kontorphonale til almindelige ekspeditioner er nødvendig, så arkivlederen kan få tid og ro til egentlig arkivarbejde: Registrering af de indleverede arkivalier og billeder etc, der endnu i mange tilfælde ikke er detailregistreret. Forøvrigt udløber arkivlederens kontrakt med udgangen af juli 1989!

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 8, 6823 Ansager.

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-16.00 eller efter aftale.

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.

Tlf. 05297156.

I 1987 har arkivet efter indflytning i nye lokaler på skolen fået arbejdsvilkår, der giver besøgende mulighed for en bedre service. Man har også mærket det på besøgstallet i 1987, idet 83 besøgende har søgt oplysninger ved arkivet om slægtsforhold m.v. Vore kopier af kirkebøgerne har været flittigt benyttet.

Der har været 22 afleveringer af arkivalier, såsom matrikelkort over Kvie sø fra 1864, aktie fra Ansager plantage fra 1878, seks skudsmålhbøger, blade fra besættelsen, gamle skolebøger samt en længe savnet foreningsprotokol.

En meget interessant aflevering er modtaget af fru Klara Petersen, Ansager. Ved en tidligere aflevering havde hun foræret arkivet billeder fra omkring 1870. Blandt disse billeder var der et billede af Klara Petersens mands bedstemoder, som var født i Spandet i Sønderjylland den 14. september 1837. Hun bærer på billedet et perleliadem, som hidtil har været opbevaret i slægten, men som Klara Petersen nu har foræret til Ansager lokalhistoriske arkiv, der har videregivet det til Ølgod Museum, da arkivet ikke mener at kunne opbevare det under de rette opbevaringsforhold.

Arkivet har i 1987 udgivet et hæfte med gamle billeder fra Ansager fra perioden 1890-1956. Desværre må man konstatere, at salget ikke er gået helt efter forventningerne, idet vi stadig ligger inde med en beholdning på ca. 300

stk. af 600 eksemplarer, men vi håber selvfølgelig, at efterspørgslen må være ved. Vi har jo et eksempel med Ansager sogns historie, der er umulig at opdrive i dag.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistrup skole, 6862 Tistrup.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15.00-17.00.

Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.
Tlf. 05 29 97 82.

Arkivet er en afdeling af Ølgod Museumsforening og omfattet af denne forenings vedtægter. Arkivet ledes af et arkivudvalg, der består af tre medlemmer; arkivlederen er formand, derudover er der sekretær og kasserer.

Som noget nyt begyndte arkivet i februar 1987 med at have en fast ugentlig åbningstid. Det er ikke hver uge, vi har haft besøg, men dog alligevel så mange, at det har vist sig, at der er et behov for at have en fast åbningstid. Adgangen til arkivet er desværre ikke særlig kundevenlig, for arkivet er placeret i loftsetagen på en tidligere skoleinspektørbolig ved Tistrup skole. Lokalerne er acceptable, men vi ser dog hen til den dag, hvor der bliver stillet mere kundevnlige lokaler til rådighed.

Antallet af afleveringer i afvigte år ligger på ca. 30. Derudover har vi haft en del henvendelser om forenings-, slægts- og egns historie. Arkivet råder over en sognefilm, optaget i 1965, som vi har fået kørt over på en videokassette, både for at skåne filmen, men også for at lette adgangen til at se den for en mindre forsamling. Den kan lejes fra arkivet mod en mindre lejeafgift.

Vi har købt kopier af kirkebøger (indtil 1891) fra Landsarkivet i Viborg, så nu råder vi over samtlige kirkebøger fra Hodde sogn. I kirkebøgerne fra Tistrup sogn er der enkelte huller.

Skovlund Sognearkiv

Solbakken 2, 6823 Ansager.

Åbningstid: Efter aftale med arkivmedarbejderne.

Leder: Kai Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager.
Tlf. 05 29 20 70.

Arkivets virke har i 1987 været præget af stilhed. Der er indleveret et antal arkivalier og registreringsarbejdet fortsætter.

Der har, på grund af de begrænsede økonomiske midler, ikke været muligheder for større aktiviteter på arkivet.

Den faste ugentlige åbningstid er afskaffet, og i stedet er der mulighed for at besøge arkivet efter aftale med flere af arkivmedarbejderne.

I ferietiden er arkivet godt besøgt, idet mange tidligere skovlundere på ferieophold i sognet benytter lejligheden til at gå i arkivet.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf. 05 24 50 11, lok. 5.

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00.

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod. Tlf. 05 24 56 51.

Så er igen opfordringen om en årsberetning kommet fra vores styrelse med »Brugsanvisning«. Der kigges i de papirer, der er udtryk for årets gang. Der skottes også til hvad der blev indberettet sidste gang - en vis variation kan jo ikke skade, selv om det er vanskeligt at variere ret meget. Der kan også opstå tanker om hvem der egentlig - bortset fra os selv - er interesseret i antallet af indkomne arkivalier, med mindre det drejer sig om noget ganske særligt, der kan have interesse udover det rent lokale.

Arbejdet med at indsamle oplysninger om de første huse i stationsbyen, hvem der byggede og boede i dem, hvornår de eventuelt er blevet ombygget og hvem der har været ejere o.s.v. Dette arbejde tager længere tid end beregnet. Vi troede, at oplysningerne kunne hentes på tinglysningskontoret i Varde, men det har vist sig, at de fleste skal hentes på Landsarkivet. Mange specielle oplysninger er indsamlet, men registrering er ikke påbegyndt.

Specielle arrangementer har vi ikke haft. Dog var vi til hjælp ved et 100-års jubilæum i den lokale brugs med billeder og andre oplysninger.

Nævnes skal også at en mangeårig arkivmedarbejder, Tage Olsen, er færdig med Ølgod sogns gårdhistorie, omfattende en periode fra 1664 til vor tid. Nu mangler kun de kære penge for at få bogen trykt og udgivet.

I 1987 har vi modtaget og registreret 115 afleveringer, et par interviews med båndoptager er ligeledes foretaget i årets løb.

Vi har ikke noget tal på de henvendelser og besøg der har været, men med arkivdagen i Holsted i frisk erindring, overvejes det seriøst for eftertiden at føre en dagbog.

Indhold

Valdemar Dalgård Jensen:

Træk fra min mors barndoms- og ungdomstid 145

Hans Jessen:

»En fattig og huusarm families datter«

– En afgørelse af Vorbasse-Grene fattigkommission i 1807 155

Johs. Lind:

Begravede i Vorbasse fra 1755 til 1813 160

Steffen Søndergaard:

Salen på Sønderskov 169

Per Kristian Madsen:

En senmiddelalderlig klukflaske fra Ribe domkirke 174

Frode Sørensen:

»Mens som barn på landet jeg var hjemme« 184

Søren Manøe:

Den sporløse jernbane Sdr. Omme-Ølgod-Lunde banen 199

L. G. Ipsen:

Flygtninge i Holsted og Aastrup 216

Søren Mulvad:

Faurlund - en husmandskoloni fra 1788 223

Carsten Teilman Hald:

Et vestjysk herregårdsbibliotek 228

Steen Ivan Hansen:

Om det middelalderlige stenhus på Ribe Kjærgård 239

Nekrologer:

Seminarirektor Svend Mogensen 245

Knud Høgsbro Østergaard 246

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt 248

Foreningens virksomhed 254

Regnskabet 256

Fra de lokalhistoriske arkivers arbejdsmark i Ribe Amt i 1987 . . 258

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 265